

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ – тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот / Сармуҳаррир Д. Раҳимӣ; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021. – № 1 (53). – 128 с.

Муассиси маҷалла:
Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқоти фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Дилшод

САРМУҲАРРИР:

номзади илмҳои филологӣ, директори
Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқоти фарҳанг ва
иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Комилзода Шариф

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, муовини
директори ПИТФИ оид ба қорҳои методӣ

Муродӣ Мурод Бердӣ

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
мудири шуъбаи ахбори омма ва таъбу
нашри ПИТФИ

Раҳмонзода Абдучаббор Азиз

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
академики АИ ҶТ, ёрдамчии Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои
рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа

Муллоаҳмадов Мирзо

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
узви вобастаи АИ ҶТ

Ўлмасов Фирӯз

доктори илмҳои санъатшиносӣ, профессори
кафедраи таърих ва назарияи мусиқии
ДДФСТ ба номи М. Турсунзода

Камолов Ҳамзаҳон

доктори илмҳои таърих, сарҳодими
Институти таърих, бостоншиносӣ ва
мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши
АИ ҶТ

Абдурахимзода Қурбоналӣ

номзади илмҳои таърих, муовини вазири
фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Раҳимзода Кароматулло

номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори
Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба номи
А. Ҷӯраев

Маҷалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №101/МҶ-97 аз 11 март соли 2019 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабобоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи пажӯҳишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи маҷалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_rayom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензионии №532–09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 дар Индекси иқтибосҳои илмӣи Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексатсионии мазкур дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Дарачаи илмӣи мавод, саҳеҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Нуқтаи назари муаллифон метавонад бо назари идораи маҷалла мувофиқ набошад. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти хаттӣи идораи нашрия ва иқтибос ба маҷалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмӣи маҷалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2тадж)+63.3 (2тадж)+85.313 (2тадж)+78.34 (2тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / Гл. редактор Д. Рахими; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2021. – № 1 (53). – 128 с.

Учредитель журнала:
Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

Рахими Дилшод

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

кандидат филологических наук, директор
Научно-исследовательского института
культуры и информации Республики
Таджикистан

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

Комилзода Шариф

кандидат педагогических наук, доцент,
заместитель директора НИИКИ по методи-
ческой работе

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

Муроди Мурод Берди

доктор филологических наук, профессор,
зав. отделом СМИ и издательского дела
НИИКИ.

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Рахмонзода Абдуджаббор Азиз

доктор филологических наук, профессор,
академик АН РТ, помощник Президента
Республики Таджикистан по вопросам
социального развития и связям с
общественностью

Муллоахмадов Мирзо

доктор филологических наук, профессор,
член корреспондент АН РТ

Улмасов Фируз

доктор искусствоведения, профессор
кафедры история и теории музыки ТГИКИ
им. М. Турсунзаде

Камолов Хамзахон

доктор исторических наук, главный
научный сотрудник Института истории,
археологии и этнографии им. Ахмада
Дониша АН РТ

Абдурахимзода Курбонали

кандидат исторических наук, зам. министра
культуры Республики Таджикистан

Рахимзода Кароматулло

кандидат искусствоведения, директор
Государственной филармонии
Таджикистана им. А. Джурраева.

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал с ново зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №101/Ж-97 от 11 марта 2019 г.

Журнал включенв Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж).
Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионный договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются в официальной сайте журнала.

DC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
BC – 71.0+71.4 (2Taj)+63.3 (2Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2Taj)
H–11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / Editor in Chief D. Rahimi; Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2021. – № 1 (53). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

EDITOR IN CHIEF,

Candidate of philological sciences,
Director of the Research Institute of Culture
and Information of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

DEPUTY EDITOR

Candidate of pedagogical sciences, docent,
Deputy Director of the RICI for methodical
issues.

Murodi Murod Berdi

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences, Professor, Head
of the Department of Mass Media and
Publishing issues of the RICI.

Rahmonzoda Abdujabbor Aziz

EDITORIAL BOARD:

Doctor of philological sciences, Professor, Acade-
mician of the AS RT, Assistant of the President
of the Republic of Tajikistan on Issues of Social
Development and Public Relation.

Mulloahmadov Mirzo

Doctor of philological sciences, Professor,
Correspondent member of the AS RT.

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the
Department of history and theory of the TSICA
named after M. Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific
fellow of the Ahmad Donish Institute of history,
archeology and ethnography, AS RT.

Abdurahimzoda Kurbonali

Deputy Minister of the Ministry of Culture of
Republic of Tajikistan.

Rahimzoda Karomatullo

Candidate of art sciences, Director of the State
Philharmony of Tajikistan named after A. Juraev.

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №101/jr in March 11, 2019.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;
Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com. Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata. The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

ТДУ 37 тоҷик +95 тоҷик +001(092)+008+33тоҷик
Садулаев С.

РУШДИ ФАРҲАНГИ ИҚТИСОДӢ ВА ҲАРАКАТИ МАОРИФПАРВАРӢ ДАР ТАЪЛИМОТИ МИРЗО СИРОҶИ ҲАКИМ

Дар нимаи дуюми асри XIX ва ибтидои асри XX муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба вазъи иҷтимоию сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии аморати Бухоро асарҳои пурарзиши навиштанд, ки дар маҷмӯъ онҳо ба пайдоиши ҳаракати маорифпарварӣ ва ҷадидия далолат менамунд. Дар ин замина метавон ақидаҳои пешқадамонаи мутафаккири барҷастаи тоҷик Мирзо Сироҷи Ҳакимро зикр намуд, ки бо асари худ «Тухафи аҳли Бухоро» дар радифи дигар маорифпарварони тоҷик мақоми хоса дорад. Ҳадафи маорифпарварони ин давра аз он иборат буд, ки на танҳо ҷаҳонбинии мардумро васеъ гардонанд, балки шакли фарҳанги иқтисодии кишвари худро дигаргун сохта, онро ба пояи мамлакатҳои саноатӣ наздик кунанд.

Мирзо Сироҷ медонист, ки дар шароите, ки ҷаҳолат ва зулму истибдод ҳукмфармо аст, пешниҳод кардани фикрҳои наву пешқадам осон нест. Зеро мансабдорон аз тарси аз даст додани мақоми худ кӯшиши мекарданд, ки ба ягон ислоҳоти ҷиддӣ роҳ надиданд. Маҳз тавассути осори ӯ мо метавонем, бо унсурҳои фарҳанги рӯзгордори анъанавии мардуми тоҷик ва зина ба зина таҳти таъсири омилҳои берунӣ дохилӣ дигаргун шудани онҳоро мушоҳида намоем.

Калидвожаҳо: маорифпарварӣ, фарҳанги иқтисодӣ, тоҷикон, Осиеи Миёна, аморати Бухоро, Мирзо Сироҷи Ҳаким.

Фарҳанги иқтисодӣ яке аз унсурҳои муҳимми ҳаёти ҷамъиятии инсон дар ҳамаи марҳилаҳои инкишофи таърихӣ ӯ ба шумор меравад. Тавассути фарҳанги иқтисодӣ инсон ба доираи муносибатҳои гуногуни иҷтимоию фарҳангӣ кашида мешавад ва дар ин замина арзишҳои анъанаҳои хоси фарҳангӣ ташаккул меёбанд. Дар ҳамбастагии фарҳанги иқтисодӣ ва арзишҳои анъанаҳои бавучуд овардаи он мутобиқшавию унсурҳои инсон ба муҳити табиӣ ҳаёти ҷомеа сурат мегирад. Барои ба мерос гузоштани чунин таҷрибаи иҷтимоию фарҳангӣ ба наслҳои оянда инсон ба эҷоди маросиму анъанаҳои хоси фарҳанги иқтисодӣ даст мезанад, ки онҳо дар шакли мероси фарҳанги моддӣ маънавӣ зухур менамоянд. Аз ҷумла, ҷашну идҳои миллии ҳар як қавму миллат, маҳсан решаи иҷтимоию фарҳангӣ аз ҳамин тарзи ташаккули фарҳанги иқтисодӣ маншаъ мегиранд. Бинобар ин, дар шинохти ҳар як ҷомеа ва миллат тавачҷуҳ ба зарурияти омӯзиши фарҳанги хоҷагидорӣ онҳо ҳамеша аз аҳамияти бузурги фарҳангшиносӣ бархурдор аст. Чунин фарогирии илмӣ фарҳангшиносӣ имконияти дақиқтар донишҷӯи хусусияти ҳаёти

фарҳангии халқхоро дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ фароҳам оварда, тарзи ба мерос гирифтани унсурҳои алоҳидаи моддию маънавию дар ҳаёти минбаъдаи ин халқҳо нишон медиҳад. Аз ҷониби дигар, чунин таҳқиқи фарҳангшиносӣ имконият медиҳад, ки ҳаёти маънавии ҷомеа на ҳамчун унсурҳои алоҳидаи ба ҳам робита надошта, балки ба сифати халқҳои пайвасти робитаи таърихидошта тасаввур гардад.

Яке аз марҳилаҳои муҳими таърихӣ ташаккули фарҳанги хочагидорӣ мардуми тоҷик, ки ба замонҳои наздик ва ба инкишофи минбаъдаи ҷомеаамон бетаъсир набудааст, охири асри XIX ва оғози асри XX мебошад. Дар ин давра ҷомеаи тоҷик батадриҷ зери таъсири омилҳои беруниро дохилӣ ба мадори фарҳанги хочагидорӣ дорои аломатҳои буржуазӣ сармоядорӣ ворид шуд ва шаклҳои нави истеҳсолот ба вучуд омад. Чунин шаклҳои истеҳсолот тасаввуроти ҷаҳонбинӣ одамонро тадриҷан тағйир дод ва ин дигаргунӣ тавассути муҳоҷирони меҳнатӣ ба афкори андешаи мардуми кӯхистони дурдасти сарзамини тоҷикон таъсир мегузорошад. Тасвири беназири онро мо дар осори адабии устод С. Айнӣ, ки шоҳиди чунин дигаргунӣ замон буд, ба осонӣ мушоҳида менамоем [1, с. 240].

Дар ҳамон даврон зиёиёни тоҷик на танҳо бо тасвири ин дигаргунӣ дар фарҳанги хочагидорӣ халқи худ тавачҷӯх зоҳир намуданд, балки ҳудудҳои барои воридшавии унсурҳои нав дар он ташаббусу иқдоми амалӣ гирифтаанд. Барои чунин амали иҷтимоӣ фарҳангӣ онҳо, пеш аз ҳама, ба мушоҳидаи бардоштҳои аз сафарҳои кишварҳои пешрафтаи ғарбӣ таъсия менамуданд. Чуноне ки маълум аст бештари зиёиёни он давра барои таҳсил ва пешбурди шуғли тичоратиашон ба кишварҳои аврупоӣ сафар менамуданд ва таассуротҳоиашонро дар шакли сафарнома, хотира, мақола ба таври очилиро забони оммафаҳм нашр менамуданд. Ҳадафашон дар иҷрои ин амали маорифпарварона на танҳо ҷаҳонбинӣ мардумро васеъ гардонидан, балки шакли фарҳанги хочагидорӣ кишварӣ худро дигаргун сохта, онро ба пояи мамлакатҳои саноатӣ наздик кунонидан буд.

Аз ҷумлаи чунин шахсиятҳои бузурги он давра, ки осораш ба таҳлилу муқоисаи фарҳанги хочагидорӣ мардуми аморати Бухоро бахшида шудааст, Мирзо Сирочи Ҳаким мебошад. Ӯ бо таъсия аз шуғли тичоратию соҳибкорӣ шахсияш ин хусусиятхоро дар ду шакли фарҳанги иқтисодӣ хубтар эҳсос мекард ва ба дигарон унсурҳои аз диди ӯ бештари фарҳанги хочагидорӣ саноатӣ буржуазӣ Ғарбро нишон медод. Маҳз тавассути осори ӯ мо метавонем бо унсурҳои фарҳанги хочагидорӣ анъанавӣ мардуми тоҷик ва зина ба зина таҳти таъсири омилҳои беруниро дохилӣ дигаргун шудани онҳоро мушоҳида намоем. Ҳамчунин дар ин ҷараён мо ба яке аз масъалаҳои муҳими илми фарҳангшиносӣ, яъне нақши шахсиятҳо дар татбиқи воридсозии дигаргунӣ фарҳангӣ дар ҳаёти ҷомеа рӯ ба рӯ мешавем [2, с. 2].

Ақидаҳои пешқадами Мирзо Сирочи Ҳаким дар сафарномаи ӯ «Тухафи аҳли Бухоро» инъикос шудаанд. Дар шароити рушди муносибатҳои феодали, ки аморати Бухоро аз сар мегузаронд, воридоти молҳои саноати аз кишварҳои пешрафтаи Аврупо ва Русия ба бозорҳои Осиеи Миёна ва рушди муносибатҳои тиҷорати савдо, ки бевосита дар ғояҳои ислохотталабии Мирзо Сироч ва ҷонибдорони ӯ фарогир шуда буданд, аҳамияти хосса дошт. Дар рӯзномаву маҷаллаҳо доир ба дастовардҳои илмӣ ва техникаи кишварҳои пешрафта, таъсири мактабҳои усули нав, камбудии ҷомеаи аморати Бухоро ва амсоли ин мақолаҳо интишор мегардиданд.

Дар кишварҳои Шарқ ҳаракати ислохотхоҳӣ бар зидди ҷомеаи феодали нигаронда шуда буд. Тавре Ш. Абдуллоев қайд намудааст ҳаракати ислохотхоҳӣ дар кишварҳои Шарқи исломӣ ба он оварда расонд, ки як қатор фирқа ва равияҳои динӣ ба монанди бобия, баҳоия, аҳмадия ва ғайра ба вучуд оянд [4, с. 68].

Дар баробари гуфтаҳои боло метавон ҳаминро қайд намуд, ки ақидаҳои маорифпарварии ин давра вобаста ба ҳаёт фарогири ҷанба ва тарҳҳои гуногун аст. Албатта, ин ҷанбаҳо ягона набуданд ва мо кӯшиш намудем, ки бо таҳлилу баррасиҳо онҳоро ҷудо намоем.

Бояд қайд намуд, ки дар нимаи дууми асри XIX ва аввали асри XX ҳаракати ҷадидия дар Осиеи Миёна фаъл гардид, ки он сараввал ба ҳаёти фарҳангӣ ва маориф ва баъдтар ба ҳаёти сиёсӣ-иҷтимоӣ таъсир расонд. Бинобар ақидаи донишмандони тоҷик М. Диноршоев, И. Шарипов, М. Раҷабӣ, Ғ. Ашуров, Б. Самиев ва дигарон ҷадидон давомдиҳандаи фаъолияти маорифпарварон буда, сарварони ғоявии онҳо насли дууми маорифпарварӣ мебошанд.

Маорифпарварӣ аз ҷониби муҳаққиқон ба таври гуногун шарҳ дода мешавад. Аз ҷумла, ба ақидаи Б. Ҷ. Самиев, маорифпарварӣ ҷараёни пешқадамест, ки бар зидди идеологияи ҳоким равона гардидааст ва ҳадафаш тарғиб ва паҳн намудани афкори нав ва пешқадам мебошад [8, с. 23].

Зокиров Н. М. чунин мепиндорад, ки «маорифпарварӣ дар Осиеи Миёна аз нимаи дууми асри XIX дар худ равандҳои умумии рушди ҷаҳонӣ ва дигар равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва маънавию инъикос намуда буд» [5, с. 32].

Дар таҳқиқотҳои анҷомёфта, омилҳои пайдоиши маорифпарварӣ ва шаклҳои зуҳури он ҳамчун падидаи иҷтимоӣ, ки маҳсули як ҷомеаи хос аст, таҳқиқ гардидааст. Пайдоиши маорифпарварӣ ба вазъи иҷтимоӣ-сиёсии аморати Бухоро вобаста аст.

Андешаҳои фалсафӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ-сиёсии Мирзо Сирочи Ҳаким, асосан дар меҳвари зарурати тасдиқи шаклҳо ва арзишҳои фарҳангии иқтисодӣ, ки ба ҳолати рушди ҳар як ҷомеа хоссанд, тадриҷан дар байни аҳолии аморати Бухоро ворид мегардиданд. Маҳз бо ҳамин

омили охирин, бисёре аз намояндагони маорифпарварӣ, бо назардошти хусусияти фаъолиятшон, барои тағйир додани асосҳо ва принципҳои фарҳанги хоҷагидорӣ замони худ кӯшиши зиёд ба харҷ додаанд. Худи Мирзо Сироҷ аз ҷумлаи соҳибкорони муваффақ буд ва дар қораш пайваста аз таҳкими асосҳои ҳуқуқии пешбурди тиҷорат, ҷорӣ кардани технологияҳои нави истеҳсоли, бо назардошти талаботи бозор баромад мекард. Ин таҷрибаҳо, дар муқоиса бо амалияҳои ибтидоии тиҷоратӣ ва истеҳсолии ҷомеаи он замон, нав ва пешрафта ба шумор мерафтанд.

Вақте ки дар бораи фарҳанги иқтисодӣ сухан меронем, бевосита савол дар бораи дарки воқеии ин мафҳум ба миён меояд. Пас фарҳанги иқтисодӣ чист? Ба таъбири муҳаққиқи рус В. А. Морозов «Фарҳанги иқтисодӣ як зерсистемаи фарҳанги умумии миллӣ буда, бо дигар ҷузъҳои он: фарҳанги сиёсӣ, ҳуқуқӣ, маънавӣ, динӣ ва ғайра саҳт алоқаманд аст. Фарҳанги иқтисодӣ дар навбати худ падидаи гуногунҷанба аст» [7, с. 137].

Фарҳанги иқтисодӣ дорои чанд унсур асосӣ мебошад, ки чунинанд:

– арзишҳо ва меъёрҳои иқтисодӣ, ки дар ҷомеаи мушаххас таҳия ва баргарӣ доранд;

– ғояҳо, мафҳумҳо ва эътиқодҳо;

– анъанаҳои иқтисодӣ ва ғайра.

Мирзо Сироҷ дар ёддоштҳои сафараш паҳлуҳои фарҳанги иқтисодӣ ва фаъолияти касбии аҳолии Бухороро ба таври дақиқ тасвир карда, кӯшиш намудааст, ки роҳҳои такмил додани он ва дар маҷмӯъ пешрафти кишварро муайян кунад. Барои тасдиқи андешаи худ дар ёддоштҳои сафараш вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодии шаҳрҳои Осиёи Миёнаро зикр мекунад, ки дар онҳо пас аз ҳама шудан ба Россия дастовардҳои назарраси иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба назар мерасанд. Вале рушд накардани саноат дар баробари дохил гардидани муносибатҳои капиталистӣ ба чанд омил вобаста буд. Чуноне Б. Ғ. Ғафуров қайд менамояд: “Пас аз ба Россия ҳамаи гардидани Осиёи Миёна дар ин ноҳия муносибатҳои капиталистӣ рӯ ба инкишоф ниҳода бошад ҳам, на ин ки боиси тавлиди саноати вазнин нагардиданд, балки ҳатто саноати бофандагӣ барин соҳаҳои нави саноат ба вучуд наомаданд. Иттиҳоди соҳибкорони саноати бофандагии Россияи подшоҳӣ намонд, ки дар ноҳияҳои пахтакор саноати бофандагӣ пайдо шавад. Баъзе кӯшишҳои кушодани муассисаҳои бофандагӣ, ки аз тарафи баъзе соҳибкорони маҳаллӣ карда шуд, дучори муқобилияти саҳти соҳибкорони корхонаҳои бофандагии Петербург, Иваново-Вознесенск, Москва, Кострома, Орехово-Зуево ва ғайра гардиданд. Дар дигар соҳаҳои саноат ҳам аҳвол чунин буд” [4, с. 649].

Мирзо Сироҷ Кӯкандро, ки яке аз шаҳрҳои калидӣ ва сараҳои Осиёи Миёна буд, чунин тасвир мекунад: “Моли зарфи ҳам миллион дар

миллион ҳарсола ба фуруш мерасад. Он ҳама тараққиро баъд аз омадану тасарруф кардани рус намуда, собиқ агарчи ҳамин обу хок буда, ҳеҷ як аз ҳуққоми онҳо дар фикри ободии ин мулк набудаанд. Илму иттилоъ ҳам надоштанд, чуз зулму ситам намудан ба раият ва машғул будан ба лаҳву лағаб, дигар фикру хаёле абадан дар хусуси ободӣ ва фалоҳат ё тиҷорат нанамудаанд.” Қўқанд яке аз шаҳрҳои қадимаи Осиёи Миёна ба шумор мерафт ва дар арафаи мустамлика гардидани Осиёи Миёна он пойтахти Хонигарии ин минтақа буд. Хонигарии Қўқанд худуди имрӯзаи ҷумҳуриҳои Ўзбекистон, Тоҷикистон, Қирғизистон, Қазоқистони ҷанубӣ ва вилояти худмухтори Синзяни Ҷумҳурии Мардумии Чинро фаро мегирифт. Аҳолии сершуморе дошт. Дар асоси барӯйхатгирии умумии аҳолии, ки аз ҷониби Россияи подшоҳӣ дар таърихи 28 январ (9 феврал) соли 1897 гузаронида шуда буд, аҳолии Қўқанд 81 354 нафарро ташкил меод [6, с. 68].

Ба назари Мирзо Сироҷ сабаби асосии қафомонии ин хонигарӣ сохти ҳукмрони амирӣ мебошад. Дар ин маврид ӯ сохти ҳукмрон ва идораи аморати Бухоро ошкоро танқид мекунад. Вақте ӯ ҳокимон ва шахсони мансабдори хонигарии Қўқандро ба бесаводӣ ва ақибмонӣ маҳкум мекунад, ходимони давлатӣ ва рӯҳониёни аморати Бухоро дар назар дорад. Махз, ин тоифаҳо ва қишрҳои иҷтимоии аморати Бухоро намехостанд, ки ҷомеа пеш равад. Ин сабабҳои худро дошт. Яке аз сабабҳои ин буд, ки мансабдорон дастовардҳои замони навро қабул карда наметавонишанд, чунки ҷаҳонбинияшон бисёр танг буд ва онҳо ғайр аз Бухоро дигар ҳеҷ кишварро тасаввур карда наметавонишанд.

Сабаби дувум, он ки ҳар дастоварди навро ҳукуматдорону амалдорон бидъату зиддинӣ мебароварданд. Мирзо Сироҷ медонист, ки дар шароити ҳукмфармо будани ҷаҳолат ва зулму истибдод, пешниҳод кардани фикрҳои наву пешқадам осон нест. Зеро мансабдорон аз тарси аз даст додани мақоми худ кӯшиш мекунанд, ки ба ягон ислоҳоти ҷиддӣ роҳ надиханд.

Дар ҳақиқат, сафарҳои анҷомдодаи мутафаккир барояш як ҷаҳони навро кушодааст. Мирзо Сироҷ илму маорифро фақат ба маънои маҳдудаш дар назар надошта, вазифаи муҳимми онро дар инкишофи дигаргунии ҷамъият меид. Ӯ дар асараш таъкид намудааст, ки кишварҳои Аврупо ва Россия аз комёбиҳои илму маориф самаранок истифода мебаранд. Мардуми Бухоро бояд аз пешрафти илму техника бенасиб набошанд.

Ба ақидаи Мирзо Сироҷ монетаи пешрафти ҷомеа худ мансабдорон мебошанд. Шароите, ки дар шаҳрҳои Осиёи Миёна мавҷуд аст, махсусан ҳавои соф, табиати зебо, ки метавон тамоми маҳсулотро истехсол намуд ва некуаҳволии мардумро ба роҳ монд. Дар

бораи шаҳрҳои диёраш дар «Тухафи аҳли Бухоро» батафсил нақл мекунад. Дар мавриди ободии шаҳр ва ҳавои софу беғубори шаҳри Самарқанд ва рушди савдо дар он, Мирзо Сироч чунин меорад: “Ҳавои ин шаҳр ҳам дар ниҳояти сафо ва эътидол аст, ки мегӯянд: “Самарқанд сайқали рӯи Замин аст”. Бисёр ҳавои бикре дорад, об ҳам фаровон, зироати биринҷ ҳам хеле мекунад. Соири фавокеҳ ва мевачоти он бисёр таъриф дорад” [11, с. 13]. Мирзо Сироч дар мавриди сохти меъмори, шароити иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва ҳатто дар бораи аҳолии шаҳрҳои калонтарини Осиёи Миёна, ки дар зери тасарруфи русҳо даромада буд, батафсил нақл менамояд.

Мирзо Сирочи Ҳаким дар асараш, вақте ки дар бораи як шаҳри аврупоӣ изҳори назар мекунад, бевосита аз ватани худ ёдовар мешавад ва ашки ҳасрат мерезад, ки чаро ватани ӯ ва мардумони он ба ин ҳол афтодаву дар вазъияти ногувор зиндагӣ мекунад: “Аз ватан набояд маънос шуд, ҳубби онро набояд аз дил бадар кард. Айб дар ватани мо нест, айб дар фарзандони ӯст, ки нохалаф ва ҳаққи модарии ӯро намедонанд” [11, с. 87].

Масъалаҳои муҳими дигар, ки ҳангоми сафарҳои ба кишварҳои пешрафтаи Аврупо таваҷҷуҳи Мирзо Сирочро ҷалб кардаанд, рушди илму техника, таълиму тарбия, сатҳи баланди маърифати мардум ва фарҳанги муносибат аст. Мирзо Сироч дар ҷавонии худ кӯшид, ки илмҳои гуногуни дунявиро аз худ кунад ва фарҳанги муошираташро такмил диҳад. Бо омӯзиши илмҳои муосир, азхудкунии забонҳои хориҷӣ ва пайдо кардани таҷриба, ӯ худро ҳамчун табиби маълумотдор ҳис кард ва дар бораи омӯзонидани усулҳои аврупоӣ табобати беморон дарсҳо баргузор кард. Тавре ки маълум аст, вазъи илм дар аморати Бухоро ба таназзул дучор шуда буд. Амورات дар ҳолати чаҳолатпарастӣ ва нодонӣ қарор дошта, ягон падидаи фаъоли иҷтимоӣ дар он дида намешуд.

Агар мо андешаҳои Мирзо Сироч ва Аҳмад Донишро дар бораи сабабҳои ақибмонӣ дар соҳаи иқтисодӣ, фарҳанг, илм ва маорифи аморати Бухоро муқоиса намоем, маълум мегардад, ки Аҳмади Дониш онҳоро дар шахсияти ҳокимон ва тамоми низоми сиёсии худ ҷустуҷӯ кардааст. Мирзо Сироч, ҳамчун як ҳаффикри Аҳмади Дониш, ба анъанаҳо ва расму оинҳои мавҷудаи аморати Бухоро муҳолиф баромада, дастовардҳои ҷомеаҳои Париж ва Лондонро, ки дар рафти сафарҳои ба дида буд ба ҳамзамононаш баён менамояд. Аз маълумоти ӯ маълум мегардад, ки дар Аврупо олимони ҳамчун шахсони бонуфуз ва доно шинохта шудаанд, дар ҳоле ки дар Бухоро онҳо то ба ин дараҷа нарасидаанд.

Албатта ҷомеае, ки дар он илм ва олимони мақоми арзанда доранд, пешрафта аст. Мирзо Сирочи Ҳаким ҷонибдори ҷунин таълимот буд ва Бухоро ҷунин дидан меҳост.

Адабиёт

1. Абдуллоев, Ш. Маорифпарварӣ ва озодфикрӣ (Афкори динию фалсафӣ ва ислоҳотии Аҳмади Дониш) / Ш. Абдуллоев. – Душанбе, 1994. – 150 с.
2. Айнӣ, С. Таърихи инқилоби Бухоро / С. Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 1987. – 240 с.
3. Ашурова, М. Мирзо Сирочи Бухорӣ - маърифатпарвари тоҷик / М. Ашурова // Уфуқҳои илм. – Душанбе: Дониш, 1988. – 60 с.
4. Фафуров, Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав / Б.Ф. Фафуров. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 750 с.
5. Закиров, Н. Реформаторско-религиозные взгляды Ахмада Дониша (философско-религиоведческий анализ). Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук / Н.М. Закиров. – Душанбе, 2011. – 155 с.
6. Коканд. [Статистический буклет. О населении языком цифр](https://web.archive.org/web/20141014235825/http://www.stat.uz/upload/str2.jpg) // [Маводи электронӣ]: Низомӣ дастрасӣ: <https://web.archive.org/web/20141014235825/http://www.stat.uz/upload/str2.jpg>
7. Морозов, В. Экономическая культура и ценности / В.А. Морозов // Креативная экономика. – 2017. Том 11. – № 1 – 220 с.
8. Самиев, Б. Социально-философский анализ взглядов таджикских просветителей о структуре социальных отношений конца XIX и начала XX в. / Б.Д. Самиев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 258 с.
9. Ҳаким, М. Муколама бо ҳаммомӣ / М. Ҳаким // Бухорӣ шариф. – 1912. – № 49.
10. Ҳаким, М. Ҷаҳлу нодони бубин, акнун аз он авҷи камол / М. Ҳаким // Ойина. – 1913. – № 2.
11. Ҳаким, М. Тухафи аҳли Бухоро / Ҳаким М. – Душанбе: Адиб, 1992. – 272 с.

Садулаев С.

РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ПРОСВЕТИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ В ПОЗНАНИИ МИРЗО СИРОДЖИ ХАКИМ

Во второй половине XIX – начале XX века отечественными и зарубежными исследователями были написаны ценные работы по социально-политическому, экономическому и культурному положению Бухарского эмирата, что в целом свидетельствовало о возникновении современной образовательной системы. В связи с этим, следует отметить передовую идею великого таджикского мыслителя, который своим произведением «Подношение бухарцам» (Тухафи аҳли Бухоро) занимает особое место среди других таджикских педагогов. Целью учёных того периода было не только расширение мировоззрения

народа, но и изменение экономической культуры своей страны, а также приближения ее к уровню развития индустриальных стран. Мирзо Сиродж знал, что в ситуации, когда обостряются конфликты и угнетения, нелегко представлять свои передовые идеи. Поскольку чиновники, боясь лишиться своего статуса, старались не допускать серьезных реформ. Именно через его наследие мы можем наблюдать развитие культуры таджикского народа и ее трансформацию без влияния внешних и внутренних факторов.

Ключевые слова: образовательная система, культурно-экономическое положение, Средняя Азия, Бухарский эмират, Мирзо Сироджи Хахим.

Sadulaev S.

DEVELOPMENT OF ECONOMIC CULTURE AND EDUCATIONAL MOVEMENT IN THE WORKS OF MIRZO SIROJI HAKIM

In the second half of the 19th - beginning of the 20th century, local and foreign researchers created valuable works on the socio-political, economic and cultural situation of the Bukhara Emirate, which generally indicated the origin of the educational movement and Jadidism in this country. It should be mentioned that progressive ideas of the prominent Tajik thinker Mirzo Siroji Hakim, who with his work "Tuhafi ahli Bukhoro" ("Present of the people of Bukhara") has a special place among other Tajik educators. The goal of educators of this period was not only to broaden the worldview of the people, but also to change the form of economic culture of their country and bring it closer to the foundations of industrialized countries. Mirzo Siroj realized that it was not easy to propose new and progressive ideas in the conditions of ignorance and oppression. Because officials were afraid of losing their status and try not to make any serious reforms. Through his works we can observe the elements of the traditional economic culture of the Tajik people and their gradual transformation under the influence of external and internal factors.

Keywords: education, economic culture, Central Asia, Russia, Emirate of Bukhara, Mirzo Siroji Hakim.

ТДУ 02+001+008+37Точик+091+809.144+8Точик1
Мамадазимова М.

МЕРОСИ НИЁГОНИ ТОЧИКОН ДАР КИТОБХОНАҲОИ БАНГОЛА

Мақолаи мазкур оид ба таҳқиқоти як гурӯҳ олимони тоҷик зери унвони “Мероси ниёғони тоҷик дар Бангола”, ки дар кишвари бузурги ба мо дӯст - Ҳиндустон гузаронида шудааст, маълумот медиҳад. Дар мақола оид ба қорҳои таҳқиқотии китобхонаи “Чамъияти эронӣ”, ки аз тарафи Муҳаммад Исҳоқӣ, олими машҳури форсизабон бо бародариш Хон Соҳиб Абдул Ҳалим ва дӯстони ӯ, ки соли 1944 дар шаҳри Калкутта бунёд гузоштаанд, ба хонандаи тоҷик маълумоти пешниҳод гардидааст.

Аз санаду бурҳонҳои дар мақола овардашуда маълум мегардад, ки солҳои 1822-1823 аввалин рӯзнома ба забони форсӣ дар Калкутта бо унвони «Мирот-ул-ахбор» («Оинаи ахбор») аз тарафи яке аз машҳуртарин ходимони чамъиятии Бангола, маорифпарвари ҳиндутабор Рам Мохан Рой интишор шудааст. Инчунин, аз он дастхатҳои нодире, ки маҳсули эҷодиёти мутафаккирони тоҷик буда, дар китобхонаҳои Ҳиндустон маҳфузанд, маводу санадҳои нодир дастрас гардиданд. Ҳамчунин доир ба масъалаи таъсири осори гаронмояи шоирону фозилони машҳури форсу тоҷик ба мутафаккирони форсизабони Ҳиндустон маълумоти мухтасар дода шудааст.

Аз андешаҳои профессор Сампа Сен бармеояд, ки файласуфи машҳури Ҳинд Дебендранат Такур ба шоири бузурги форсу тоҷик Ҳофизи Шерозӣ (1315-1390) эҳтироми зиёд доштааст. Бесабаб нест, ки вай дар тарҷумаи ҳоли хеш аз Ҳофизи Шерозӣ иқтибосҳои зиёд овардааст.

Дар нимаи дуҷуми асри XVIII калимаҳои форсӣ ба лугати банголӣ ба таври фаровон ворид гардидааст. “Дар Бангола дар ҳадамоти қорғузори расмӣ ҳазорон калимаҳои форсӣ истифода мешаванд” - гуфт котиби генералии Чамъияти Эронӣ Чавид Юсуф.

Калидвожаҳо: Бангола, “Чамъияти эронӣ”, таҳқиқот, олимон, китобхона, дастхат, илм, фарҳанг, котиби генералӣ, забон, форсӣ, иттилоот, суҳанронӣ.

Дар даврони соҳибистиклоли баҳри омӯзиш ва пажӯҳиши таъриху фарҳанги ниёғонамон, осори мутафаккирони форсу тоҷик ва олимони шароити мусоид фароҳам омаданд. Дар ин ҷода фаъолияти васеи зиёиёни кишвар, аз ҷумла қорғандони маданияту маърифатӣ: китобхонаҳо, осорхонаҳо афзуданд, ки онҳо дар омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои мубрами таъриху фарҳанги халқи тоҷик аҳамияти муҳим доранд. Онҳо дар суҳанрониҳои хеш таъкид менамоянд, ки бояд ба гузаштаи дури миллати худ рӯ оварда, танҳо маълумотнома, санад ва мадорики таърихӣ чамъ намеоварем, балки бехтарин, шоёнтарин ва гиромитарин андеша, афкор ва рӯйдодҳои сарнавишти миллатамонро барои тақомули имрӯзу ояндаи халқамон меомӯзем ва истифода

мебарем. Асарҳои Президенти кишварамон Эмомалӣ Раҳмон, ки дар китобхонаҳои гуногуни Шарқ Чину Ҳинд ниғаҳдорӣ мешаванд, бояд мавриди омӯзиш қарор гиранд, нусхабардорӣ шаванд, ба ҷаҳониён ва аудиторияи имрӯза бо ифтихори миллии муаррифӣ гарданд.

Муҳаққиқони соҳаи фарҳанги миллии С. Сулаймонӣ, Р. Шарофзода дар таҳқиқотҳои хеш оид ба китобҳои ҷопи сангӣ, дастхатҳои қадима, китобхонаҳои шахсӣ ва амирон иттилооти ҷолиб боқӣ гузоштаанд, ки имрӯз низ роҳнамои таҳқиқотчиёни соҳа мебошанд. Аз навиштаҳои мутахассиси соҳаи китобдорӣ Р. Шарофзода бармеояд, ки нахустин ҷопи форсӣ дар Калкутта “Куллиёти Саъдӣ”, “Девони Ҳофиз” аст, ки тахминан солҳои 1817-1818 дар Табреш ва баъдтар дар Техрон ҷопхонаҳо ба вуҷуд омадаанд [7].

Ба мақсади дарёфти ганҷи ниёгонамон дар кишварҳои хориҷӣ таҳти унвони “Мероси ниёғони тоҷик дар китобхонаҳои Банғола” дар шаҳри Дехлӣ ва Калкуттаи Ҳиндустон таҳқиқоти илмӣ гузаронида шуданд, ки дар он муҳаққиқон аз Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода иштирок намуданд. Гурӯҳи таҳқиқотчиён (13-26 январи соли 2020) Ҳангоми сафари илмию таҳқиқотӣ дар Ҳиндустон дар китобхонаҳои “Ҷамъияти осийгӣ” (соли таъсисаш 1783), “Ҷамъияти эронӣ” (Иранская общества) (соли таъсисаш 1944), Маркази ройзании фарҳангии “Нур” дар шаҳри Дехлӣ (соли таъсисаш 1986), китобхонаи Донишгоҳи шаҳри Калкутта ва китобхонаи бузурги Донишгоҳи ба номи Ҷавоҳарлаъл Неҳруи шаҳри Дехлӣ корҳои омӯзишӣ ва пажӯҳишӣ анҷом доданд [3].

Дар маркази бонуфузи илмӣ таҳқиқотчиёни тоҷикро Дабири кулли “Ҷамъияти эронӣ” Хваҷаҳ Ҷовид Юсуф ва узви ҷамъият Фуад Ҳалим истиқбол гирифтанд. Рӯзи дигар дар китобхонаи ҷамъият бахшида ба ташрифи олимони тоҷик мизи мудаввар баргузор гардид, ки он пайвандгари дӯстию рафқат миёни ду кишвари таърихан ба ҳам пайванд - Тоҷикистону Ҳиндустон номидан мумкин аст. Дар он дар васфи китобу китобхона фармудаҳои бузургон таннинандоз гардид. Роҳбарияти он олимони тоҷикро ҳамчун ҳамватанони Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ба аҳли ҷамъият муаррифӣ намуданд.

Тазаккури он ҷоиз аст, ки Китобхонаи “Ҷамъияти эронӣ”, бузургтарин Маркази эроншиносии шаҳри Калкутта дар қаламрави иёлоти Банғола, дар қисмати ғарби Ҳиндустон буда, дар тарғиби фарҳанги форсу тоҷик нақши бузург мегузорад. Дастхатҳои нодири форсӣ, ки дар ин китобхона ниғаҳдорӣ мешаванд аз қадимӣ ва фарҳанги бой доштани миллати куҳанбунёди тоҷик шаҳодат медиҳанд.

Асосгузори ин маркази илмӣ-фарҳангӣ Муҳаммад Исҳоқӣ ба шумор меравад. Мавсуф дар тӯли солҳои 1938-1940 дар «Мактаби Шарқшиносӣ ва Африқошиносӣ»-и шаҳри Лондон таҳсил ва таҳти

роҳбарии илмии эроншиноси машҳури сатҳи ҷаҳонӣ Владимир Минорский таълим гирифтааст, ҳамзамон ӯ бо “Ҷамъияти эронӣ”, ки дар шаҳри Лондон фаъолият дошт, ошноӣ пайдо менамояд. Олими ҷавон, маорифпарвари Банғоӣ Муҳаммад Исҳоқӣ (солҳои 1898-1969) тасмим мегирад, ки пас аз бозгашт аз Лондон дар шимолу шарқии ин кишвари азим – Калкутта низ чунин як маркази эроншиносӣ ва китобхона таъсис диҳад.

Пас аз бозгашт аз Лондон М. Исҳоқӣ, ки назми муосири форсиро хеле хуб азбар намуда буд, соли 1944 дар шаҳри Калкутта бо бародараш Хон Соҳиб Абдул Ҳалим ва дӯстони худ “Ҷамъияти эронӣ”-ро яққоя бо китобхонаи нодир асос мегузорад.

Хотирнишон бояд намуд, ки забон ва адабиёти форсӣ, ки зиёда аз 600 сол (солҳои 1204-1837) дар Ҳиндустон мақоми давлатӣ дошт, бо мурури замон, тадричан аз байн рафта, ганҷинаи забон ва адабиёти форсӣ танҳо дар марказҳои илмӣ чун “Ҷамъияти осийёгӣ”, “Ҷамъияти эронӣ” ва китобхонаи онҳо боқӣ монда, аҳамияти илмиву фарҳангии он ниғаҳдорӣ шудааст.

Дар фаъолияти «Ҷамъияти эронӣ» ва китобхонаи он фармудаҳои асосгузори ин маркази илмию фарҳангӣ М. Исҳоқӣ, ки минбаъд ба кормандону хонандагон ва меҳмонони он мерос гузоштааст, то ҳол аҳамияти худро гум накардааст: “Дарҳои Китобхона барои ҳар касе, ки меҳона ба таҳқиқоти форсӣ тавачҷуҳ дошта бошад, боз аст ва китобҳо ва манобеи илмӣ барои онҳое, ки ба омӯзиши форсӣ майл доранд, дастрасанд”¹.

“Ҷамъияти эронӣ”, ки дар биноҳои гуногун фаъолият мекард, баъд аз 16 соли пурмахсул, соли 1960 ба яке аз биноҳои таърихӣ маркази шаҳри Калкутта ҷой гирифт ва бо иштироки Вазири фарҳанги вақти Ҳиндустон Хумоюн Кабир ботантана дарҳои худро боз намуд. Он хиёбони “Кид” ном дошт, баъд аз 11 соли фаъолият дар соли 1971 бо ташаббуси роҳбарияти вақти Ҷамъият ин кӯча ба номи Муҳаммад Исҳоқӣ гузошта шуд [8].

Фаъолияти гуногунҷабҳаи Китобхонаи “Ҷамъияти эронӣ” ҳамчун маркази илмиву фарҳангӣ аз ҷабҳаи зерин иборат аст:

Яке аз китобхонаҳои намоёни кишвар буда, дорои 6000 нусха китобҳои нодир мебошад.

Коллексияи мукаммали китобҳои Авастой ба шумор меравад.

Аз соли 1946 то кунун нашри муттасили маҷаллаи илмӣ “Индо-ираника” (“Indo-Iranica”) ба роҳ монда шудааст, ки дар он масъалаҳои гуногуни забони форсӣ, эроншиносӣ, равобити кишварҳои форсизабон ва мисоли он инъикосу баррасӣ мешаванд.

¹ Мамадазимова М. Мероси ниёғони тоҷик дар Банғола. Душанбе-Дехлӣ-Калкутта, 2020.- 13-26 янв.

Дар ин марказ ташкил ва баргузори конференсияҳо, мизҳои мудавар, маҳфилҳои адабӣ, вохӯриҳо ва ғайра бахшида ба мавзӯҳои гуногуни илмиву фарҳанг ба роҳ монда мешавад.

Чуноне ба ҳамагон маълум аст аввалин рӯзнома ба забони тоҷикӣ “Бухорои Шариф” (соли 1912) мебошад. Дар пажӯҳиш ва таҳқиқоти дар китобхонаи марказ гузаронидашуда, як силсила санаду бурҳонҳои муҳим ва маълумотҳо дастрас гардиданд, ки онҳо бевосита ба ин рӯзнома марбутанд. Дар рафти мусоҳиба Дабири кулли “Ҷамъияти эронӣ” Ҷовид Юсуф ба таҳқиқотчиён оид ба нахустин рӯзномаи ба забони форсӣ нашргардида иттилои мукамал дод. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки 90 сол қабл аз чопи рӯзномаи маъруфи “Бухорои Шариф” дар шаҳри Калкуттаи Ҳиндустон соли 1822 бори нахуст бо ташаббуси Рам Мохан Рой ба забони тоҷикӣ (дарӣ-форсӣ) рӯзнома бо унвони «Мирот-ул-ахбор» («Оинаи ахбор») нашр гардидааст [10, с.90-93].

Рӯзномаи «Мирот-ул-ахбор» аз 12 апрели соли 1822 то 4 апрели соли 1823 аз ҷониби яке аз машхуртарин ходимони ҷамъиятии Банғола, маорифпарвари ҳиндутабор Рам Мохан Рой дар муддати ду сол интишор гардида, он чун ҳафтанома рӯзҳои ҷумъа аз нашр мебаромад. Бинобар ақидаи муҳаққиқон забон ва фарҳанги форсӣ ба забону адабиёт ва ҷомеаи Банғола таъсири ниҳоят бузург дошт [11].

Дар маҷаллаи илмӣ “Индо-ираника” (“Indo-Iranica”) мақолаи Муҳаммад Исҳоқӣ бо унвони “Рӯдакӣ-падари шоирони форсизабон” [Rudaki, the Father of Neo-Persian Poets] ҷой дода шуда, аз ғазалҳои Рӯдакӣ намунаҳо оварда шудаанд, онҳо ба забони англисӣ низ шарҳу тафсир ёфтаанд [9, с. 2-5].

Профессори Банғолӣ Сампа Сен, бону аз коллеҷи давлатии духтаронаи «Иқболпур» таъкид месозад, ки «... Аз рӯзҳои нахустин дар ашъори Рам Рам Басу ва Рам Мохан Рой забони форсӣ ба таври васеъ истифода бурда шудааст. Зеро таъсири забони форсӣ, дар он замон бо сабаби табиати космополитикии Калкутта, ки мардуми зиёде аз Эрон дар ин ҷо ба савдо машғул буданд ва вусъати анъанавии суфизм ба фарҳанги мардуми Ҳиндустон, алаҳусус дар мардуми Банғола таъсири худро бештар гузошта буд...». Ин коллеҷи давлатии дараҷаи миёнаи духтарон аз ҷумлаи коллеҷҳои ба шумор меравад, ки дар он забони форсӣ ҳамчун фанни таълимӣ мавқеи хос дошт.

Ҳатто профессор Сампа Сен кӯшиши зиёда ба харҷ медиҳад, ки дар коллеҷ маркази омӯзиши муқоисавии забонҳои банғолӣ, арабӣ, форсӣ ва урдуро созмон диҳад. Ӯ қайд кард, ин ҷоиз аст, ки ба олим ва файласуфи машҳури Ҳинд Дебендранат Тагор, падари Робиндранат Тагор шоири бузурги тоҷику-форс Ҳофиз Шерозӣ (солҳои 1315-1390) таъсири зиёде боқӣ гузоштааст. Бесабаб нест, ки Дебендранат Тагор дар тарҷумаи ҳоли хеш аз Ҳофиз иқтибосҳои фаровоне овардааст.

Ҳамзамон дар навиштаҳои насри аввали банғолӣ таъсири пурфайзи забони форсӣ хеле зиёд будааст. Дар китобҳои Рам Рам Басу, яке аз гузаштагони насри банғолӣ, ки дар аввали асри XIX барои Коллеҷи Форт Уилям китобҳои дарсии банғолӣ навиштааст, мисолҳои зиёде пайдо кардан мумкин аст [6].

Аз сухбат бо олимони банғолӣ маълум гардид, ки дар тӯли садсолаҳои истифодаи забони форсӣ чун забони давлатӣ истилоҳҳои зиёди форсӣ ба луғати банғолӣ ворид шудаанд, ки онҳо беш аз 5000 калимаро ташкил медиҳанд. Ҳуқуқшиноси варзида Ҷовид Юсуф, Дабири кулли (Котиби генералии) «Ҷамъияти эронӣ» истифодаи васеи калимаҳои форсиро дар фаъолияти идораҳои судӣ қайд мекунад: "калимаҳои форсӣ, мисли адолат, мучрим, пешкур, мунсиф ва ғ. аз форсӣ омадаанд ва то имрӯз дар додгоҳҳо истифода мешаванд".

Бо вучуди он ки ин калимаҳои қадимии форсӣ дар ҳаёти ҳаррӯза истифода мешуданд, забони форсӣ баъди вориди англисҳо марҳила ба марҳила мавқеи пешбари худро аз даст медиҳад.

Аз соли 1835 «Протоколҳои таълимии Маколей» (намояндаи маликаи Британияи Кабир дар Ҳиндустон) сиёсати мустамликадорӣ англисҳоро тақвият бахшида, забони англисиро ба ҷои забони давлатӣ ҳамчун забони расмӣ идорӣ қарор дод. Имрӯз, дарёфтҳои олимони донандаи забони форсӣ баҳри зинда нигоҳ доштани он забон ниҳоят мушкил аст, "Аз он замоне, ки забони форсӣ забони классикӣ ҳисобида мешуд, онро ҳама одамони бомаърифат дӯст медоштанд, ҳоло он ба забони хоси ҷомеа мубаддал шудааст"[6].

Ҷамъияти мазкур дар тӯли чаҳор соли охир чанд чорабинӣ, аз ҷумла курсҳои омӯзиши забони форсиро баргузор мекунад. Дар ибтидо мутасаддиён чунин ақида доштанд, ки асосан, донишҷӯён ва муҳаққиқони ҷавоне, ки бо кори илмӣ машғуланд, ба забони форсӣ тавачҷуҳдоранд. Вақте ки намояндагони табақаҳои гуногуни ҷомеа, аз ҷумла шахсони нафақахӯр, олимони муҳаққиқон, ки мехоҳанд узви ин Ҷамъият гарданд, ҳайратовар аст.

Бинобар ахбори Ҷовид Юсуф "... дарк карда мешавад, ки дар Калкутта мардуми зиёде ба забони форсӣ тавачҷуҳдоранд». Ҷачуниин Фуад Ҳалим (писари Хон Соҳиб Абдул Ҳалим) таъкид месозад, ки «... мардуми бисёре, ки ба курси омӯзиши забони форсӣ меоянд, нафароне мебошанд, ки танҳо барои дӯст доштани забони форсӣ онро меомӯзанд. Вале тоҷирони Ҳинд забони форсиро барои он меомӯзанд, ки онҳо дар Эрон иртиботи тиҷоратӣ ба ҷо меоранд... ».

2 Аз мусоҳиба бо котиби генералии Ҷамъияти эронӣ Юсуф Ҷовид, ки дар ш. Калкутта дар санаи 21 январӣ с. 2020 сурат гирифтааст.

Дар айни замон китобхонаи Ҷамъияти эронӣ ба ганҷинаи дастхатҳои қадима ва китобҳои нодири форсӣ табдил ёфтааст, ки нашри дубораи баъзеи онҳо душвор мебошад. Дар китобхона баробари шуъбаи форсӣ инчунин як шуъбаи алоҳида фаъолият дорад, ки дар он китобҳои сершумори аз ибтидо то кунун аз ҷониби аҳли илму фарҳанг ва мутафаккирон адабиёти гуногун ба забонҳои англисӣ, урду, форсӣ оид ба забоншиносӣ, таърих ва фарҳанг тухфашуда ниғаҳдорӣ мешаванд. Инчунин дар толори алоҳидаи он китобҳои гуногун доир ба минтақашиносӣ, таърих, феҳристи авастой: Вандидод, ривоят, Вандидод ба забони паҳлавӣ, Хурд Авасто, Динкард, Спитама Заратуштра (Яшна), Яштҳо, Табақоти Акбарӣ қисмҳои 1-3, Оини Акбарӣ, Акбарнома (ҷилди I) [1], Акбарнома (ҷилди II), ки дар асри XIX чопи сангӣ шудаанд, ба хонандагони сершумор пешниҳод мегарданд [2]. Ба ғайр аз он, беш аз 25000 нусха китоб сабти электронӣ шуда дар маҳзани китобхона ниғаҳдорӣ ва мавриди истифода қарор мегирад [3. С. 320-325].

«Ҷамъияти эронӣ» як ниҳоди мустақилест, ки он барои фаъолият ба кӯмаки ҳукумат ниёз надорад. Муассиси он боварӣ дорад, ки бо даромади иловагии амволи ҷамъият фаъолияти ташкилотро маблағгузорӣ кардан мумкин аст. Ҷамъият аз гузаронидани чорабиниҳои гуногуншакл, мизи мудаввар, конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва ғайра фаъолона истифода мебарад. Инчунин, маҷаллаҳои нашркардаи ҷамъият аз ҷониби донишгоҳҳои олии дохил ва хориҷи Ҳиндустон харидорӣ карда мешаванд.

Дар айни замон, «Ҷамъияти эронӣ» ва китобхонаи он дар саросари ҷаҳон зиёда аз 170 аъзо дорад ва чор нафар олимони Тоҷикистон низ аз ҷониби Дабири кулли Ҷамъият Ҷовид Юсуф ва роҳбари ҷамъият Фуад Ҳалим ба узвияти фахрии он сазовор доништа шуданд.

Ҷамъияти мазкур аз он ифтихор дорад, ки ходимони бузурги кишвар, аз қабиле собиқ Президенти Ҳиндустон Зокир Ҳусейн, яке аз муборизони истиклолияти кишвар Мавлоно Абул Қалам Озод, Падмача Найдӯ, собиқ роҳбари ҳизби коммунисти Ҳиндустон Ҳирен Мукарҷӣ, собиқ Раиси палатаи поёни парламенти штат Лок Сабха Сомнат Чаттерҷӣ ва дигарон аъзоёни он мебошанд³.

Дар «Ҷамъияти эронӣ» моҳи январӣ соли 2020 бахшида ба ташрифи олимони тоҷик мизи мудаввар ва вохӯрӣ бо собиқ роҳбарияти Ҷамъият, зиёиёни шаҳр, омӯзгорон ва донишҷӯёни донишгоҳу коллеҷҳо баргузор гардид, ки иштирокчиёни он оид ба таърих, илму-фарҳанг, саҳми Муҳаммад Исҳоқӣ дар ҷодаи китобу китобдорӣ суханронӣ намуданд. Иштирокчиёни чорабинӣ аз ашъори Рудақӣ, Ҷомӣ, Ҳофиз ва дигарон шеърҳо қироат намуданд.

³ Аз мусоҳиба бо Котиби генералии Ҷамъияти эронӣ Юсуф Ҷовид. Калкутта. 2020.- 21 янв.

Аз ҷумла, устоди кафедраи китобхонашиносӣ ва библиографиносии факултаи китобдорӣ ва иттилоотшиносии ДДФСТ ба номи Мирзо Турсунзода М. Мамадазимова дар баромади хеш доир ба шарофати китобу китобдорӣ ва равобити дӯстию фарҳангии ду кишвар – Тоҷикистону Ҳиндустон суҳанронӣ намуд. Муаллиф ҳмчунин қайд кард, ки бо ташаббусҳои Муҳаммад Исоқӣ имрӯз дар ин маркази илмию фарҳангӣ олимони соҳаҳои гуногун иштирокдоранд ва ҳамаи суҳанронихо бо забони ширину фаҳмои форсӣ (ва англисӣ) садо медиҳанд. Мавсуф инчунин илова кард, ки дар тайёр кардани мутахассисони соҳаи китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми Муассисаи давлатии Тоҷикистон “ДФСТ ба номи Мирзо Турсунзода” хеле бузург аст ва китобдорони тоҷик низ барои муаррифии забону фарҳанг ва нашъунамои соҳаи китобдорӣ пайваста саъю кӯшиш менамоянд.

Аз тарафи олимони тоҷик ба «Ҷамъияти эронӣ» тухфаҳои хотирмон, ба монанди маҳсули хунармандони тоҷик зардушӣ, ороишоти муҳрабӯфӣ ва ашӯҳои аз сангҳои қимматбаҳои Тоҷикистон тайёр карда шуда, тақдим карда шуданд.

Ҳамин тариқ, аз натиҷаҳои корҳои таҳқиқотӣ дар китобхонаҳои Банғола: шаҳрҳои Деҳлӣ ва Калкутта, Китобхонаи “Ҷамъияти Осие”, Китобхонаи “Ҷамъияти эронӣ”, Китобхонаи Донишгоҳи шаҳри Калкутта ва Китобхонаи Донишгоҳи ба номи Ҷавохирлаъл Нехру, Китобхонаи “Нур” шаҳри Деҳлӣ ва ғайра дастхатҳои сершумор нусхабардорӣ гардида, ба Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шуданд.

Адабиёт

1. Абулфазл, М. Акбарнома / бо кӯшиши Ғуломмирзои Таботабӯи Мачид. – Чопи дуюм. – Тироз, 1372. – Ҷилди I. – С. 48-58.
2. Akbarnamah, by Abul-fazl i Mubarak I Allami. Edited by Maulawi Abd-ur-rahim. Voll II. – Calcutta – 1879,
3. Мамадазимова, М. Таҳқиқи технологияи полиграфӣ ва китобдорӣ дар асоси дастхатҳои форс-тоҷик ва сарчашмаҳои илмию таърихӣ (асрҳои XVIII-XIX) // Маводҳои Конференсияи байналмиллалӣ илмӣ-амалии «Полиграфия: ҳолат ва рушди дурнамои он». – Душанбе, 2020. – С.320-325.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 декабри соли 2019 // Ҷумҳурият.-2019.– 26 декабр.
5. Раҳмон, Э. Чехраҳои мондагор. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 364 с.
6. Сампа, С. Ҷамъияти эронӣ (Iranian society). – Калкутта, 2019. (ба заб. англисӣ)
7. Сулаймонӣ, С., Нуралиев, Н. Аз таърихи китобдории тоҷик (аз оғоз то ибтидои асри XX) / муҳар. М.Султонзода, Б.Холов.– Душанбе: Маориф, 1998.- 116 с.

8. Firoze, M. General Secretary Iran society Kolkata. Seventy-five years of Iran society (1944-2019). - 2019.- February.
9. Ishaque, M. Rudaki, the Father of Neo-Persian Poetti // Indo-Iranica. - 1947, vol II. July.- №1
10. Salahuddin, A.F. Social Ideas and Social Change in Bengal, 1818-1835.-Leiden, E. J. Brill, 1965, S. 90-93.
11. Mirat-ul-Akhbar <https://ru.qaz.wiki/wiki/Mirat-ul-Akhbar>

Мамадазимова М.

НАСЛЕДИЕ ПРЕДКОВ ТАДЖИКОВ В БИБЛИОТЕКАХ БЕНГАЛИИ

В данной статье дается информация об исследовании группы таджикских ученых под названием «Наследие предков таджиков в Бенгалии», которое проходило в великой и дружественной стране Индии. Исследование проходило в Библиотеке «Иранского общества», основанной Мухаммадом Исхаки, известным персидским ученым, его братом Хан Сахиб Абдул Халимом и товарищами, которые также участвовали в создании уникальной библиотеки в Калькутте еще в 1944 году.

Согласно данной статье, первая газета на персидском языке была издана в Калькутте еще в 1822-1823 годах под названием Mirat-ul-Akhbor (Зеркало новостей) Рам Мохан Роем, видным бенгальским общественным деятелем и индуистским просветителем. Здесь в наши руки попал ряд редких рукописей, оставленных таджикскими мыслителями прошлых веков и которые, к нашему удивлению, оказались весьма уникальными.

По словам профессора Сампа Сена, философ Дебендранат Тагор, отец известного Робиндраната Тагора, очень уважал великого персидского поэта Хафиза Ширази (1315-1390). В своей автобиографии он цитирует Хафиза Ширази.

Как оказалось, во второй половине XVII века персидские слова широко распространились и вошли в бенгальский словарь. «Тысячи персидских слов используются в официальном делопроизводстве в Бенгалии», - сказал уважаемый Джавид Юсеф, генеральный секретарь «Иранского общества».

Ключевые слова: Бенгалия, Иранское общество, исследование, ученые, библиотека, рукопись, наука, культура, генеральный секретарь, персидский, информация, выступление.

Mamadazimova M.

THE HERITAGE OF ANCESTORS OF TAJIKS IN BANGOLA LIBRARIES

This article provides information about the research conducted by group of Tajik scientists titled "The heritage of ancestors of Tajiks in Bengal", which took place in the friendly country of India. The research

took place in the Library of the Iranian Society, founded by Muhammad Ishaki, a famous Persian scholar, together with his brother Khan Sahib Abdul Halim and his friends, who founded a unique library in Calcutta back in 1944.

According to this article, the first Persian-language newspaper was published in Calcutta as early as 1822-1823 with the name “Mirat-ul-Akhbor” (“News Mirror”) by Ram Mohan Roy, a prominent Bengali public figure and Hindu educator. Here we came across a number of rare manuscripts left by Tajik thinkers of past centuries and which, surprisingly, turned out to be very unique.

According to Professor Sampa Sen, the philosopher Debendranath Tagore, the father of the famous Robindranath Tagore, had great respect for the great Persian poet Hafiz (1315-1390). In his autobiography, he quotes Hafiz.

As it turned out, in the second half of the 17th century, Persian words spread widely, and entered the Bengali dictionary. “Thousands of Persian words are used in official business in Bengal,” said the distinguished Javid Yousef, General Secretary of the Iranian Society.

Keywords: research, scholars, library, manuscript, science, culture, secretary general, Persian, information, speech, Iranian Society, Bengal.

ТДУ 37точик+008+9точик+719+72точик+73/76+726.2

Саидзода С.

НАМУНАИ ЁДГОРИҶОИ МЕЪМОРИИ ИБТИДОИ АСРИ ХХ (дар мисоли масҷиди ҷомеи Мучун)

Дар мақола авзои сиёсию фарҳангӣ ва ҳолати ёдгориҳои таърихӣю меъморӣ, ки дар охири садаи XIX ва ибтидои асри XX бино гардидаанд, дар мисоли масҷиди Мучун мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф бо таъки ба сарҷаи маҳоро ва мадракҳои мутааллиқ ба ин асрҳо, вазъияти ҳунару ҳунармандӣ, ёдгориҳои таърихӣ ва муносибати ҳукумати Шуравӣ ва Аморати Бухороро нисбати ин арзишҳои таърихӣю фарҳангӣ, таҳлилу натиҷагирӣ намудааст. Ҳамчунин дар мақола санъати наққошию кандакорӣ ва хаттотии ҳунармандон дар бинои ёдгориҳои меъморӣ, махсусан масҷиду мақбараҳо дар манотиқи мухталифи кишвар зикр гардидаанд.

Дар баробари он ки масҷидҳо ҳамчун ниҳоди фарҳангӣ шинохта мешаванд, инчунин ба сифати ёдгориҳои таърихӣ баромад мекунанд. Масҷидҳо мисли дигар ёдгориҳои меъморӣю бостонӣ, аз қабиле шахрҳову қалъаҳо ва дижу даҳмаҳо, дар худ сабку услуби меъморӣю давраи муайянро таҷассум намуда, баёнгари фарҳангу тамаддун ва урфу одатҳои миллат мебошанд. Новобаста аз он ки масҷидҳо биноҳои динӣ буда, баёнгари эътиқоди динӣ мардуми маҳаллӣ вобаста ба давру замон мебошанд, инчунин вазифаҳои гуногуни барои ҷамъият зарурро иҷро мекарданд. Хосатан масҷидҳое, ки дар охири садаи XIX ва ибтидои асри XX бино гардидаанд, ба таълим фаро гирифтани насли ин давраро ба уҳда доштанд.

Новобаста аз чигунагии сатҳи таълим, ин масҷидҳо даргоҳи муқаддаси илму маърифат ва макони ибодат ба шумор мерафтанд. Дар мақола ҳамчунин ба тарҳу сохти аввалин масҷидҳо, замон ва макони сохтмони онҳо, сабки меъморӣ низ тавачҷуҳ шудааст. Муаллиф бо дар назардошти ҷанбаҳои таърихӣ масҷидҳо, таҷассумгари ҳунару ҳунармандӣ будани онҳо роҷеъ ба тармиму барқарорсозии онҳо, иброи андеша намудааст.

Калидвожаҳо: *Масҷиди ҷомеи Муҷун, ёдгориҳои меъморӣ таърихӣ, масҷиду мақбараҳо, нақшу нигор, кандакорӣ, хаттотӣ, ҳунармандӣ, сабку услуби меъморӣ, таърих, тамаддун, фарҳанг, миллат.*

Ҳама гуна ёдгориҳои меъморӣ таърихӣ баёнгари фарҳангу маданият ва ҳастии миллат мебошанд. Тавассути ҳамин гуна ёдгориҳо метавон таърих, тамаддун ва асолатҳои миллатро ба ҷаҳониён муаррифӣ намуд. Аз ин хотир омӯзиш ва таҳқиқи ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ зарур буда, ҳифз ва барқарорсозии онҳо муҳим аст.

Дар қатори дигар ёдгориҳои бостонӣ таърихӣ, масҷиду мақбараҳо низ ифодагари фарҳангу маданияти халқи тоҷик ба ҳисоб рафта, дар худ дараҷаи касбу ҳунару ва сабку услуби меъморӣ ҳунармандон, наққошон, кандакорон ва санъати халқи тоҷикро дар давраҳои гуногун ва манотиқи мухталиф таҷассум менамоянд. Хусусан масҷидҳо ва мақбараҳои дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX сохташуда, сабку услуби ба худ хос доранд ва аксарашон аз ҷониби ҳунармандони маҳаллӣ эъмор гардидаанд. Сабку услуби меъморӣ низ дар баробари урфу одатҳо, вобаста ба маҳал аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Масалан “мақбараи Домулло Иқромча, ки мутааллиқ ба асрҳои XIX ва XX мебошад, бо сабки меъморӣ Бухоро сохта шудааст ва сақфи он шакли гунбазиро дорад. Мақбара баъди вафоти Домулло Иқромча, ки дар соли 1921 иттифоқ афтадааст, аз ҷониби ҳунармандони бухороӣ, ки муҳлис ва иродатманди ӯ буданд, бино гардидааст. Хиштҳои он низ дар ҳамин аср аз ҷониби ҳуди ҳамин ҳунармандон пухта шудаанд” [7, с. 156]. Дар баробари сабку услуби меъморӣ, он бо нақшу нигор ва кандакорӣ низ фарқ мекунанд. Ҷунонҷӣ дар назди мақбараи Шоҳи Ҳамӯш масҷиди қадимие бино гардидааст, ки ба асри XVI нисбат дошта аз ҷониби ҳунармандон Мирзоҳочӣ ва Зайнуддин эъмор гардидааст. “Масҷид аз бинои шашсутонаи айвондор, ки баландии сутунҳо тақрибан 8 м-ро ташкил медиҳад, бо шеваи маъмули классикӣ сохта шудааст. Сутунҳо бо шакли кӯзагӣ тарошида шуда, бо нақшу нигори гуногун кандакорӣ гардидааст. Нақшу нигори он марбут ба ҳунармандони асрҳои XIX ва XX-и ҷануби Тоҷикистон мебошад. Дар тазийни меҳроб аз сабки наққошони Самарқанд, ки нақшҳои ҳандасӣ доранд, истифода гардидааст” [7, с. 147].

Аз ин ҷо маълум мегардад, ки ҳунармандони мохирро аз як минтақа ба минтақаи дигар мебурдаанд ва онҳо бо ин ва ё он сабку усули меъмории биноро месохтаанд. Дар бархе аз ёдгориҳои меъмории ин замон дар баробари кандакорӣ ва нақшу нигор, раванди маъмулии дигар, ҳаққокӣ намудани номи ҳунарманд ва ё ягон мисраи шеърии писанди ҳунарманд аз ҷониби ҳаттот бо истифода аз хатҳои гуногуни форсӣ-арабӣ буд. Мисоли онро метавон дар мақбараи Шоҳи Хамӯш, масҷиди Мучун, мақбараи Ҳоҷа Исҳоқи Хатлонӣ ва дигар ёдгориҳои меъмории ин давра мушоҳида намуд. Масалан, дар пешайвони мақбараи Ҳоҷа Исҳоқ бо ҳуруфи форсӣ номи мақбара ва якчанд абёти дигар ҳаққокӣ шудааст. Дар сақфи масҷиди Шоҳи Хамӯш бошад, ҳаттотоне чун Мирзо Андалеб, Мирзо Ҳоҷӣ, Мулло Соҳибназари Дошмандӣ, Мулло Ашурмуҳаммад дар замонҳои мухталиф пораҳои шеъриро ҳаттотӣ кардаанд [7, с. 151].

Дар сақфи пешайвони масҷиди Мучун бо хати форсӣ, бо ранги сиёҳ соли эъмори он (1336 ҳ баробар ба 1912) ва номи ҳунармандоне, ки онро бино кардаанд (амали Мулло Мир Мансур ибни усто Бобочони наққош, амали Мулло Мир Сафоли наҷдор), ҳаққокӣ шудаанд.

Дар манотиқи гуногуни Тоҷикистон, баҳусу дар шимоли он ин гуна масҷидҳоро вохӯрдан мумкин аст. Ин масҷидҳо вобаста ба давру замон, дар баробари вазифаи аслии ҳеш, яъне макони ибодат буданашон, боз вазифаҳои гуногун доштаанд. Масалан, якчанд аср пеш толибилмон дар ҳамин гуна биноҳо илм меомӯхтаанд. Гарчанде масҷидҳо шароити хуби таълим надоштанд, аммо ба сифати мадраса хизмат менамуданд. Ҳамчунин, азбаски дар масҷидҳо қариб ҳамаи аҳолии деҳа ҷамъ мешуданд, хабарҳои муҳим дар он ҷо эълон мешуд. Ин амал дар қадим тавассути одамони махсус, ки онҳоро “ҷорчиён” мегуфтанд, амалӣ мегашт. Дар давраҳои қадим барои ҷамъ овардани аҳолии шаҳр ва ё деҳа, ба хотири ҳалли ин ва ё он масъала толорҳои махсус сохта мешуданд, ки баъдтар масҷидҳо ҷои онҳоро иваз намуданд. Имрӯз низ дар гӯшаву канори кишварамон, алалҳусус дар деҳаҳои дурдаст биное, ки дар он аҳли деҳа ҷамъ шуда, ин ва ё он масъалаи муҳимро ҳаллу фасл менамоянд, масҷидҳо мебошанд. Дар ибтидои барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ баъзе масҷидҳо ҳамчун маркази муттаҳидшавии қувваҳои аксулинқилобӣ ва тарғиботи зидди Шӯравӣ истифода мешуданд. Баъдтар ҳомиёни ислом барои нигоҳ доштани обрӯ ва эътибори худ дар байни мардум масҷидҳоро аз рӯи таъиноти аслишон истифода мебурданд. Новобаста аз вазифа ва таъиноташон масҷидҳо дар тӯли чанд садсола, ки ба фарҳанги тоҷикон дохил шуданд, таҷассумгари фарҳанги гузаштагони миллати тоҷик ба шумор рафта, ҷузъи таркибӣ ва ҷудонашавандаи маданияти тоҷик ба ҳисоб мераванд. Дар баробари ин нақшу нигор ва кандакорӣҳое, ки

дар бинои масҷид истифода гардидаанд, метавонанд дар қалби наврасону ҷавонон шавқу рағбати ҳунармандӣ, аз ҷумла кандакорӣ гулкорӣ, наққошию меъмориро дучанд гардонид, боиси эҳёи ҳунарҳои аҷдодӣ гарданд. Новобаста ба ҳамаи ин масҷидҳоро метавон ҳамчун як ниҳоди фарҳангӣ эътироф намуд.

Гарчанде имрӯз бо шарофати соҳибистиклолии Тоҷикистон Феҳристи ёдгориҳои Тоҷикистон тартиб дода шудааст, вале бархе аз чунин масҷидҳо, ки ҳамчун ёдгориҳои меъморӣ шинохта мешаванд, шомили рӯйхат нагардидаанд. Ҳамчунин аксари чунин ёдгориҳои, ки ба феҳрист дохил шудаанд, таҳқиқ нашудаанд. Мисоли онҳоро метавон дар ноҳияи Исфара: масҷиди Қалъаи Боло, масҷиди Сутуни бофта, Чормасҷид, масҷиди Таърихӣ, масҷиди Сурх, масҷиди Сӯфидехкон, дар ноҳияи Конибодом: масҷиди Мирамон, масҷиди Зарбед, масҷиди Эшонҳо, масҷиди Мирмуъмин дар шаҳри Истаравшан: масҷиди Бародарон, масҷиди Султонӣ, масҷиди Суркат; дар ноҳияи Деваштич: масҷиди ҷомеи деҳаи Ғазантарак, масҷиди деҳаи Басманда, масҷиди ҷамоати дехоти Далёни боло ва амсоли инҳо мушоҳида намуд [9, с. 42-81].

Теъдоди ин гуна масҷиду макбараҳо, ки аҳамияти таърихӣ фарҳангӣ доранд, зиёд аст, ки инчо танҳо бархе аз онҳо зикр шуд. Яке аз чунин масҷид, масҷиди ҷомеи ҷамоати Мучун дар ноҳияи Деваштич аст, ки идомаи баррасиҳои мо ба он марбут мешавад.

Ноҳияи Деваштич, ки дар қисми шимолии Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеъ гардидааст, дорои ҳашт ҷамоат буда, аз ҷумлаи ноҳияҳои сарҳадӣ мебошад ва дар марзи Тоҷикистону Қирғизистон қарор дорад. Дар ин минтақа аз қадимулайём аҷдоди тоҷикон умр ба сар бурда, фарҳанги ниёғони хешро офарида буданд. Мавриди зикр аст, ки дар нимаи аввали асри XX, ки замони инқирози Аморати Бухоро ва барқароршавии Ҳукумати Шӯравӣ дар сарзамини тоҷикон буд, дар тамоми сохторҳои ҷомеа тағйироти кулӣ ба вучуд омад. Ин тағйирот ба мардуми ин минтақа низ таъсири худро расонд, аммо хушбахтона, мардуми ин маҳал то андозае урфу одат, расму ойин ва дар маҷмӯъ, фарҳанги аҷдодӣ хешро нигоҳ доштаанд. Дар баробари расму оинҳо ва дигар махсусиятҳои фарҳангӣ, ёдгориҳои таърихӣ низ як ҷузъи ҷудонашаванда ва муҳими тамаддун ба ҳисоб мераванд. Дар ин ноҳия низ, мисли дигар манотиқи Тоҷикистон ёдгориҳои гуногуни таърихӣ ба назар мерасанд, ки бархе аз онҳоро дар боло зикр намудем. Яке аз онҳо, ки то имрӯз комилан обод буда, мавриди истифода қарор дорад, масҷиди ҷомеи ҷамоати дехоти Мучун аст. Деҳаи Мучун, ки масҷид дар он ҷо сохта шудааст, дорои 2 ҳазор хоҷагӣ ва 10 ҳазор аҳоли мебошад. Ин масҷид дар соли 1912 бино ёфтааст, ки он ба замони ҳукмронии амир Олимхон рост меояд. Амир Олимхон яке аз охири намояндаи хонадони манғития буд, ки умури Аморати Бухоро

дар тӯли якчанд садсолаҳо дар зери султаи ин сулола қарор дошт. Тибқи сарчашмаҳо ин амирон ба илму фарҳанг чандон рағбат надоштанд. Чунончи устод С. Айни дар асари худ “Таърихи амирони Манғития” овардааст: “Амир аз дуздони номӣ ба унвони “шербача” як даста аскар ташкил дод, ки инҳо тамоми молу номуси райятро тороч мекарданд” [1, с. 179].

Гарчанде масҷид дар замони ҳукумати ин амирон бино гардидааст, аммо мардуми маҳаллӣ ва ҳунармандон ташаббускори асосӣ буданд. Маҳз ҷаҳолат ва сатҳи пасти маърифати ин гуна амирон буд, ки дар ин давра шахрҳои тоҷикнишин то як андоза қафо монданд. Дар ин бора сарчашмаҳо чунин шаҳодат медиҳанд: “Дар асрҳои XIX ибтидои асри XX шахрҳои тоҷикнишин ба монанди Бухоро, Самарқанд, Истаравшан, Ҳисор, Кӯлоб ва дигарҳо дар ҳолати харобӣ буданд” [2, с. 219]. Вале новобаста аз ҷаҳолати амирони золим, мардуми тоҷик асолати ҳунармандии худро нигоҳ медоштанд. Чунончи дар китоби “Таърихи фарҳанги халқи тоҷик” омада: “Соҳаҳои гуногуни ҳунармандӣ мавҷуд буд. Ҳунармандони халқӣ гузарҳои худро доштанд. Ҳунармандони машҳур дар Истаравшан – Мир Аброри Наққош, Бобочони Наққош ва дигарон, дар Исфара – Мошариф Оқсақол, дар Хучанд – Неъматшайхӣ Начҷор, Мулло Шайхӣ Наққош ва дигарон буданд” [2, с. 220].

Ҳамчунин дар солҳои бистуми асри гузашта наққошони маъруф ба монанди Рауф Алим ва Бобочон аз Ўротеппа, Мансур ва Мақсуд аз Хучанд ҷаҳолият доштанд [6, с. 192]. Аз ин бармеояд, ки мардуми маҳаллӣ дӯстдори илму фарҳанг буда, дар пайи ободонии меҳанашон, новобаста аз амирони ҷохил, кӯшиш ба харҷ медодаанд. Ҳатто баъзе аз онҳо дар ин ва ё он навъи ҳунар мутахассиси касбӣ шуда, бо ҳунарашон машҳур мегардиданд. Бинобар ин дар баъзе номҳои устоҳо калимаҳои “начљор”, “наққош” ва амсоли ин зам шудаанд, ки аз устои мохир будани онҳо дар самти муайян шаҳодат медиҳанд. Ин гуна устоҳои чирадаст ба сифати кироя ба шахру ноҳияҳо сафарбар мешуданд ва бо ин роҳ онҳо ҳам касби маош менамуданд ва ҳам ҳунари худро дар дигар манотиқ ривочу раванг медоданд.

Аз рӯи манбаҳои дигар маълум мегардад, ки он ҳунару ҳунармандие, ки дар замони ҷаҳолати амирони манғит буд, то рафт рӯ ба нестӣ мениҳод. Аз асарҳои марбут ба таърих ва фарҳанги халқи тоҷик дар нимаи аввали асри XX муайян кардан мумкин аст, ки забти Осиеи Миёна аз ҷониби Русия низ ҳоли ҳунармандонро беҳтар накард, балки онҳоро яғборагӣ аз байн бурд. Чунончи муаллифони “Таърихи халқи тоҷик” навиштаанд: “Баъди истилои Осиеи Миёна аз ҷониби Русия теъдоди мактабу мадрасаҳо афзуда бошад ҳам, дар усулҳои таълиму тарбия дигаргуниҳои назаррас мушоҳида намешуданд. Инро

ҳукумати подшоҳӣ намехост ва барои беҳтар кардани кори мактабу маориф кӯшиш ба харҷ намедод. Аз ин рӯ, маданияти бой ва қадимаи халқи тоҷик дар шароити мустамликавӣ рӯ ба таназзул ниҳода буд. Дар чунин шароит истеъдоди халқ густариш намеёфт. Зулми милли дар соҳаи фарҳанг хеле равшан зоҳир мегардид” [8, с. 240]. Ин аст, ки имрӯз чунин ҳунармандони чирадаст дар кишвар кам боқӣ мондаанд. Чи тавре аз сарчашмаҳо бармеояд: “баъди барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ дар минтақа, масҷиду мадрасаҳо аз байн рафтанд ва ба ҷои онҳо мактабҳои нави русӣ ба вучуд омаданд” [10, с. 51-55]. Агар ба ҷои бархе масҷидҳо, мактабҳо ба вучуд омада бошад, аммо бархеи дигар ба харобӣ рӯ оварданд. Масалан, масҷиди Хонақо тӯли солҳои 1937-1970 ба анбори колхоз табдил дода шуд, ки дар натиҷа матнҳои сақфу девор ва сугунҳои он аз байн рафтаанд [4, с. 360].

То ба замони мо дар шакли қадимиаш боқӣ мондани масҷиди Мучун сабабҳои гуногун дорад. Сабаби асосӣ он аст, ки дар он вақт мактабҳо ва бинои масҷидҳо як буданд ва хонандагон дар он ҷо танҳо донишҳои динӣ мегирифтанд, ки он ҳам кӯркӯрона буд. Яъне дар онҳо муллоҳои чаласавод, ки худ саводи кофӣ надоштанд дарс мегуфтанд. Сиёсати Ҳукумати Шӯравӣ, пурра ба муқобили он буд. Онҳо, гуё, мактабҳои маҳви бесаводӣ месохтанд, вале дар онҳо танҳо фарҳангу маданияти русӣ ташаккул меёфт. Маданияти мардуми таҳҷой аҳамияте надошт. Аммо эъмори бинои масҷид ба замоне рост меояд, ки аллакай сохтмони мактабҳои нави русӣ оғоз ёфта буд. Яке аз сабабҳои асосии обод мондани ин масҷид шояд дар ҳамин бошад, ки он ба сифати мадраса ягон вақт амал накардааст ва мардуми маҳаллӣ онро танҳо ба хотири ибодат сохтаанд. Аз тарафи дигар, обод мондани масҷид ва умуман тамоми ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ва ҳифзи расму русум дар дилхоҳ замону шароит ба мардуми маҳаллӣ саҳт вобастагӣ дорад. Масҷиди Мучун аз замони бино ёфтаниш то имрӯз пайваста мавриди истифода қарор дошт. Танҳо дар муддати паҳншаваии бемории Covid - 19 дарҳои он маваққатан ба рӯи мардум баста гардид.

Аз рӯйи сохти ин масҷид, ки ҳамчун ёдгории таърихӣ то замони мо хуб боқӣ мондааст, метавон сатҳи ҳунару ҳунармандӣ ва санъати меъмории мардуми тоҷикро дар он замон муайян кард. Дар баробари ин метавон аз тариқи нақшу нигори дар бинои масҷид истифодашуда, санъати қандакорӣ, гулкорӣ, тарзи пӯшиш ва вазъи масҷидҳои он давраро хуб омӯхт.

Зимни суҳбат сокини ин деҳа Абдуллоев Ҳамидулло (соли тав. 1956), ки қаблан котиби ҷамоат, айни ҳол раиси Шӯрои собиқадорони ҷамоат мебошад, чунин иброз дошт: “ин бино танҳо дар соли 1990 як маротиба таъмир гардидааст, ки он ҳам бошад фақат андоваи деворҳо

аз қисмати берунӣ ва боми он бо шифер пӯшонида шудааст, ки то ин замон он пӯшиш надошт, танҳо бом буд”.

Масҷид аз бинои асосӣ, ки дар он намоз мегузоранд ва пешайвон иборат аст. Аммо бо мурури замон дар сахни он ду бинои нав эъмор гардидааст, ки яке таҳоратхона ва дигаре анбор барои асбобу анҷоми зарурӣ аст. Бинои масҷид аслан аз сатҳи ҳавлӣ ва таҳоратхона нисбатан дар баландӣ воқеъ гардидааст, ки аз сахни ҳавлӣ ба он бо зинаҳо мебароянд. Ин зинаҳо гарчанде дар давраҳои минбаъда таъмир гардидаанд, вале то ҳол афсурда ба назар мерасанд. Баъди ворид шудан аз дарвозаи асосӣ роҳрави махсус рост ба сӯи зинаҳо меравад ва тавассути зинаҳо ба пешайвони масҷид мебароянд. Пешайвон танҳо аз ду тараф: ғарб ва шимол бо девор ихота шудааст, ки ҳарду ҳам деворҳои бинои асосии масҷид мебошанд. Сақфи пешайвонро ҳашт сутуни кандакоришудаи мустаҳкам нигоҳ медоранд. Қисми болоӣ ва поёнии сутунҳо нисбати қисми миёна калонтаранд, ки барои мустаҳкам нигоҳ доштани бино муносибанд. Сутунҳо бо нақшҳои геометрӣ кандакорӣ шудаанд. Сақф аз ҳашт қисм иборат аст. Қатори сутунҳо тавассути чӯбҳои махсус, ки аз болои ҳар як сутун гузаронида шудаанд, сақфро ба ҳашт баҳши дорои шакли мураббаъ тақсим мекунанд. Ин намуди чӯбҳоро “зеррав” меноманд. Аз болои зерравҳо боз чӯбҳои махсус гузошта шудааст, ки дар ҳар баҳш самташон дигар аст ва онҳоро “болор” меноманд. Яъне агар дар қисми якум самташон аз шимол ба ҷануб бошад, дар қисмати баъдӣ самташон аз шарқ ба ғарб аст, дар қисмҳои боқимонда ҳамин усул такрор мешавад. Дар охир чӯбҳои нисбатан хурд-хурди бориктар аз болои болор мегузаранд, ки онҳоро “васса” мегӯянд ва инҳо ҳам дар ҳар баҳш ба ҳар самт гузошта шудаанд. Зеррав ва болорҳо шакли чоркунҷаро доранд, вале вассаҳо мудаввар мебошанд. Яъне чортарош нашудаанд, аммо ба рангҳои гуногун, аз қабилҳои сурх, сабз, сиёҳча ва қаҳваранг зиннат ёфтаанд. Сарсутунҳо, ки дар болои ҳар як сутун гузошта шудааст, кандакорӣ шудаанд. Зеррав ва болорҳо аз ду тараф бо гулҳои махсус ва рангҳо оро дода шудаанд. Болорҳо аз тарафи поён танҳо бо ранги сиёҳ музайян гардидаанд. Ин шакли пӯшиши сақфро “васачӯб” меноманд.

Аз пешайвон ба даруни бинои масҷид тавассути ду даромадгоҳ ворид шудан мумкин аст. Ин ду даромадгоҳ то замони мо дар шакли қадимашон ҳифз шудаанд ва ҳар як даромадгоҳ ду дари муқобили ҳам гузошта ва ба як тараф кушодашаванда доранд. Даромадгоҳҳо аз тарафи шарқ гузошта шудаанд. Ба таври маъмулӣ аз тарафи ғарб меҳроб қарор дорад. Бино дорои ду тиреза аст, ки яке дар тарафи шимол ва дигаре дар тарафи ҷануб ҷойгир шудааст. Деворҳои масҷид аз дохил бо ранги кабуд оро дода шудаанд. Инчунин деворҳо аз дохил

бо нақшҳои геометрии барҷаста, ки ба сутун шабоҳат доранд, давродаври биноро аз қисми болоӣ зеб медиҳанд. Қисми поёнии девор аз қисми болои он бо як навъ раҳи паҳн, ки рангаш сафед аст, ҷудо шудааст ва нақшҳои геометрии барҷастааш ҳам шакли ба худ хос доранд. Дар қисми болои девор, дар байни нақшҳои геометрии ба сутун шабоҳат дошта, бо ранги норинҷӣ як тасвир ба назар мерасад, ки шакли аҷиб дорад. Дар назари аввал он тасвири муқаррарӣ менамояд, вале агар ба он диққат зоҳир карда шавад, чунин менамояд, ки гӯё дар болои як зарфи поябаланде се адад шамъи фурузон аст, ки шамъи миёна баландтар ва шамъҳои ду тарафи он пасттар мебошанд. Қисми болоии зарф шакли секунча дорад. Ин намуди тасвир баъди ҳар ду-се нақши геометрии барҷаста такрор мешавад. Фарши бино бо тахтаҳо ҳамвор шудааст ва аз сабаби он ки имрӯз ҳам, бино мавриди истифода қарор дорад, аз болои тахтаҳо гилем партофта шудааст. Бинои масҷид мисли пешайвон дорои сутунҳо мебошад, ки шакли кандақориашон ба ҳамидигар монанд аст. Агар сутунҳои дохили масҷид аз қисми поёни бо ранги сабзи баланд фарқ кунанд, қисми болоии сутун қомилан дигар аст. Он шакли кандақории хос дошта, анвои гуногуни рангҳо истифода шудааст. Дар баробари ин гулҳои махсус тасвир гардидааст. Дар дохили бино ҳамагӣ чор сутун вучуд дорад, аммо сақфи хона ба нӯҳ қисм ҷудо мешавад ва тамоми вассаҳои сақф бо ранги сурхи баланд зеб дода шудаанд. Болор ва зерравҳо бо нақшу нигори махсус ва гуногун музайян гардидаанд ва аз рангҳои баланд васеъ истифода кардаанд, ки толори масҷидро хеле зебо ба назар чилвагар мекунанд.

Зимнан бояд қайд кард, ки аввалин масҷид дар асри VII дар шаҳри Мадина сохта шудааст, ки он бо номи масҷиди Кубо маълум аст. Ин масҷид бинои чоркунҷаи айвондоре буд. Дар он мусулмонон барои хондани намоз, вазъгӯӣ ва амри маъруф чамъ меомаданд [5. с. 120]. Вале минбаъд масҷидҳо таъиноти худро иваз карданд ва нақшҳои гуногуни онҳо бунёд ёфтанд. Ҳамон гуна, ки таърих шаҳодат медиҳад, масҷидҳо баъди пайдоиши ислом ба вучуд омаданд ва баъди забти сарзамини ориёӣҳо аз тарафи арабҳо, онҳо оҳиста-оҳиста ҷои дайру маъбадҳоро иваз намудаанд. Аммо аз ибтидои асри VII сар карда то асри XIX сохтмон ва биноҳои масҷид дар тамоми Осиёи Миёна вусъат ёфт. Масҷидҳо дар ибтидои пайдоишашон дар шакли дайрҳои масеҳӣ сохта мешуданд. Минбаъд онҳо сохти меъморӣ махсусро касб карданд. Масалан, дар асрҳои миёна масҷид аз бинои пӯшидаи гунбазии қаторсутун ё айвондор иборат буд. Дар баъзе ҳолатҳо манораҳо аз як то чор ва ҳатто бештар дар кунҷҳои берунии бинои масҷид дида мешавад. Ҳамчунин бо мурури замон анвои гуногуни масҷидҳо пайдо шуданд. Масалан, масҷидҳои чомеъ, идӣ (махсус барои идҳои Фитр ва Қурбон, ки одамони зиёдро меғунҷонад), масҷидҳои гузарӣ ва ғайраҳо. Аз ҳама нақшҳои маъмултарин масҷидҳои гузарӣ буданд, ки дар

ҳар маҳал, гузар ва растаҳо сохта мешуданд. Ин гуна масҷидҳо бе гунбаз, монанд ба сохти меъмории халқӣ, яъне вассапӯш, бо хишти хом ва ё похсадевор, бо нақшҳои рангоранг, гачкорихои олиии ороёфта ва айвонҳои бисёрсутуна сохта мешуданд. Масҷидҳои гузарӣ, асосан барои гузаронидани маросимҳои динӣ, ҷамъомадҳои идона, корҳои маъмурию маҷлисҳо дар гузари шаҳр ё деҳот бино меёфтанд. Қадимтарини ин намуди масҷидҳо дар Тоҷикистон ба асрҳои XVI рост меояд, ки намои онҳо ба намои ҳамингуна масҷидҳои асри XVIII-XIX монанд аст, ки намунаи онҳо то ба ҳол дар мисоли масҷиди Сурх (Исфара), масҷиди Далёни Боло, масҷиди Ҳазрати Мавлоно, масҷиди Ҳавзи Сангин ва ғайраҳо боқӣ мондааст [11, с. 264-266].

Масъалаи дигаре, ки дар мадди аввал бинандаро ба андеша кардан водор месозад, ин бе гунбаз буан ва пӯшиши одӣ доштани масҷиди Мучун аст. Чи тавре ки дар ислом маълум аст, гунбаз аслан ба хотири баландтар садо додани азон сохта мешавад. Аммо дар гузашта масҷидҳои алоҳида барои занон низ будааст, ки онҳо гунбаз надоштаанд. Сабабаш дар он аст, ки дар чунин масҷидҳо азон садо намедодааст, овози азон танҳо аз масҷиди мардҳо мебаромадааст. Аммо, чи тавре дар боло қайд намудем, масҷидҳои гузарӣ низ гунбаз надоштаанд. Онҳо аз рӯи сабку услуби меъмории ва санъати нақшоӣ бунёд мегардидаанд. Масҷиди Мучунро аз зумраи ҳамин гуна масҷидҳои гузарӣ метавон номид.

Дар асрҳои XVIII-XIX дар шимолӣ имрӯзаи Тоҷикистон масҷидҳо аз маъмултарин биноҳо ба ҳисоб мерафтанд. Зимни таҳқиқотҳои минтақа зоҳир мегардад, ки мардуми маҳаллӣ дар сохтани бинои масҷид, ба сохт ва санъати меъмории он, нисбат ба манзилҳои истиқоматии хеш аҳамияти дучанд медодаанд [3, с. 50-51]. Масҷиди Мучун далели ин гуфта буда метавонад.

Умуман, масҷиди ҷомеи Мучун ёдгории таърихӣю меъмории мардуми тоҷик буда, дар худ намунаи олиии меъмории, кандакорӣ ва нақшоии охири асри XIX ва ибтидои асри XX-ро таҷассум намудааст. Гарчанде ин ёдгорӣ, таърихи беш аз 100-сола дошта, нишон аз фарҳанги гузаштагони мо мебошад, аммо, бо вучуди ин, дар рӯйхати “Феҳристи ёдгориҳои таърихӣ” дохил нашудааст. Ёдовар мешавем, ки аз замони пайдоиши илми бостоншиносӣ дар Тоҷикистон ва оғози кӯшишҳои археологӣ дар замони Шӯравӣ ягон хел феҳрист вучуд надошт. Пас аз соҳибистиклол гардидани Тоҷикистон Феҳристи ёдгориҳои таърихӣ ташкил карда шуд, ки он такмил мекоҳад. Пешниҳод менамоем, ки масҷиди ҷомеи деҳаи Мучун ҳамчун ёдгории таърихӣ-меъмории ба рӯйхати “Феҳристи ёдгориҳои таърихӣю Ҷумҳурии Тоҷикистон” ворид карда шавад.

Чуноне ки ишора шуд, ба монанди масҷиди Мучун намунаҳои ёдгории меъмории зиёде ба гӯшаи фаромӯшӣ рафтаанд. Албатта, ҳама гуна ёдгориҳои меъморию таърихӣ барои шиносоии таърихи миллат

хамчун хуччат эътироф мешаванд. Бинобар ин, аз даст додани як ёдгорӣ, ин аз даст додани як ҳалқаи занҷири таърихи миллат аст. Барои ҳамин ҳам, хифзи онҳо шарт ва зарурист. Бояд ин гуна ёдгориҳо таҳти ҳимояи давлату ҳукумат қарор гиранд ва ба онҳо аҳамияти махсус зоҳир гардад, то ба ин васила мардуми маҳаллӣ тавонанд аз таъриху фарҳанги қадимии хеш воқиф бошанд ва барои наслҳои баъдӣ мерос гузоранд.

Адабиёт

1. Айнӣ, С. Куллийёт. Таърихи амирони манғития / С. Айнӣ, Ҷ.10. – Душанбе, 1966. – 360 с.
2. Арбобзода, А. Таърихи фарҳанги халқи оточик / А. Арбобзода. – Душанбе, 2003. – 267 с.
3. Белинская, Н.А. Архитектурно-декоративное искусство Таджикистана (XIX-XX вв.) / А. Н. Белинская. – Душанбе: Дониш, 2010. – 296 с.
4. Донишномаи Ҳисор / сармуҳарир С. Одина. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 756 с.
5. Ислам. Энциклопедический словарь / ответственный редактор С. М. Прозоров. – М.: Наука, 1991. – 340 с.
6. Мамаджонова С., Усмонов К. Строительная культура северного Таджикистана XIX-XX вв. / С. Мамаджанова, К.Усмонов. – Душанбе: Мерос, 2001. – 230 с.
7. Музаффар, М. Чойҳои муқаддаси Тоҷикистон / М. Музаффар, Ҳ. Камол, З. Наботзода. – Душанбе: Дониш, 2007. – 176 с.
8. Раҳматуллоев, А. Таърихи халқи тоҷик / А. Раҳматуллоев, Ҳ. Сатторов, Н. Точов. – Душанбе: Деваштич, 2009. – Ҷ.1 – 271 с.
9. Феҳристи ёдгориҳои таърихию фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Сарредаксияи Энциклопедияи миллии Тоҷик, 2017. – 204 с.
10. Ҳақимов, Н. Таърихи халқи тоҷик / Н. Ҳақимов. – Душанбе: Собириён, 2005. – 195 с.
11. Энциклопедияи советии тоҷик / сармуҳаррир М.С. Осимӣ. – Душанбе, 1983. – Ҷ.4. – С.264-266.

Саидзода С.

ОБРАЗЦЫ АРХИТЕКТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ НАЧАЛА XX ВЕКА (на примере общественной мечети Муджун)

В данной статье на примере мечети Муджун рассматривается культурное, политическое положение и место исторических архитектурных памятников конца XIX и начала XX века. Автор, опираясь на источники и данные, относящиеся к этим векам, анализирует и подводит итоги, связанные с положением ремесла и ремесленничества, исторических зданиях, а также отношении Советского Союза и Бухарского Эмирата к историческим культурным

ценностям. Также в данной статье изложены искусства живописи, гравировки и каллиграфии мастеров, которые отразили свои работы в архитектурных исторических зданиях, особенно в мечетях и надгробиях в разных регионах страны.

Несмотря на то, что мечети признаются как культурные заведения, но также выступают в качестве исторических памятников. Мечети, как и другие архитектурные древние памятники, такие как города и крепости, бастионы и гробницы представляют стиль и образы архитектуры определённого периода. Поэтому они являются выразителями культуры и цивилизации, а также национальных традиций и обычаев. Не смотря на того, что мечети являются религиозными зданиями, которые олицетворяют религиозные вероубеждения местных жителей разного периода времени, они также играют важную роль для общества. Особенно те мечети, которые появились в конце XIX и начале XX века, выполняли роль сегодняшней системы образования.

Независимо от того, что каким бы не было качество образования в мечетях, они считались священным порогом знания и образования, а также местом богослужения. Автор в этой статье отметил схемы и структуры первых мечетей, время и место их появления, а также их архитектурный стиль и возложенные на них обязанности. Таким образом, в статье идёт речь о разновидностях мечетей, каждая из которых имела свой стиль и выполняла различные функции. Автор уделил внимание не только историческим аспектам становления мечетей и то, как они отражают ремесло и мастерство, а также охрану и восстановление старых мечетей и медресе.

Ключевые слова: общественная мечеть Муджун, памятники истории и архитектуры, мечети и гробницы, узоры и арнаменты, гравировка, каллиграфия, форма и стиль архитектуры, история, цивилизация, культура, нация.

Saidzoda S.

**MODELS OF THE ARCHITECTURAL MONUMENTS OF THE
BEGINNING OF THE 20TH CENTURY
(on the example of the public mosque Mujun)**

In this article, using the example of the Mujun mosque, it examines the cultural, political situation and situation of historical, architectural monuments of the late 19th and early 20th centuries. The author, relying on sources and data relating to these centuries, analyzes and summarizes related to the situation of handicrafts and historical buildings, as well as the attitude of the Soviet Union and the Bukhara Emirate to historical cultural values. Also, this article outlines the arts of painting, engraving and calligraphy by masters who have reflected their work in architectural historical buildings, especially in mosques and tombstones in different regions of the country.

Despite the fact that mosques are recognized as cultural institutions, they also act as historical monuments. Mosques like other architectural ancient monuments such as cities and fortresses, bastions and tombs, represent the style and images of architecture from a particular period. Therefore, they are the spokesmen for culture and civilization, as well as national traditions and customs. Regardless of the fact that mosques are religious buildings that personify the religious beliefs of local residents from different periods of time, they also play an important role for society. Especially those mosques that appeared in the late 19th and early 20th centuries played the role of nowadays education system.

Nevertheless on whatever the quality of education was in the mosques, these mosques were considered a sacred threshold of knowledge and education, as well as a place of worship. In this article, the author noted the schemes and structures of the first mosques, the time and place of their foundation, as well as their architectural style and responsibilities. Thus, the article deals with the types of mosques, each of one had its own style and performed different functions. The author paid attention not only to the historical aspects of the formation of mosques and how they reflect craft and craftsmanship, but also the protection and restoration of old mosques and madrassas.

Keywords: public mosque Mujun, historical and architectural monuments, mosques and tombs, patterns and ornaments, engraving, calligraphy, form and style of architecture, history, civilization, culture, nation.

ТДУ 37точик+37.018+37.018.1+37.018.44+028.4+371.018.26+316.7
Шосаидзода С.Ҳ.

ФАРҲАНГИ МУТОЛИА ВА НАҚШИ ВОЛИДАЙН ДАР ТАШАККУЛИ ОН

Мақола ба яке аз масъалаҳои муҳимми назариявии педагогика ва илмҳои ба он вобаста - фарҳанги мутолиа ва нақши волидайн дар ташаккули он бахшида шуда, зимни баррасии мавзӯи мавриди таҳқиқ муаллиф мафҳумҳои ба фарҳанги мутолиа алоқамандро аз нигоҳи илмӣ таҳлил намуда, хулосаҳои худро пешниҳод кардааст. Аз ҷумла, дар радифи унсурҳои гуногун ба таркиби мафҳуми «фарҳанги мутолиа» муаллиф муносибати эҳтиёткорона нисбат ба китобу матбуот ва дигар маводи иттилоотӣ, ташикли дурусти кор бо китоб ва дигар сарчашмаи мутолиа, риояи қоидаҳои гигиенӣ, физиологӣ ва психологӣ кор бо китобро дохил намудааст.

Ба андешаи муаллиф, хониши кӯдакону наврасон яке аз проблемаҳои муҳимми иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва педагогӣ-психологӣ ба шумор рафта, аз ҳалли мусбати он пайомадҳои тарбияи насли навраси ҷомеасоз, насле, ки қодир аст на танҳо барои худ, балки барои ояндагон низ ҷомеаи солимро бунёд кунад, вобастагии амиқ дорад. Аз ин рӯ, вақти он расидааст, ки имрӯз нерӯҳои илмӣ эҷодии кишвар ба ин масъала таваҷҷуҳи хос зоҳир кунанд.

Барои собит намудани муҳимияти омӯзиши мавзӯи ташаккули фарҳанги мутолиаи кӯдакону наврасон дар мақола натиҷаи таҳқиқоти сотсиологӣ, ки дар Россия ва Чехия ҷиҳати муайян намудани ҷойгоҳи хониши оилавӣ дар ҳаёти насли наврас гузаронида шудаанд, мисолҳои мушаххас оварда шудааст.

Калидвожаҳо: *фарҳанги мутолиа, ташаккули фарҳанги мутолиа, хониши кӯдакон ва наврасон, падару модарон, оила ва хониш, хониши оилавӣ, сотсиологияи хониш, таҳқиқоти сотсиологӣ.*

Бо назардошти он ки ояндаи ҳар як ҷомеа аз вазъи камолоти равониву ҷисмонии насли наврас вобастагии амиқ дорад, солҳои охир дар бисёр кишварҳои олам муносибат нисбат ба хониши кӯдакону наврасон ба кулӣ тағйир ёфт. Хониш, маориф ва фарҳанг, ки барои ташаккули фарҳанги иттилоотӣ ҳамчун заминаи асосӣ хизмат мекунанд, дар аксарияти кишварҳои мутараққии олам ба сифати авлавиятҳои миллии рушд эътироф карда шудаанд. Аз ин рӯ, солҳои 2003-2012 аз ҷониби СММ Даҳсолаи саводнокӣ эълон шуда буд. Дарки муҳимият ва арзиши баланди хониш барои рушди ҷомеа боиси он гардид, ки бисёр мамолики мутараққӣ ва дар ҳоли рушд сиёсати тарғиб ва дастгирии хониш, аз ҷумла хониши кӯдакону наврасонро пайгирӣ намуда, дар ин самт тадбирҳои амалӣ андешиданд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ

Раҳмон дар баробари ҳаллу фасли бисёр проблемаҳои муҳими иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба масъалаи китобдорӣ, ҷалби наврасону кӯдакон ба китобхона ва мутолиаи китоб таваччуҳи махсус зоҳир менамояд. Силсилатадбирҳое, ки дар даврони истиқлолияти давлатӣ дар соҳаи фаъолияти китобдории мамлакат амалӣ гардиданд, аксаран аз дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат сарчашма гирифтаанд.

Хониш ё, ба ифодаи дигар, мутолиа шакли махсуси муоширати одамон тавассути дастхат, матнҳои чопӣ ё электронӣ мебошад. Хониш таъсиррасонии яктарафаи асар (дастхат, матн чопӣ, электронӣ) ба хонанда ё дарки ғайрифаволиаи мазмуни матн набуда, балки раванди фаъоли робитаи мутақобилаи офарандаи асар ва хонанда аст.

Агар истилоҳи «фарҳанги мутолиа»-ро дар доираи низоми ташаккулёфтаи истилоҳоти соҳаи китобхонашиносӣ, библиографишиносӣ ва иттилоотшиносӣ иртиботшиносӣ таҳлил намоем, он дорои мазмуни васеътар аст. Зеро таркиби он бо мафҳумҳои «муҳаббат нисбат ба китоб», «шавку рағбат ба китоб», «дарку фаҳмиши матн мутолиашуда», «хониши эҷодӣ», «мутолиаи бозавк» ва ғайра бою рангин ва мукамал мегардад. Яъне ин мафҳумест, ки бо ботини инсон ва шахсияти ӯ робитаи мустақкам дорад.

Аз таҳлили сарчашмаҳои илмию таърихӣ бармеояд, ки проблемаи фарҳанги мутолиа ҳамеша предмети омӯзиши илмҳои гуногун ва муҳаққиқони мухталиф буда, андешаҳо оид ба мутолиа ва ташаккули фарҳанги он низ хеле зиёданд.

Ба андешаи муҳаққиқ Ю. П. Мелентева андешаҳо оид ба хониш ханӯз дар асрҳои IX-X пайдо шудаанд ва мафҳуми «читание» бо ибодат дар калисо робита дошт [7, с. 19]. Аммо ин андеша чандон дақиқ нест, зеро хониш бо ихтирои хат, яъне даврони анҷомёбии ҷоҳилият алоқамандии зич дорад. Бо ихтирои хат дар таърихи башарият саҳифаи сифатан нав оғоз гардида, ниёз ба хондани матнҳои гуногун ба миён омад. Хониш барои ворид гардидани инсоният ба марҳилаи нави инкишоф – тамаддун омили асосӣ ва ҳалкунанда гардид.

Бо зуҳури дини мубини ислом барои барқандани решаҳои пӯсидаи ҷаҳолату гумроҳӣ ва хурофот, ки дар тӯли асрҳо мағз андар мағзи кавму қабоили гуногун ҷойгир шуда буд, аввалин амри яздонӣ ба бандагон «бихон» буд, зеро аз байн бурдани ҷаҳолату гумроҳӣ танҳо тавассути андӯхти илму маърифат муяссар мегардад. Беҳуда нест, ки аввалин оятҳои Қуръон мустақиман бо илму маърифат алоқаманданд. Аз ҷониби дигар, илму дониш ва маърифат аз зумраи он арзишҳои мебошанд, ки тавассути мутолиа ба даст меоянд.

Вожаи «хонанда» («читатель») дар Русия дар даврони ислоҳоти Пётр (асри XVIII) пайдо шуд. Мафҳуми мазкур аввалин маротиба дар осори Г.Н. Теплов онро хангоми асосноксозии муҳимияти «роҳбарӣ дар илмҳо ва хониш» мавриди истифода қарор гирифтааст. Муҳаққиқи

дигар В. Н. Татищев аввалин шуда мафҳуми «хонанда»-ро ба уҳдадорихои китобдор мансуб донистааст.

Мафҳуми «фарҳанги мутолиа» аз ҷониби муҳаққиқон дар алоқамандӣ ба предмети омӯзиш ба таври мухталиф арзёбӣ мегардад. Масалан, Д. Миллер ҳангоми баррасии методикаи омӯзиши забони хориҷӣ онро техникаи дар ёд нигоҳ доштан [10, с. 14] тавсиф мекунад.

Дар қомуси «Библиотечная энциклопедия» чунин таърифро меҳонем: «Фарҳанги мутолиа» – маҷмӯи донишҳо, маҳорату малакаҳо барои ташкили оптималии (муносиби) раванди хониш, ноил гардидан ба тамоили барои ҷомеа арзишманди он ва дигар ҳадафҳо; яке аз ҷузъиёти фарҳанги иттилоотии шахс мебошад» [2, с. 432].

Ба андешаи В. А. Бородина, фарҳанги мутолиа ин «умумияти (маҷмӯи, универсиуми) камолоти инсон» ё, ба ибораи дигар, «асоси рушди шахс, нерӯи зехнӣ-эмотсионалӣ, эстетикӣ ва маънавии ӯ, расидан ба сатҳи шахсият, сатҳи камолоти инсон ҳамчун хонанда (мутолиакунанда), нишондиҳандаи шумораҳои ва сифатии шуур, фаъолияти муошират, ҳамзамон маҳсул ва омили камолоти шахсият» [3, с. 15] аст. Ба ақидаи М. А. Полишук, фарҳанги мутолиа хонандаро водор месозад, ки «матро чи гуна хонад» ва ин дар навбати худ ба нерӯи эҷодии хонанда (мутолиакунанда) таъсири манфӣ мерасонад; аз ин андеша метавон хулоса баровард, ки «омӯзгор набояд маводи расмиро нақл кунад ва шарҳу тавзеҳи худро нисбати матн иброз дорад. Яъне хонанда андешаҳои худро нисбат ба матни адабӣ бояд мустақилона баён намояд» [9, с. 61].

Дар китоби «Библиотечное дело: терминологический словарь» фарҳанги мутолиа ҳамчун «маҷмӯи малакаҳои қор бо китоб» маънидод карда шудааст, ки аз унсурҳои зерин иборат аст:

- интихоби бошууронои мавзӯи мутолиа (хониш);
- самтҳои ва муайян кардани мавқеи худ дар анбӯҳи бузурги сарчашмаҳо;
- мунтазамӣ ва пайдарҳамии хониш ва интихоби китоби мушаххас;
- маҳорати сарфаҳм рафтан ба мазмуни китоб; дар ин маврид ҳадафи асосӣ азхуднамоӣ ва фаҳмиши амиқи мазмуни матни мутолиашуда аст;
- истифодаи иттилооти бадастомада дар амал [1, с. 72].

Ба андешаи мо дар баробари унсурҳои мазкур ба таркиби мафҳуми «фарҳанги мутолиа» муносибати эҳтиёткорона нисбат ба китобу матбуот ва дигар маводи иттилоотӣ, ташкили дурусти қор бо китоб ва дигар сарчашмаи мутолиа, риояи қоидаҳои гигиенӣ, физиологӣ ва психологӣ қор бо китобро дохил карда мумкин аст.

Бо назардошти он ки мафҳуми «фарҳанги мутолиа»-ро илмҳои гуногун меомӯзанд, бинобар ин дар адабиёти илмӣ маводи зиёди

фактографӣ ва назариявӣ ҷамъоварӣ шудааст. Дар баробари ин, мавзӯи китоб ва хониш аз муҳаққиқ муносибати ҷиддиро тақозо мекунад. Зеро бидуни ташаккули фарҳанги мутолиа ташаккули фарҳанги иттилоотӣ имконнопазир аст. Вобаста ба ин, китобдорон ва мутахассисони соҳаи китобдорӣ бояд методҳои муосири тарғибу ташвиқи китоб ва дигар маводи иттилоотӣ, роҳу воситаҳои таъсирбахши васеъ намудани доираи хониши хонандагони китобхона, махсусан усулҳои ташаккули фарҳанги мутолиаро дар байни хонандагони хурдсол аз бар намуда, дар амал татбиқ кунанд.

Дар ташаккули самараноки фарҳанги мутолиа ҷалби хонандагони хурдсол ба хониш нақши муҳим дорад, зеро «китобсitezӣ» ва «китоббезорӣ» падидаи нав нест. Ин низомест, ки муддати тӯлонӣ ташаккул ёфтааст ва дар раванди он омӯзгорону волидайн низ иштирок намудаанд (аксаран ғайри майлу хоҳиши худ, ба иллати танбалӣ ва ғайра ба он мусоидат кардаанд). Чунки хониши иҷборӣ, ки баъзан тибқи майлу хоҳиши волидайн ва барномаи таълимии муассисаҳои зинаҳои гуногуни таҳсилот роҳандозӣ мегардад, аксарияти нишонаҳои беҳтарини раванди ташаккулёбии фарҳанги мутолиаро нобуд месозад.

Раванди ташаккули фарҳанги мутолиа, ки аз ҷалби кӯдакону наврасон ба китобу китобхона оғоз мегардад, сатҳи баланди камолоти зеҳнии насли наврас ба шумор рафта, барои пайдо гардидани маҳорату малакаҳои муошират, соҳибкасб шудан ва дарёфти шугли ба қобилият мувофиқ мусоидат менамояд. Барои ба ин сатҳ расидан кӯдакону наврасон қаблан бояд дарк намоянд, ки сарчашмаи ҳама гуна донишу арзишҳо китоб аст.

Дар шароити рушди бемайлони илму техника ва ҷаҳонишивии фазои иттилоотӣ, новобаста аз ҳама гуна изтиробу валвалаҳо нисбат ба мақоми китоб дар асри ҷомеаи иттилоотӣ нақши китобу хониш дар раванди донишандӯзӣ ва маърифатноксозии афроди ҷомеа баланд арзёбӣ мегардад. Зеро ниёз нисбат ба андӯхти донишу маърифат ва боло бурдани сатҳи зеҳнии афроди ҷомеа пайваستا меафзояд, иттилоот ва донишҳои қаблан андӯхта бо мурури замон арзиши худро аз даст медиҳанд. Чунин вазъият офарандагони китоб, махсусан китоби дорои мазмуни илмӣ-техникиро водор месозад, ки роҳу воситаҳои нисбатан осону арзони дарёфти китобу иттилоот, шаклҳои муосири ҳифзу нигоҳдошт, интиқол ва истифодаи китобу иттилоотро пайдо кунанд. Аз ин нуқтаи назар «дар зери фишори пурқуввати технологияҳои электронӣ фарҳанги мутолиа низ дигаргун мешавад. Аз нигоҳи фалсафӣ «фарҳанги мутолиа» фазои муайян ва муҳити комилест, ки падидаи хониш онро баҳри мавзунияти ақлониву маънавии шахс фароҳам меорад» [5, с. 124]. Ба маънои фишурда фарҳанги мутолиа ҳамчун қобилияти дарк кардан, фаҳмидан ва таҳлил намудани иттилооти

шифоҳие фаҳмида мешавад, ки дар шакли дастхат, чопӣ ва электронӣ пешниҳод гардидааст.

Ҳамин тавр, фарҳанги мутолиа, ин падидаи иҷтимоӣ-фарҳангист, ки асоси онро раванди фаъолиятӣ ва маърифатӣ ташкил намуда, он сатҳи рушди ақлонӣ ва маънавии ҷомеаро муайян месозад.

Ҷузъҳои таркибии фарҳанги мутолиаро равандҳои дарк, фаҳмидан ва шарҳу эзоҳи (маънидод кардан) матни асар ташкил медиҳанд. Сатҳи дарки мазмуни асар тавассути таҷрибаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва хонандагии инсон муайян карда мешавад. Раванди дарки мазмуни асар ташаккули образҳо, зуҳури манзараи мукамалеро тақозо мекунад, ки ҳангоми шинохти матнҳо тавлид меёбанд. Дар ин маврид арзёбии эмотсионалӣ, эстетикӣ матн аз ҷониби кӯдакону наврасон низ нақши муҳим мебозад. Масалан, сатҳи нисбатан баланди фарҳанги мутолиа ба ташаккулёбии дарки эҷодӣ, яъне қобилияти эҷоди образҳои тоза ва воқеияти нав мусоидат менамояд. Аммо барои расидан ба чунин сатҳи эҷодкорӣ дар раванди хониш заҳмати зиёд ва тафаккури фаъолонаву созанда лозим аст. Дар натиҷа биниши «эҷодӣ» ташаккул меёбад, ки он дар раванди мутолиаи матнҳои адабиёти бадеӣ ва илмӣ муяссар мегарад.

Фарҳанги мутолиа метавонад ҳам ба «умқ» ва ҳам ба «пахноӣ» инкишоф ёбад, зеро ҳар як шахс метавонад сатҳи донишу ҷаҳонфаҳмии худро оид ба ягон мавзӯ пайваста мукамал гардонад, ҷараёни интишороти роҷеъ ба ҳамон масъаларо назора кунад. Ҳамзамон мутолиаи матни сарчашмаҳои иттилотӣ ба забонҳои хориҷӣ имкон медиҳад, ки нисбат ба ҳаводиси оламу ҷомеа биниши объективӣ ташаккул ёбад. Дар чунин маврид инкишофи фарҳанги мутолиа ба ҷараёни рушди технологияҳои электронии низомҳои иттилоотӣ-ҷустуҷӯӣ ва васоити коммуникативии алоқа мусоидат менамояд [8, с. 10].

Ҳамин тавр, аз таҳлили андешаи олимону мутахассисон бармеояд, ки мафҳуми «фарҳанги мутолиа» ба таври гуногун маънидод карда шуда, вобаста аз нуқтаи назари ҳар як пажӯҳишгар он моҳияту мазмун ва тобиши маъноии хос касб кардааст. Аммо, тавре ки зикр намудем, новобаста аз мавҷудияти гуногунандешӣ оид ба мавзӯи мавриди назар мафҳуми зерини «фарҳанги мутолиа» дар қомуси «Библиотечная энциклопедия» ба назар мерасад ва он аз ҷониби қисми зиёди муҳаққиқон пазируфта шудааст.

Масъалаи дигаре, ки ба фарҳанги мутолиа робитаи ногуастаи дорад роҳу воситаҳои ташаккули он дар муҳити гуногун – оила, мактаб, муассасаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ, китобхона ва ғайра мебошад. Зеро ҳар як муҳит ба раванди ташаккули фарҳанги мутолиа таъсири хос мегузорад.

Таҳқиқи илмии марбут ба хониш шаҳодат медиҳад, ки дар раванди ташаккули фарҳанги мутолиаи кӯдакони синни томақтабӣ ва хурди мактабӣ имкониятҳои мавҷудаи оила, муассисаҳои томақтабӣ, мактаб ва китобхонаҳои бачагона ба қадри кофӣ ва самаранок истифода намешаванд, робитаи мутақобилаи онҳо дар ин самт ба талаботи имрӯзаи ҷомеа ҷавобгӯӣ нест. Ҷорабиниҳои бо ин мақсад роҳандозишуда бештар гурӯҳӣ буда, бе назардошти психологияи синнусолӣ баргузор мегарданд ва натиҷаи онҳо аксаран аз рӯи нишондиҳандаҳои шумораӣ арзёбӣ мегарданд. Ҳол он ки дар ин маврид арзёбии мундариҷаи ҷорабиниҳо аҳамияти бештар дорад. Қисми муайяни падару модарон оид ба хониши фарзандони худ ва унсурҳои бо он алоқаманд бо мураббӣён ва омӯзгорону китобдорон дар сатҳи зарурӣ ҳамкорӣ надоранд.

Бо назардошти он ки кӯдакон гурӯҳӣ махсуси иҷтимоӣ ба шумор рафта, раванди камолоти онҳо нисбат ба дигар гурӯҳҳои синнусолӣ бо нишонаҳои барҷастаи худ тафовут дорад, волидайн дар раванди тарбияи ҳисси муҳаббат нисбат китоб ва умуман ташаккули фарҳанги мутолиаи онҳо бояд аз имкониятҳои тамоми ниҳодҳои иҷтимоии ба тарбия алоқаманд самаранок истифода баранд. Муҳимтар аз ҳама, мусоидтарин фурсат – синни томақтабӣ ва синни хурди мактабии фарзандон, ки барои тарбияи ҳисси муҳаббат нисбат ба китобу хониш давраи муносиб ба шумор рафта, ба раванди камолоти равониву ҷисмонии онҳо таъсири бештар мерасонад, бояд ба таври мукамал ва самаранок истифода бурда шавад.

Хониши кӯдакон наврасон яке аз проблемаҳои муҳими иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва педагогӣ-психологӣ ба шумор рафта, аз ҳалли мусбати он пайомадҳои тарбияи насли навраси ҷомеасоз, насли ки қодир аст на танҳо барои худ, балки барои ояндагон низ ҷомеаи солиро бунёд кунад, вобастагии амиқ дорад. Аз ин рӯ, вақти он расидааст, ки имрӯз нерӯҳои илмию эҷодии кишвар ба ин масъала тавачҷуҳи хос зоҳир кунанд. Зеро имрӯз танҳо шиква аз «китоббездорӣ» ва «китобсизӣ»-и насли наврас барои ҷомеа нафъе надорад. Дар ин самт ташкил ва гузаронидан таҳқиқоти мақсадноку домнадори сотсиологияи хониши кӯдакону наврасон ниҳоят зарур аст. Ҳамин гуна таҳқиқот дар Британияи Кабир, ИМА, Олмон, Шветсия, Россия ва диг. кишварҳо ба ҳукми анъана даромадаст, ки бесабаб нест. Тағйироти геополитикии ҷаҳон, рушди бемайлоии технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ ногузир ба раванди хониши кӯдакону наврасон таъсири амиқ мерасонад. Масалан, дар Олмон олимони натиҷаҳои мониторинги байналмилалӣ PISA - *Programme for International Student Assessment*- Барномаи байналмилалӣ оид ба арзёбии дастовардҳои маърифатии (таҳсилотии) мактаббачагонро, ки мунтазам доир мегардад, ба таври муфассал таҳлил намуда, сабабҳои гуногуни

қафомонии мактаббачагони хурдсолро аз ҳамсолони хориҷӣ муайян мекунанд. Дар доираи ин барнома тибқи тести махсус саводнокии функционалии мактаббачагони кишварҳои гуногун ва маҳорати истифода кардани донишхояшон дар амал санчида мешавад. Он соли 1997 таҳия шуда, аввалин маротиба соли 2000-ум гузаронида шудааст. Тест дар се сол як маротиба гузаронида мешавад. Дар он наврасони то 15-сола иштирок мекунанд. Муҳимтар аз ҳама, зимни таҳлили натиҷаҳои барнома тамоюлоти мусбату манфии ҷомеа ошкор карда шуда, вобаста ба он барои педагогҳо, волидайн ва китобдорон тавсияҳои судманд таҳия мегарданд. Хониши кӯдакону наврасон пайваста тағйир меёбад, мунариҷа, сохтор ва самтҳои он дигаргун мешавад, онро сарфи назар намудан, маънии аз мадди назар дур кардани марҳилаҳои муҳимтарини ташаккулёбӣ ва камолоти шахсияти насли наврас аст.

Россия дар ин самт таҷрибаи ғанӣ андӯхтааст, ки омӯзиши он барои китобхонаҳои Тоҷикистон дар самти ташаккули фарҳанги мутолиа аз манфиат холӣ нест. Аз моҳи январ то октябри соли 2018 дар Ҷумҳурии Тотористон оид ба проблемаи хониши кӯдакону наврасони Россия (Тотористон) ва Чехия (шаҳри Пльзень) пурсиш гузаронида шуд. Дар таҳқиқоти мазкур 23 нафар мактаббача: 212 нафар таълимгирандагони синни аз 7 то 16-сола аз Россия ва 111 нафар аз 11 то 13-сола аз Чехия иштирок доштанд.

Ба респондентон оид ба хониши оилавӣ саволи зерин пешниҳод шуда буд: «Оё дар хона калонсолон ба шумо китоб мехонанд (хондаанд)?». Вобаста ба ин 89,1% мактаббачагони Тотористон (аз ҷумла 89% бачагон ва 89,9% духтарон), ки дар синфҳои ибтидоӣ таҳсил доштанд, ҷавоби мусбат гардониданд. Ҳамзамон 81% таълимгирандагони мактаби асосӣ (таҳсилоти миёнаи умумӣ) (аз ҷумла 79% бачагон ва 83% духтарон) ба саволи мазкур посухи мусбат гардониданд. Натиҷаи пурсиш дар Чехия чунин буд: танҳо 27% респондентон ба саволи мазкур ҷавоби мусбат гардониданд, 73% (аз ҷумла 72% бачагон ва 75% духтарон) ҷавоб доданд, ки волидайн ягон маротиба барояшон мутолиа накардаанд. Илова бар ин, 29 нафар (19%), аз ҷумла 14 нафар (17%) бачагон ва 88 нафар духтарон (21%) аз шумораи умумии бачагон, яъне аз 72 нафар барои посух ба саволи мазкур ҷавоб дода натавонистанд [4].

Мавриди зикр аст, ки 177 нафар (83%) мактаббачагони Тотористон ҷавоб гардониданд, ки дар ҳаёташон хониши оилавӣ мавқеъ дорад, вале 35 нафар (17%) аз мавҷуд набудани чунин таҷриба дар ҳаёташон шиква карданд [4]. Ин маънои онро дорад, ки дар Тотористон суннатҳои хониши оилавӣ аз байн нарафтаанд ва он яке аз воситаҳои самарабахши баланд бардоштани сатҳи фарҳанги мутолиа ба шумор меравад.

Натиҷаҳои пурсиш дар Чехия чунинанд: танҳо 27% (30 нафар) ба саволи болой ҷавоби мусбат гардониданд. Ҳамзамон 73% (81 нафар) ибраз намуданд, ки волидайн барояшон ягон маротиба мутолиа накардаанд, аз ин ҳисоб 72% (54 нафар) бачагон ва 75% (27 нафар) духтарон мебошанд [4].

Посухҳо ба саволи «Дар оила бароятон кӣ аз ҳама бештар мутолиа мекунад?» маълум намудааст, ки ҳам дар Россия ва ҳам дар Чехия барои кӯдакон, беш аз ҳама модарон мутолиа мекардаанд. Дар хониши оилавӣ барои кӯдакон ҷойи дуюмро хониши мустақилона ва ҷойи сеюмро «модаркалонҳо» ишғол менамоянд. Ҳамзамон, тавассути ин пурсиш маълум гардид, ки дар Чехия нисбат ба Россия бобоён барои наберагони худ бештар мутолиа мекунанд, яъне нақши онҳо дар ташаккули фарҳанги мутолиаи кӯдакон фаъолтар аст. Дар Тоҷикистон вазъият дар ин самт чи гуна аст? Ба ин савол бояд марказҳои бонуфузи илмӣ ва китобдорӣ-библиографии мамлакат ҷавоб диҳанд, дар кишвари мо шумораи кӯдакону наврасон ва ҷавонон нисбат ба дигар категорияҳои синнусолии аҳоли бартарӣ дорад.

Ҳар як ҷомеа манфиатдор аст, ки оила аз уҳдаи иҷрои уҳдадорихои худ ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ ва тарбиявӣ баромада тавонанд. Аз ин рӯ, давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти боло бурдани шаъну эътибори оила дар ҷомеа ва таҳкими нақши он дар раванди таълиму тарбияи насли наврас, ёрӣ расонидан дар татбиқи имкониятҳои тарбиявии он пайваста тадбирҳои судманд меандешад. Вобаста ба ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз ҳадафҳои қабули «Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №801 аз 30.12.2015) «мусоидат дар татбиқи имкониятҳои тарбиявӣ ва фарҳангии оила ва боло бурдани маърифати оиладорӣ» [5] эълон карда, дар баробари ин Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбия фарзанд»-ро қабул намудааст. Татбиқи воқеии санадаҳои муҳимми давлатӣ, аз ҷумла муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» бояд ҳисси масъулиятшиносии волидайнро нисбати хониши фарзандон баланд бардорад.

Аз ин рӯ, имрӯз дар низоми таҳсилоти муттасил масъалаи баланд бардоштани сатҳи маърифати китобдорӣ-иттилоотӣ ва библиографии волидайн бояд мақоми марказиро ишғол кунад. Вале барои ҳаллу фасли маҷмӯи проблемаҳои мавҷуда дар самти ташаккули фарҳанги мутолиаи кӯдакону наврасон таҳияи «Консепсияи хониши кӯдакону наврасони Тоҷикистон барои солҳои 2022-2032» ниҳоят зарур аст.

Албатта, дар доираи як мақола таҳқику баррасии проблемаҳои марбут ба хониш, монеаҳои раванди он, муайянсозии роҳу равиши беҳтар намудани шароити ояндаи он имконнопазир аст. Итминон

дорем, ки олимону мутахассисони соҳа вобаста ба проблемаи мавриди назар ибрази андеша хоҳанд кард. Танҳо бо нерӯи муштараки марказҳои бузурги китобдорӣ-иттилоотӣ, олимону мутахассисони соҳа дар ҳалли мушкилоти мавҷуда комёб хоҳем шуд.

Адабиёт

1. Библиотечное дело: терминологический словарь. - 3-е изд. - М.: РГБ, 1997. - 168 с.
2. Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка. - М.: Пашков дом, 2007. - 1300 с.: ил.
3. Бородин, Н. А. Не стать Иванами, не помнящими родства. Российская традиция работы с книгой: [возрождение традиций воспитания культуры чтения в современных условиях] // Библиотечное дело. - 2006. - №10. - С. 7-10.
4. Будахина, Н. Л. Проблемы детского и подросткового чтения в контексте трансформации общества: Россия и Чехия [Маводи электронӣ]: Речаи дастёбӣ: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-detskogo-i-podrostkovogo-cteniya-v-kontekste-transformatsii-obschestva-rossiya-i-chehiya>
5. Галактионова, Т.Г. Чтение школьников как социально-педагогический феномен открытого образования (теоретико-методические основы исследования): Монография. - СПб., 2007. - С. 124.
6. Концепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №801аз 30.12.2015) [Маводи электронӣ]: Речаи дастёбӣ <http://www.mmk.tj/http://www.mmk.tj/>
7. Мелентьева, Ю. П. Чтение, читатель, библиотека в изменяющемся мире. - М.: Наука, 2007. - С. 121-135.
8. Петровская, Р. Ф. Культура чтения в эпоху электронных технологий // Вестник библиотек Москвы. - 2008. - № 4. - С. 14-17.
9. Полищук, М. А. Культура чтения младших школьников в библиотеке (социологические исследования) // Библиотековедение. - 2010. - №1. - С. 61-65.
10. Тихомирова, И. И. Программа Чтение: приоритетный проект в области культуры или повышение уровня грамотности? // Библиотечное дело. - 2006. - №8. - С. 11-20.

Шосаидзода С.

КУЛЬТУРА ЧТЕНИЯ И РОЛЬ РОДИТЕЛЕЙ В ЕГО ФОРМИРОВАНИИ

Статья посвящена одному из важнейших теоретических вопросов педагогики и смежных наук – культуре чтения и роли родителей в ее формировании, в ходе обсуждения которой автор проанализировал концепции, связанные с культурой чтения с научной точки зрения, и представил свои выводы. В частности, наряду с различными элементами понятия «культура чтения», автор включает в

него такие компоненты, как тщательный подход к книгам, публикациям и другим информационным материалам, правильная организация работы с книгами и другими источниками чтения, соблюдение гигиенических, физиологических и психологических правил работы с книгами.

По мнению автора, воспитание детей и подростков является одной из важнейших социально-культурных и педагогическо-психологических проблем. Позитивные последствия воспитания подрастающего поколения общества, поколения, способного построить здоровое общество не только для себя, но и для будущего, зависят от его положительного решения. Поэтому в целях развития научного и творческого потенциала страны пора обратить особое внимание на этот вопрос.

Чтобы доказать важность изучения формирования культуры чтения для детей и подростков, в статье приведены конкретные примеры результатов социологических исследований, проведенных в России и Чехии по определению места семейного воспитания в жизни подрастающего поколения.

Ключевые слова: культура чтения, формирование культуры чтения, чтение детей и подростков, родители, семья и чтение, семейное чтение, социология чтения, социологическое исследование.

Shosaidzoda S.

READING CULTURE AND THE ROLE OF PARENTS IN ITS FORMATION

The article is dedicated to one of the most important theoretical issues of pedagogy and the related sciences - the culture of reading and the role of parents in its formation. During the discussion, the author analyzed the concepts related to the culture of reading from a scientific point of view and presented his conclusions. In particular, along with various elements of the concept of "reading culture", the author includes such components as a thorough approach to books, publications and other information materials, proper organization of work with books and other sources of reading, compliance with hygienic, physiological and psychological rules of working with books.

According to the author, the upbringing of children and adolescents is one of the most important socio-cultural and pedagogical-psychological problems. The positive consequences of educating the younger generation of society, a generation that is able to build a healthy society not only for itself, but also for the future, depend on its positive decision. Therefore, it is time for the country's scientific and creative potential to pay special attention to this issue.

To prove the importance of studying the formation of a reading culture for children and adolescents, the article provides specific examples of the results of sociological research conducted in the Russian Federation and the Czech Republic to determine the place of family education in the life of the younger generation.

Keywords: reading culture, formation of reading culture, reading of children and adolescents, parents, family and reading, family reading, sociology of reading, sociological research.

ТДУ 021+024+01+011/016+011/019+917/019+03(575.3)

Надиров С.

МАРҲАЛАҲОИ РУШДИ БИБЛИОГРАФИЯИ ТАВСИЯВӢ ДАР ТОҶИКИСТОН (1960-1990)

Дар таҳқиқот яке аз навъҳои нисбатан рушдкардаи библиографияи миллӣ – библиографияи тавсиявӣ мавриди омӯзиши қарор гирифтааст. Муаллиф кӯшиши намудааст, ки бо истифода аз дастурҳои библиографияи тавсиявии таҳиянамудаи китобхонаҳо ва марказҳои библиографӣ вазъи воқеии рушди библиографияи тавсиявиро дар солҳои 1960-1990 ба риштаи таҳрир дарорад.

Ба андешаи муаллиф ба тасвиб расидани як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ доир ба соҳаи китобдорӣ барои инкишоф ёфтани библиографияи миллӣ, бахусус библиографияи тавсиявӣ шароитҳои заруриро муҳайё сохта, заминаи ҳуқуқии рушди онро таъмин намуд.

Ишора мегардад, ки библиографияи тавсиявӣ бо дарназардошти ҳадаф ва вазифаҳои дар тарғиби адабиёти мубрам ва дархӯри замона мусоидат карда, ҳамчун сарчашмаи бозғатимоди маводи хостагирифташуда ба оммаи васеи хонандагон ҷиҳати баланд бардоштани савияи дониш ва ташаккули рағбатҳои хонандагӣ мавриди истифода қарор мегирад.

Дар таҳқиқот ба фаъолияти Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ҳамчун маркази библиографияи тавсиявӣ баҳои баланд дода шудааст. Дар заминаи дастурҳои библиографияи тавсиявии ин китобхона дастурҳо аз рӯи мазмун ба соҳаҳои дониш ҷудо карда шудаанд.

Қайд мегардад, ки дастурҳои библиографияи тавсиявии Китобхонаи ба номи Фирдавсӣ дар радифи тавсияи адабиёти беҳтарин боз барои шинос шудан ба мазмуни фонди китобӣ ва тарғиби он ба хонандагон ёрӣ расонида, ҳамзамон дар ташиқ ва баргузориҳои чорабиниҳои оммавии китобхона, аз қабилӣ намоиши китобҳо, шабҳои адабӣ-бадеӣ, конфронсу семинарҳо ва дигар маҳфилҳои илмомӯзӣ ба китобдорон дар интихоби адабиёти зарурӣ кумак мерасонад.

Калидвожаҳо: китоб, китобхона, библиография, библиографияи тавсиявӣ, рӯйхати тавсиявии адабиёт, дастурҳои методӣ-библиографӣ, хизматрасонии библиографӣ, тақвим.

Библиография аз рӯи аломати таъйини ҷамъиятӣ ба ду намуд: библиографияи умумӣ ва библиографияи махсус ҷудо мешавад. Библиографияи умумӣ – асосан маъмуриятҳои пажӯҳишӣ ва иртиботиро иҷро намуда, оид ба тамоми намуди асноди ҷопӣ тавассути интишори воситаҳои гуногуни манбаъҳои библиографӣ маълумот медиҳад. Масалан, дар низоми дастурҳои библиографияи миллӣ “Солномаи

матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон”, ки рӯйхати тамоми намуди маҳсулоти чопии кишварро яклухт инъикос менамояд ба библиографияи умумӣ мансуб аст. Библиографияи махсус бошад аз рӯи характеристикаи дарбаргирии адабиёт аз библиографияи умумӣ бо он фарқ мекунад, ки дар ин ҷо таъини хонандагӣ ва мақсади дастур муайяну мушахас мегардад. Аз ин лиҳоз библиографияи махсус дар навбати худ боз ба *библиография илмӣ-ёрирасон* ва *библиографияи тавсиявӣ* ҷудо мешавад. Библиографияи тавсиявӣ ҳамчун сарчашмаи боэътимоди иттилооти хостагирифташуда ба оммаи васеи хонандагон таъини шуда, бо мақсади худомӯзӣ, баланд бардоштани савияи дониш ва тарғиби адабиёти беҳтарин истифода мегардад. Ҳамчунин, метавон гуфт, ки библиографияи тавсиявӣ бо дарназардошти ҳадаф ва вазифаҳои дар тарғиби адабиёти беҳтарин барои ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ, тарбияи меҳнатӣ, иқтисодӣ, экологӣ, ахлоқию эстетикӣ ва башардӯстӣ мусоидат менамояд.

Як нуктаро ишора намудан ба маврид аст, ки дар мақолаҳои муҳаққиқони рус: Э.К. Беспалова, Ю.С. Зубов, С.А. Трубников, Ю.М. Тугов, Е.Н. Фомина, С.И. Коровитсин ақидае пешниҳод карда мешавад, ки тибқи он библиографияи тавсиявӣ ҳамчун воситаи идоракунии хониши оммавӣ бо мақсадҳои тарбияӣ, таҳсилоти умумию касбӣ ва худомӯзии ҷомеа, ташаккули шахсияти ҷамаҷониба рушднамуда дар доираи фаъолияти библиографӣ баррасӣ карда мешавад [14].

Муҳаққиқи тоҷик Ш. Комилзода ишора менамоянд, ки махсусиятҳои библиографияи тавсиявӣ аз библиографияи илмӣ-ёрирасон дар он зоҳир мегардад, ки дастурҳои библиографияи тавсиявӣ ба доираи васеи хонандагон таъини шуда, бештар бо мақсади тавсияи адабиёти беҳтарин барои хониши мустақилона ва баланд бардоштани ҷаҳонбинии хонандагон; васеънамоии доираи дониши хонандагон бо дарназардошти омилҳои иҷтимоӣ-демографӣ ва инфиродӣ-психологӣ, аз қабилӣ синну сол, дараҷаи маълумот, мазмуни фаъолият, ҷинсият, фарҳанги хониш, рағбати хониш, сабаб ва ҳадафи хониш, сатҳи дониши забони нашр ва хониши он; ташаккули рағбатҳои устувори хонандагӣ ба ин ё он соҳаи муайяни дониш, мавзӯ ва ё масоили муосир; инкишоф ва қавигардонии хониши мукамал таҳия мешавад [10]. Нақши библиографияи тавсиявӣ бештар дар инкишофу қавигардонии майлу рағбатҳои хонанда ва созмондихии хониши мукамал мушоҳида карда мешавад.

Хосатан, китобхонаҳои оммавӣ библиографияи тавсиявиро ҳамчун як шакли муҳимми роҳбарии методӣ мешуморанд, чунки он дар китобхонаҳо адабиёти марбут ба мавзӯҳои ниҳоят муҳиму мубрамро тарғиб намуда, китобу мақолаҳои хостагирифташударо ба хонанда тавсия ва ё дастрас мегардонад. Инчунин, дар раванди хизматрасонии библиографӣ, библиографияи тавсиявӣ усулҳои муфиди тарғиби адабиёт ва роҳҳои самарабахши роҳбарии хонишро дар амал татбиқ менамояд.

Воқеан ҳангоми роҳандозии фаъолияти библиографии китобхонаҳо нақши библиографияи тавсиявӣ дар тарғиби адабиёт ва оммавигардонии донишҳо муассир буда, барои хонандагон ва роҳбарони хониш дар интиҳоби адабиёт ҳамчун роҳнамо кумак мерасонад.

Дар фаъолияти китобхонаҳои оммавии ҷумҳурӣ ба истифода ва тарғиби библиографияи тавсиявӣ ҳамеша аҳамияти махсус дода мешуд. Дар замони Шӯравӣ Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ (ҳоло Китобхонаи миллии Тоҷикистон) барои ба низом даровардан ва танзим намудани фаъолияти библиографии китобхонаҳои мамлакат ҳамчун маркази илмӣ-методӣ корҳои назаррасро ба анҷом расонида, ба сифати маркази асосии библиографияи тавсиявӣ дар таҳияву интишори дастурҳои мухталифи библиографияи тавсиявӣ саҳми калон гузоштааст.

Тибқи таҳлили марҳилаҳои омӯзишии мавзӯи муайян гардид, ки дар ин давра вазифа ё худ масъулияти ташкили низоми библиографияи тавсиявӣ воқеан ба зиммаи Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ гузошта шуда буд. Аз тарафи ин китобхона дастурҳои библиографии характери тавсиявӣ дошта, аз қабилӣ нишондиҳандаҳои библиографияи тавсиявӣ, рӯйхатҳои тавсиявии адабиёт, ёдоштҳо ва дигар навиҳои дастурҳои библиографӣ барои хонандагону китобдорони кишвар таҳия, нашр ва дастрас гардонидани мешуд.

Гарчанде марҳилаи омӯзишии мавзӯи мо ба солҳои 1960-1990 рабт дорад, лозим донистем, ки роҷеъ ба сарчашмаҳои ташаккулёбии библиографияи тавсиявӣ дар Тоҷикистон кам ҳам бошад маълумот пешниҳод намоем. Мавриди ишора аст, ки яке аз сабабҳои инкишоф ва эҳёи библиографияи тавсиявӣ дар кишварҳои иттиҳоди Шӯравӣ қарори Кумитаи марказии Ҳизби коммунисти ИҶШС “Дар бораи танқиди адабӣ ва библиография” мебошад, ки соли 1940 қабул шуда буд. “Библиография дар қарори КМ ҲК воситаи ҷиддии тарғибот ва тарбияи коммунистии оммаи меҳнаткашон доништа шуда, даъват карда мешуд, ки барои қонеъ гардонидани талаботи рӯзафзуни хонандагон ба адабиёт ва худомӯзӣ мусоидат кунад” [2].

Дар ҳамон айём Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ҳамчун муассисаи идеологӣ, тарғибкунандаи ғояҳои сиёсӣ узви комилхуқуқи ҷомеаи Шӯравӣ қарори мазкурро сармашқи кори худ қарор дода, ба тайёр намудани дастурҳои библиографияи тавсиявӣ шурӯъ менамояд. Ҳамин тавр, заминаи нахустини дастурҳои библиографии характери тавсиявӣ дошта, аз таҳияи нишондиҳандаҳо бахшида ба ҷаҳони 23-солагии Армияи Сурх [1] ва доир ба ҳаёт ва эҷодиёти М.Ю. Лермонтов [11] оғоз мегардад.

Марҳилаи дуюми рушди библиографияи тавсиявӣ ба солҳои 60-ум рост меояд, зеро дар ин давра аз ҷониби Кумитаи марказии Ҳизби коммунистии ИҶШС ҳуҷҷатҳои зиёди меъёрӣ-ҳуқуқӣ ба тавсиб расида, бахшида ба рушди самтҳои гуногуни библиография як қатор чорабиниҳои муҳимми умумииттифоқӣ баргузор гардиданд. Раҳимҷон Шарофзода, олим ва мутафаккири барҷастаи соҳаи библиографишиносии тоҷик, нақши ду қарори ХКИШ “Дар бораи вазифаҳои пропагандаи партиявӣ дар шароити ҳозира” (1961) ва “Дар бораи вазъият ва чораҳои беҳтар намудани кори китобхонаҳо дар мамлакат”-ро (1963) дар рушди библиографияи миллии чунин арзёбӣ намудааст: “Қарорҳои мазкур роҳҳои асосӣ ва мазмуни ғоявии фаъолияти китобхонаҳоро муайян карда, дар назди библиографияи тавсиявӣ вазифаҳои боз ҳам ҷиддио конкретӣ, яъне бо дастурҳои библиографӣ таъмин намудани гурӯҳҳои гуногуни хонандагонро гузошт” [2].

Дар нимаи дуюми солҳои 1960-ум Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ёрии методӣ ва машваратҳои тавсиявии худро ба китобхонаҳои музофотӣ бештар ба роҳ меонад. Машваратҳои тавсиявиро роҷеъ ба вусъат бахшидани фаъолияти библиографӣ на танҳо бо пайваста гузаронидани чорабиниҳои таҳассусӣ, аз қабилӣ семинарҳо ва курсҳои омӯзишӣ, балки бо роҳи сафарбар намудани мутахассисони ҷирфай ба маҳалҳо роҳандозӣ намуда, бо ин васила мушкilotи ин самти китобхонаҳои ҷумҳуриро марҳила ба марҳила баргараф менамуд.

Маврид ба зикр аст, ки дар соли 1965 оид ба библиографияи тавсиявӣ конференсияи умумииттифоқии назариявӣ баргузор гардид, ки масъалаҳои дар он баррасишуда на танҳо диққати назариядонҳо, балки китобдорони ботачрибаро низ барои ҳалли масъалаҳои муҳимми ин соҳа ҷалб намуд. Масъалаи асосие, ки дар конференсия мавриди муҳокима қарор гирифт, парокандагии кори назариявӣ дар роҳбарии хониш ва библиографияи тавсиявӣ ба шумор мерафт. Ҳамзамон дар доираи баргузори конференсияи мазкур мавзӯҳои зиёд, аз қабилӣ “Вазъият ва вазифаҳои библиографияи тавсиявии советӣ”, “Тарғиби комплекси китоб ва библиографияи тавсиявӣ”, “Истифодаи системаи библиографияи тавсиявӣ дар роҳбарии хониш”, “Нақшаҳои хониши намунавии индивидуалӣ ҳамчун методи роҳбарии хониш” ва ғайра мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд [8].

Дар раванди таҳқиқи мавзӯи мавриди назар муайян гардид, ки рушди бонизомии библиографияи тавсиявӣ дар Тоҷикистон, асосан дар солҳои 60-ум ва 70-уми асри гузашта вусъат мегирад. Тибқи таҳлилу баррасии фаъолияти марказҳои библиографияи ҷумҳуриӣ дар самти

библиографинамоии адабиёти тавсиявӣ ва нашри дастурҳои мухталифи библиографӣ мушоҳида мегардад, ки солҳои 80-уми асри XX ин самти фаъолияти библиографӣ ба авҷи камол мерасад.

Албатта дар рушду такомули библиографияи тавсиявии тоҷик саҳми Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ хеле назаррас буд. Бо заҳмат ва саъю кӯшиши мутахассисони хирфаии ин маркази бузурги библиографияи тавсиявӣ дар Тоҷикистон на танҳо теъдод ва мавзӯоти дастурҳои библиографӣ афзуд, балки аз нуқтаи назари методӣ сохтору сифати дастурҳо пайваста беҳтар карда мешуд.

Метавон гуфт, ки дар фаъолияти Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар давраи солҳои 1960-1980-ум таҳия ва пешниҳоди дастурҳои тавсиявӣ-библиографӣ яке аз самтҳои муҳим ба шумор мерафт. Дар ин давра диққати асосӣ ба рушди библиографияи тавсиявӣ, аз ҷумла омода ва таҳия намудани дастурҳои библиографияи тавсиявӣ, роҳандозии хизматрасонии тавсиявӣ-библиографӣ ва ҳамзамон баланд бардоштани савияи дониш, худомӯзӣ ва касбомӯзии хонандагон равона шуда буд.

Теъдоди умумии номгӯи дастурҳои тавсиявӣ-библиографияи аз ҷониби Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар солҳои 1960-1990 таҳиягардида хеле зиёданд ва ишора намудан ба маврид аст, ки ин намуди дастурҳо дар ташкил ва тарғиби фонди китобхона ва роҳандозии хадамоти китобдорӣ-библиографӣ аҳамияти муҳим доранд. Масалан, омӯзиши вазъи нашри дастурҳои библиографӣ дар ҷумҳурӣ нишон дод, ки аксари дастурҳои тавсиявии библиографияи дар солҳои 1960 -1990 интишоргардида ба мавзӯҳои гуногун таҳия гардидаанд ва китобдорони ҷумҳурӣ аз онҳо самаранок истифода намудаанд. Бо истифода аз дастурҳои методию библиографияи Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ, китобхонаҳои вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ ва деҳот чорабиниҳои худро пурмазмун ва хадафрас баргузор менамуданд. Масалан: ҳамасола ҳангоми таҷлили “Рӯзи меҳнаткашон” ва ё “Рӯзи ғалаба” аз рӯйхатҳои библиографияи дастурҳо васеъ истифода бурда, сарчашмаҳои заруриро дастрас намуда, намоишҳои китобӣ ташкил менамуданд. Худи дастурҳои тавсиявӣ-библиографӣ ҳамчун сарчашмаи дастраснамоии китобҳои нав барои тақмили захираи китобии китобхонаҳои поёни низ истифода мегардиданд.

Бояд қайд кард, ки мавод дар дастурҳои тавсиявӣ, асосан аз рӯи мазмуну муҳтаво интихоб, коркард ва мавриди ҷойгирнамоӣ қарор дода мешаванд ва он имкон медиҳад, ки дар тарғиби фонди китобхона фаъолоне мусоидат кунад. Яке аз мақсадҳои асосии дастурҳои тавсиявии библиографӣ кушодани мазмуни фонди китобӣ ба хонанда мебошад ва имконият фароҳам меорад, ки иттилоот оид ба китобҳои зарурӣ бе

истифода аз хадамоти китобдорон озодона дастрас гардад ва тавассути он эҳтиёҷоти хонанда пурратар қонеъ гардонида шуда, барои интихоб ва дарёфти китобҳои тозаэҷоди дигар шароити мусоид муҳайё мегардад. Ҳамзамон, дастурҳои тавсиявиро дар китобхонаҳо метавон дар ҳамаи шаклҳои корҳои оммавӣ, гурӯҳӣ ва фардӣ бо хонандагон истифода бурд. Яке аз услубҳои муҳимми тарғиби фаъолияти тавсиявӣ-библиографӣ истифодаи дастурҳои тавсиявӣ дар қори инфиродӣ бо хонанда мебошад. Бинобар ин, бояд дар китобхонаҳо ҷиҳати тарғиб ва оммавигардонии истифодаи дастурҳои библиографии тавсиявӣ чорабиниҳои гуногун гузаронида шавад. Шиносой бо дастурҳои тавсиявӣ ва имкониятҳои истифодаи онҳо дар хизматрасонӣ ба хонандагонро, ки яке аз сарчашмаҳои муҳимми иттилоотӣ дар фаъолияти хадамоти китобхона маҳсуб меёбад, ҳамчун маҳак ва ё меъёрӣ таҳлили фаъолияти китобдорон ва муайян кардани шаклҳои самарабахши кор бо гурӯҳҳои гуногуни хонандагон метавон истифода намуд.

Бо ибтиқори библиографони ҳирфай, ки таҷрибаи ғании касбӣ ва малакаи баланди назариву амалии соҳавиро азхуд намуда буданд, таҳияи дастурҳои библиографияи тавсиявии гуногунмазмун ва гуногунсоҳа дар ҷумҳурӣ рушд намуд. Аз рӯи таҳлили сарчашмаҳои дуҷумҳураҷа оид ба фаъолияти нашри Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавӣ муайян гардид, ки аз ҷониби ин маркази бузурги библиографӣ шумораи зиёди дастурҳои библиографияи мазмуни тавсиявидошта доир ба соҳаҳои мухталифи дониш таҳия гардидаанд. Масалан, дар раванди таҳлили ин самти масъала муайян гардид, ки дар давоми солҳои 1960-1991 аз ҷониби ин китобхона 101 номгӯй дастурҳои библиографияи мазмуни тавсиявидошта таҳия ва нашр шудааст. Аз ҷумла, доир ба илмҳои оммавӣ-сиёсӣ 53 номгӯй, адабиётшиносӣ забоншиносӣ 22 номгӯй, кишоварзӣ 11 номгӯй, табиӣ ва илмию атеистӣ 5 номгӯй, маданият ва санъат 5 номгӯй ва техникаӣ 5 номгӯй нашр гардидаанд [15,16,17].

Мавриди зикр аст, ки дар замони Шӯравӣ дар фаъолияти қори китобхонаҳо ба тарғибу ташвиқи адабиёти мазмуни ғоявидошта бештар тавачҷуҳ зоҳир карда мешуд ва он аз вазифаҳои аввалиндараҷаи Ҳизби Коммунист ва Давлати Шӯравӣ дар самти тарбияи меҳнаткашон бармеомад ва сол то сол тақвият меёфт. Аз ин лиҳоз бештари дастурҳои библиографияи тавсиявӣ бо мақсади тарбияи коммунистии меҳнаткашон таҳия мешуд ва бештар адабиёти ба ин мавзӯё ихтисосдоштаро тарғиб мекард. Китобхонаҳои ҷумҳурӣ низ аз ин раванд қафо намонданд ва дастурҳои зиёди методиву библиографӣ, ба монанди «Ленин ва Тоҷикистон», «Ватани бузурги мо» бахшида ба 60-солагии ИҶШС, «Ғояҳои анҷумани XXVI ҲКШ – ғояи тамоми халқ аст», «Қори идеологӣ – вазифаи муқаддаси ҳизб ва тамоми халқ аст», «Халқи Советӣ

– бунёдгузори коммунизм», «Шаст соли пуршараф», «Вазифаи китобхонаҳо дар арафаи анҷумани XXVII ҲКИШ ва анҷумани XX ҲК Тоҷикистон», «Қувваи мо дар яқоягист» ва ғайраҳо таҳия ва ба таъб расониданд [4]. Масалан, дастури библиографияи тавсиявии “Ватани бузурги мо” [6], ки соли 1982 ба муносибати 60-солагии ташкилҳои ИҷШС таҳия шудааст, адабиётро дар бораи сиёсати миллии ленинӣ, ҳизбӣ, ғояҳои интернационализми пролетарӣ ва дӯстии халқҳои ИҷШС, дар бораи таърихи ташаккул ва рушди давлати сермиллати шӯравӣ дар маҷмӯъ ва дар алоҳидагӣ дар ҳар як ҷумҳурии иттифоқиро дар бар мегирад. Дастури библиографияи дигар зери унвони “Республикаи ман: ба муносибати 50-солагии РСС Тоҷикистон ва Партияи коммунистии Тоҷикистон” [19] дар соли 1974 таҳия гардидааст. Дастур рӯйхати адабиёт доир ба Тоҷикистонро, ки дар солҳои 1964-1973 нашр шудаанд, дар бар мегирад. Адабиёти тавсияшуда дар бораи таърих, рушди хоҷагии халқ, илму фарҳанги Тоҷикистон дар ин давраи таърихӣ ва оид ба дӯстии халқи тоҷик бо халқҳои ҷумҳуриҳои бародар маълумот медиҳад.

Ҷамчунин, аз ҷониби маркази бузурги библиографияи тавсиявӣ – Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ як қатор дастурҳои методӣ библиографӣ ба монанди «Боқӣ Раҳимзода (1910 – 1980): ба муносибати 70-солагии зодрӯзи шоир», «Дар зери байрақи ленинизм: ба пешвози съезди XXVI КПСС ва съезди XIX ПК Тоҷикистон: маслиҳатҳои методӣ ва библиографӣ ба ёрии китобхонаҳои оммавӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятии китобдӯстон», «Чашномаи адибони мо: материалҳои методӣ - библиографӣ ба ёрии китобхонаҳои оммавӣ, бахшида ба 70-солагии зодрӯзи Мирзо Турсунзода ва 80-солагии зодрӯзи Муҳаммадҷон Раҳимӣ», «Нон – сарвати халқ: материалҳои методӣ - библиографӣ ба ёрии китобхонаҳои оммавӣ», дастурҳои тавсиявии «Сарояндаи қуллаҳои заррин: нишондиҳандаи тавсифдори адабиёт ба муносибати 70-солагии зодрӯзи Мирзо Турсунзода, «Шоир аз Боми Ҷаҳон: ба муносибати 70-солагии зодрӯзи Мирсаид Миршакар: нишондиҳандаи тавсифдори адабиёт» ва ғайра ба таъб расида, дастраси тамоми китобхонаҳои ҷумҳуриӣ гардидаанд [5].

Рӯйдоди муҳимме, ки дар таърихи библиографияи тасиявии тоҷик ба амал омад роҳандозии таҷрибаи пешқадаму нахустини ҷомеаи Тоҷикистон бо иттилооти библиографӣ доир ба санаҳои муҳим ва ҷашнвораҳо, таҳия ва интишори “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон” ба шумор мерафт. Бинобар ин, лозим донистем, ки доир ба рӯйи қор омадани тақвими санаҳои ҷашнӣ дар ҳадамоти библиографияи хонандагон, ҳамчун таҳаввулотӣ ҷадид дар рушди библиографияи тавсиявиро мавриди баррасӣ қарор диҳем.

Нахустин наشري “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон” соли 1964 аз ҷониби Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи

Абулқосим Фирдавсӣ дар ҳамкориҳои Раёсати бойгонии назди Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикистон ба забони русӣ аз чоп баромад [9]. “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон” барои соли 1965 [21] воқеаҳои муҳимми сиёсӣ, хоҷагӣ ва фарҳангии кишварро дар бар гирифта, бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр мешавад. Бояд қайд кард, ки Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявӣ ба номи Абулқосим Фирдавсӣ таҳияи “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон”-ро дар ҳамкори бо Раёсати бойгонии назди Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикистон то соли 1967 ба роҳ монда, минбаъд таҳия ва чопи онро дар асоси захираҳои худ ба роҳ мемонад [18]. Дар замони Шӯравӣ “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон” барои тарғиби маводи кишваршиносӣ, пеш аз ҳама, ба китобдорон ва кормандони клубҳо (ки дар он ҷой гӯшаҳои тарғиботӣ, намоиш ва қироати китобҳо, шабшиниҳо, вохӯриҳо, рӯйхати китобҳои нав, рӯзномаву маҷаллаҳо ташкил карда мешуданд), ходимони матбуот, радио, телевизион ва алалхусус ба ташвиқотчиёну тарғибгарони ғояҳои сиёсӣ-ҳизбӣ ёри расонида, барои ташкил ва баргузориҳои чорабиниҳои фарҳангӣ, алалхусус намоиши китобҳо, лавҳаҳо, гузаронидани конференсияҳои хонандагон, шабҳои адабӣ, суҳбату хулосаҳои библиографӣ ва дар раванди хизматрасонии тавсиявӣ-библиографӣ мавриди истифода қарор мегирифт.

Қайд кардан лозим аст, ки доираи фарогирии матолиб дар “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон” васеъ буда, аз ду қисм таркиб ёфтааст. Дар қисми аввали нашрия хабари воқеаҳои бузурги ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ, фарҳангӣ ва инчунин, санаҳои ҷашнии ходимони бузурги ҷамъият, намояндагони илму адаб ва фарҳангии ҷумҳури дар соли ҷорӣ қайд карда мешавад. Дар қисми дуюм бошад, интихобан доир ба санаҳои муҳим ва ҷашнҳои таърихӣ очеркҳои библиографӣ дарҷ гардида, дар охири ҳар як очерк рӯйхати адабиёт бахшида ба мавзӯи тавсия шудааст.

Чуноне ки аз мундариҷаи тақвим бармеояд, он ҳамун сарчашмаи муҳимму самарабахши хадамоти библиографӣ ба низоми дастурҳои библиографии тавсиявӣ мансуб аст. Масалан, И.С. Норқаллаев дар мақолаи худ бо номи “Ёрдамчиҳои боэътимоди китобхонаҳо: таҷрибаи нашри “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон”-ро таҳлил карда, ишора менамояд, ки “дар 13 соли нашри он (1964-1976) 1246 ҷашну сана ва воқеаҳои муҳим дохил шуданд. Аз ин шумора ба 246 ҷашну санаҳои асосӣ очеркҳои мухтасар навишта шуда, дар он 2400 номгӯй адабиёт ба забони тоҷикӣ ва 2708 номгӯй ба забони русӣ тавсия шудааст” [18]. Мо барасии ин самти масъаларо пайгири намудем ва дар натиҷаи таҳлили нашри солҳои 1977-1991 муайян кардем, ки дар ин давра дар “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон” 1604 ҷашну санаҳои муҳим ба қайд

гирифта шудааст. Аз ин шумора ба 230 ҷашну санаҳои асосии ҷумҳури очеркҳои мухтасар навишта шуда, дар онҳо 1852 номгуӣи адабиёт ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ тавсия шудааст.

Роҷеъ ба вижагии тақвимҳои ҷашнӣ яъне ба кадом шакли дастурҳои библиографӣ дохил шудани он, дар байни олимони андешаҳои гуногунанд. Масалан, библиографи рус А. Мамонтов (1967) дар мақолаи худ “Календари знаменательных и памятных дат” [13] менависанд, ки “тақвимҳо характери тавсиявӣ, тарғиботӣ доранд” ва ҳамчунин, дар мақолаи дигараш низ ҳамин фикрро тасдиқ мекунад [12].

Н. Вилчур дар мақолаи худ бо номи “Календарь – пособие рекомендательное”, ки соли 1966 дар маҷаллаи «Библиотекарь», №8 нашр шудааст, характери тавсиявӣ доштани ин дастурро тасдиқ мекунад [7]. Е. Брук муқобили ин андешаҳо баромад намуда, бештар характери илмӣ-ахборӣ доштани тақвимҳоро тарафдори мекунад [3]. Библиографи Китобхонаи оммавии шаҳри Краснодар А.Н.Сахаров (1966) ба андешаи Е.Брук розӣ набуда, тарафдори он аст, ки “тақвимҳо характери тавсиявӣ доранд” [20].

Олимони соҳаи библиографишиносии тоҷик низ вобаста ба вижагии “Тақвим...” тарафдори андешаи характери тавсиявӣ доштани он мебошанд. Аз ҷумла Раҳимҷон Шарофзода ба миён омадани нашри “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон”-ро манбаи муҳими ташаккули таҷриба барои библиографияи тавсиявӣ дониста, ишора менамоянд, ки “қори тайёр ва ҷоп намудани тақвим ба як манбаи ҷамъоварии таҷриба оид ба библиографияи тавсиявӣ гашта, нашри он на танҳо ба инкишофи звеноҳои асосии библиографияи тавсиявии шахсӣ, умумӣ ва мавзӯии адабиёти бадеӣ, балки ба бештар гардидани сифати дастурҳои библиографӣ, зиёдшавии адади нашри дастурҳои библиографияи тавсиявӣ кӯмак расонд” [2].

Муҳаққик, библиограф ва мураттиби як қатор нашрияҳои “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон” И.С. Норкаллаев низ тарафдори он аст, ки “тақвимҳо характери тавсиявӣ доранд, чунки дар тақвим на ҳамаи маводи мавҷуда инъикос меёбад. Мо адабиёти заруриро доир ба ин ва ё он воқеа тавсия менамоем, ки он ба дастур ҳақиқатан характери тавсиявӣ, тарғиботӣ медиҳад” [18].

Муҳаққиқи тоҷик Шариф Комилзода роҷеъ ба таъйини мушаххаси хонандагӣ ва махсусияти “Тақвим...” сухан ронда, ишора менамоянд, ки “Тақвим ба китобдорон ва дигар масъулон, ки дар тарҳрезиву созмондиҳӣ ва баргузориҳои чорабиниҳои муҳими сиёсӣ, илмӣ, адабию фарҳангӣ ва оммавӣ-маърифатӣ ҳисагузоранд, таъйин шудааст. Вижагии дигари «Тақвим...» дар он зоҳир мегардад, ки бо вучуди муҳтавои умумии ҳеш, дар он маводи хусусияти тавсиявӣ, тарғиботӣ ва маълумотдошта бештар

инъикос гардида, ҳамзамон дар тарғиби адабиёти кишваршиносӣ саҳм мегирад” [10].

Ҳамин тавр, омӯзиши мавзӯи марҳилаҳои рушди библиографияи тавсиявӣ дар Тоҷикистон дар давраи солҳои 1960-1990 имкон дод, ки чунин натиҷагирӣ намоем:

1. Доир ба масоили назариявии мавзӯи таҳқиқ теъдоди зиёди асарҳои олимони русу тоҷик ба таъб расидаанд, ки истифодаи онҳо чихати асоснокнамоии мафҳумҳои асосии мавзӯ мусоидат карданд;

2. Қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ дар соҳаи китобдорӣ барои рушди библиография, аз ҷумла библиографияи тавсиявӣ шароит муҳайё сохт;

3. Тӯли солҳои 1960-1990 аз ҷониби марказҳои библиографӣ, бахусус китобхонаҳои калонтарини ҷумҳурӣ ва мактабҳои олии мамлакат намудҳои мухталифи дастурҳои библиографӣ, аз қабилӣ дастурҳои библиографияи тавсиявӣ бештар таҳия гардиданд, ки ҳамчун манбаи муҳимми тарғиби адабиёти мубрам ва дархӯри ҳамон давраи таърихӣ хизмати шоистаро ба анҷом расониданд;

4. Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ҳамчун маркази илмӣ-методӣ барои тақвияти фаъолияти китобхонаҳои мамлакат, бахусус дар самти бунёду такмили фонд ва дастгоҳи маълумотӣ-библиографияи китобхонаҳо, роҳандозии ҳадамоти китобдорӣ-библиографӣ, услуби таҳияи дастурҳои библиографӣ, аз ҷумла вижагиҳои таҳияву истифодаи дастурҳои библиографияи тавсиявӣ ёри амаливу методӣ расонид;

5. Ҳамчун маркази библиографияи тавсиявӣ Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар таҳияву интишор ва паҳн намудани навъҳои гуногуни дастурҳои библиографияи тавсиявӣ доир ба соҳаҳои мухталифи дониш саҳми муносиб гузошт;

6. Яке аз таҳаввулотҳои наво, ки дар рушди библиографияи тавсиявӣ дар солҳои 60-уми асри гузашта тақони ҷиддӣ дод роҳандозии таҳияву нашри “Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон” маҳсуб меёбад;

7. Таҷрибаи таҳияи дастурҳои библиографияи тавсиявӣ дар даҳсолаи охири замони шӯравӣ дар Тоҷикистон хеле густариш ёфт ва, махсусан, аз ҷониби мутахассисони Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дастурҳои библиографӣ, ки ба масъалаҳои мубрами ҳаёти ҷомеа, санаҳои муҳимми таърихиву фарҳангӣ ва ҷашнвораҳои милливу байналмилалӣ бахшида шуда, аз нигоҳи банду баст ва услуби китобноманигорӣ ба меъёрҳои мавҷуда ҷавобгӯӣ буданд, бештар таҳияву ҷоп шуданд.

8. Таҳлили вазъи воқеии рушди библиографияи тавсиявӣ дар фаъолияти китобхонаҳои соҳавии мамлакат ва таснифу гурӯҳбандии онҳо бо дарназардошти вижагиҳои таъйини хонандагӣ ва мақсади дастурҳо дар ин давраи таърихӣ баргузори таҳқиқоти ҷудоғонаро тақозо менамояд.

Адабиёт

1. Армияи сурх дар посбонии ватани сотсиалистӣ [Матн]: нишондиҳандаи мухтасари адабиёт / тартибдиҳанда Р.О. Тальман, Н. Ражева, С. Икромова; муҳаррири масъул Д. Овчинникова. – Сталинобод, 1941. – 22 с.
2. Баъзе масъалаҳои китобшиносии тоҷик [Матн]: маҷмӯаи мақолаҳо / тартибдиҳанда Р. Шарофов. – Душанбе, 1973. – 144 с.
3. Брук, Е. Научный и рекомендательный [Текст] Е.Брук // Библиотекарь. – 1964. – № 9. – С. 52.
4. Бӯриев, Қ.Б. Рушди библиографияи тоҷик дар солҳои 1980-1991-уми асри XX // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VI. Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 532-533.
5. Бӯриев, Қ.Б. Таърихи библиографияи тоҷик [Матн]: аз замони қадим то ибтидои асри XXI / Қ.Б. Бӯриев; муҳаррир Ш.Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С.166-167.
6. Ватани бузурги мо: ба муносибати 60-солагии ташкилҳои СССР: нишондиҳандаи тавсиявии адабиёт / мураттибон Х.Н.Исомутдинова, Ҳ.Арбобова; шӯбаи маълумотдиҳӣ-библиографӣ. – Душанбе, 1982. – 41 с.
7. Вилчур, Н. Календарь – пособие рекомендательное [Текст] Н. Вилчур // Библиотекарь. – 1966. - № 8. – С. 52-54.
8. Дар бораи баланд бардоштани роли библиографияи тавсиявӣ дар китобхонаҳо [Матн]: материалҳои методӣ. – Душанбе, 1974. – 60 с.
9. Календарь знаменательных и памятных дат таджикской ССР на 1964 год [Текст]: в помощь библиотекам республики / редактор И.П. Ярошевский. – Душанбе: Таджикгосиздат, 1964. – 1960 с.
10. Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон. Дирӯз ва имрӯз [Матн]: дастури таълими барои мактабҳои олий. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 196 с.
11. Лермонтов М. Ю. (1841-1941) [Матн]: нишондиҳандаи мухтасари адабиёт / тартибдиҳанда Р.О. Тальман, С.Икромова; муҳаррири масъул Д.Овчинникова, С.Иброҳимов. – Сталинобод, 1941. – 14 с.
12. Мамонтов, А. И все – таки рекомендательный [Текст] А.Мамонтов // Сов. библиография. – 1967. - № 4. – С. 35-37.
13. Мамонтов, А. Календари знаменательных и памятных дат [Текст] А.Мамонтов // Библиотекарь. – 1964. - № 5. – С. 54-55.
14. Маҳмудов, Г. Библиографишиносӣ [Матн]: китоби дарсӣ / Г.Маҳмудов, Қ.Ғулумзода; зери назари профессор Х.У.Усмонзода. – Душанбе: Меҳрона, 2019. – 232 с.
15. Нашри Китобхонаи давлатии РСС Тоҷикистон ба номи А.Фирдавсӣ [Матн]: нишондиҳандаи библиографияи солҳои 1933-1972 / Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1973. – 82 с.
16. Нашри Китобхонаи давлатии РСС Тоҷикистон ба номи А.Фирдавсӣ [Матн]: Нишондиҳандаи библиографияи солҳои 1933-1972 / Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1982. – 102 с.

17. Нашрияҳои Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А.Фирдавӣ [Матн]: нишондиҳандаи библиографии солҳои 1983-2003 / Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А.Фирдавӣ. – Душанбе: Эҷод, 2004. – 115 с.

18. Норкаллаев, И.С. Ёрдамчии боэътимоди китобхонаҳо [Матн]: аз таҷрибаи наشري Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон // Китобхонашиносӣ ва библиографияи Тоҷикистон: маҷмӯаи мақолаҳо / мураттиб Р.Шарофов. – Душанбе, 1977. – С. 75-88.

19. Республикаи ман: ба муносибати 50-солагии РСС Тоҷикистон ва партияи Коммунистии Тоҷикистон [Матн]: нишондиҳандаи тавсиявии адабиёт / мураттибон И.С.Норкаллаев, Х.Исомутдинова. – Душанбе, 1974. – 79 с.

20. Сахаров, А.Н. Местные календари знаменательных и памятных дат [Текст] А.Н. Сахаров // Сов. библиография. – 1966. – № 5. – С. 19-36.

21. Тақвими ҷашн ва санаҳои РСС Тоҷикистон барои соли 1965 [Матн] / мураттиб Р.Шарофов, Х.Исомуддинова. – Душанбе: Ирфон, 1965. – 130 с.

Надилов С.

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ РЕКОМЕНДАТЕЛЬНОЙ БИБЛИОГРАФИИ В ТАДЖИКИСТАНЕ (1960 – 1990 ГГ.)

В исследовании рассматривается один из наиболее развитых видов национальной библиографии – рекомендательная библиография. Автор попытался на основе рекомендательных библиографических пособий, разработанных библиотеками и библиографическими центрами, осветить реальное состояние развития рекомендательной библиографии в 1960 – 1990 гг.

По мнению автора, принятие ряда нормативно-правовых актов в области библиотечного дела создало необходимые условия для развития национальной библиографии, особенно рекомендательной библиографии, и послужило правовой основой для ее развития.

Отмечено, что рекомендательная библиография с учетом ее целей и задач способствует пропаганде актуальной и современной литературы и используется в качестве надежного источника избранных материалов для широкой публики с целью повышения уровня знаний и читательских интересов.

В исследовании высоко оценена деятельность Республиканской государственной библиотеки им. А. Фирдавси как центра рекомендательной библиографии. На основе рекомендательных библиографических пособий, изданных данной библиотекой, указатели сгруппированы по целевому назначению и отраслям знаний.

Отмечается, что рекомендательная библиография, изданная Республиканской государственной библиотекой им. А. Фирдавси, наряду

с рекомендациями лучшей литературы, также предоставляют возможность читателям познакомиться с содержанием книжного фонда и его использования, а также рекомендована в помощь библиотекарям при подборе необходимой литературы, в организации и проведении массовых мероприятий в библиотеке, таких как книжные выставки, литературные и художественные вечера, конференции, семинары и другие научные мероприятия.

Ключевые слова: книга, библиотека, библиография, рекомендательная библиография, рекомендательный список литературы, методико-библиографические пособия, библиографическое обслуживание, календарь.

Nadirov S.

STAGES OF DEVELOPMENT OF THE RECOMMENDATION BIBLIOGRAPHY IN TAJIKISTAN (1960-1990)

The study related to one of the most developed types of national bibliography-recommendation bibliography. The author tried to highlight the real state of development of recommendation bibliography in 1960-1990 on the basis of reference bibliographic manuals developed by libraries and bibliographic centers.

According to the author, the adoption of a number of normative legal acts in the field of library science created the necessary conditions for the development of the national bibliography, especially the reference bibliography, and served as a legal basis for its development.

It is noted that the recommendation bibliography, taking into account its goals and objectives, promotes the promotion of relevant and modern literature and is used as a reliable source of selected materials for the general public in order to increase the level of knowledge and reader interests.

The study highly evaluates the activity of the A. Firdavsi Republican State Library as a center of recommended bibliography. Based on the bibliographic reference manuals published by this library, the indexes are grouped by their intended purpose and branches of knowledge.

It is noted that the reference bibliography published by the A. Firdavsi National State Library with recommendations of the best literature also provides an opportunity for readers to get acquainted with the content of the book collection and its use, as well as librarians are assisted in the selection of necessary literature, in organizing and holding mass events in the library, such as book exhibitions, literary and art evenings, conferences, seminars and other scientific events.

Keywords: book, library, bibliography, reference bibliography, reference list of references, methodological and bibliographic manuals, bibliographic equipment, calendar.

ТДУ 37точик+008+069.01+069.2+069(575.3)

Чалолов Б.

ТАШКИЛИ НАМОИШҶОИ ОСОРХОНАВӢ ВА НАМУДҶОИ ОН

(дар мисоли Осорхонаи миллии Тоҷикистон)

Дар мақола яке аз самтҳои асосии фаъолияти илмии осорхона ташкили намоиш ва намудҳои он, тарзи баргузори ва банақшагирии намоиш мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Зимни таҳқиқи роҳҳои асосии ташкили намоиш ва гурӯҳбандии он дар осорхона пажӯҳиши гардидааст. Ҳамзамон оид ба муаррифии таърихи фарҳанги халқи тоҷик тавассути намоишҳои осорхонавӣ дар асоси назарияи осорхонашиносӣ маълумоти зарурӣ оварда шудааст.

Дар рафти навиштани мақола тамоми усулҳои ташкил, банақшагири, ороиши бадеӣ, дизайни ангоравии намоиш, равшанидиҳӣ, гурӯҳбандии ҳарорат ва намнокии экспонатҳои осорхонавӣ, созмон додани гурӯҳи корӣ ва гурӯҳбандии намоишҳо шарҳу тавзеҳ ёфтаанд.

Яке аз нуктаҳои муҳимме, ки дар мақола зикр гардидааст, ин намоишҳои доимоамалкунанда ва намоишҳои муваққатӣ мебошад. Дар он бандҳои алоҳида оид ба муҳлати намоиш, давомнокии намоиш ва шумораи экспонатҳо таҳлилу баррасӣ гардидааст. Доир ба намоиши муваққатӣ оид ба шумораи экспонатҳо ва муҳлати идомаи намоиш маълумот дода шудааст. Илова бар ин оид ба ташкили намоишҳои байналмилалӣ ва банақшагирии онҳо, ки бояд аз рӯи даврабандии таърихӣ сурат гирад, маълумоти зарурӣ оварда шудааст.

Ҳамзамон дар мақолаи мазкур баъзе мушкилот ва норасоӣҳои соҳавие, ки дар ҷараёни созмон додани намоишҳои осорхонавӣ ба миён меояд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: осорхона, экспозитсия, экспонат, намоиш, доимоамалкунанда, муваққатӣ, ташкил, банақшагири, ороиши бадеӣ, дизайни осорхонавӣ, намноки, ҳарорат, равшанидиҳӣ, рангпардозӣ, муаррифӣ, фарҳанг, толори намоишӣ.

Осорхонаро китоби бошукӯҳи хотираи инсоният мегӯянд. Аз ин рӯ, мақоми ин ниҳоди фарҳангӣ ҳамчун муассисаи илмӣ-таҳқиқотӣ ва оммавӣ-маърифатӣ дар ҷомеаи имрӯза ҷойгоҳи махсусро касб кардааст. Воқеан, осорхона инъикосгари таъриху фарҳанг, расму оин ва анъанаҳои миллии ҳар як давлату миллат дар тӯли таърих аст.

Аҳамият ва зарурати ин падидаи фарҳангиро ба инобат гирифта, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи Осорхонаи миллии ва мулоқот бо зиёиёни кишвар чунин ишора намуданд. “Осорхона бахши хеле муҳими ҳофизаи таърихии инсоният мебошад. Махсусан халқҳои мутамаддин барои ҳифзи ёдгориҳои

безаволи гузаштагони худ ва осори моддиву ғайримоддии бамеросмонда тадбирҳои зарурӣ андешидаанд”[10].

Муаррифии экспозитсияи осорхона ба тамошобинон тавассути ташкили намоиши осорхонавӣ ба роҳ монда мешавад. Яъне, нигораҳо оид ба як мавзӯ, аз рӯи низоми муайян ҷо ба ҷо ва ба маърази тамошо гузошта шудаанд [1, с. 62].

Тибқи дастурҳои ихтисосӣ дар осорхона доир ба ташкили намоиш ва толорҳои намоишӣ бояд речаи муайян ва мунтазами ҳароратию намӣ ва рӯшноӣ ба вучуд оварда шавад.

Дар осорхонаҳо, дар он қисми бино, ки ашёи осорхонавӣ ва маводи илмӣ-ёрирасон нигоҳ дошта мешавад ё дар экспозитсияи толорҳои намоишӣ ба намоиш гузошта мешаванд, ҳамон гуна ҳарорат ва рутубатҳо ба вучуд овардан лозим аст, ки ашёи осорхонавиро аз пиршавии табиӣ нигоҳ дорад ё ба кафо андозад. Зеро дараҷаи рутубат ва ҳарорат ба рафти пиршавии табиӣ ашё фаъолона таъсир мерасонад [3, с. 12].

Меъёрҳои муқарраргардидаи ҳарорат ба экспонатҳои осорхонавӣ чунинанд:

- маҳсулоти фулузӣ аз +18°C то +20°C;
- маҳсулоти шиша, эмал, кулолӣ аз +12°C то +20°C;
- маҳсулоти сангҳои қиматбаҳо нимқиматбаҳо аз +15°C то +18°C;
- маҳсулоти чӯбӣ аз +15°C то +18°C;
- маҳсулоти чарм, пашм аз +16°C то +18°C;
- маҳсулоти устухон, шох, пӯсти сангпушт аз +14°C то +15°C;
- маҳсулоти қоғаз аз +17°C то +19°C;
- маҳсулоти мусаввара аз +12°C то +18°C;
- маҳсулоти расмҳои сиёҳ то +12°C;
- маҳсулоти расмҳои ранга то +5°C. [5, с. 37].

Меъёрҳои равшанидиҳӣ ба экспонатҳои осорхонавӣ (бо люксиметр) ин тавр аст:

- барои маҳсулотҳо аз матоъ, қоғаз ва акварел то 50 лк;
- барои экспонатҳои равшанишон паст акс, китобҳои дастнавис, марка, граффика то 30-50 лк;
- барои экспонатҳои равшанишон баланд чӯб, устухон, мусаввараҳои равшанӣ то 150 лк;
- барои экспонатҳои ҳачман калон ва равшанишон баланд биринҷӣ, пайкараҳои мраморӣ то 200-300 лк;
- барои экспонатҳои равшанишон баланд ва андозаи хурд ҷавохирот, фарфор, сикка то 300-500 лк;
- барои ашёҳои қиматбаҳо ва санг то 500 лк. [9].

Барои дар сатҳи касбӣ баргузор намудани намоиши осорхонавӣ дар Осорхонаи миллии Низомномаи баргузор намудани намоиш,

конференсия, семинар ва дигар чорабиниҳои илмӣ-маърифатӣ аз ҷониби Шӯрои илмии Муассисаи давлатии “Осорхонаи миллии Тоҷикистон” аз 15.09.2020, №4 қабул карда шудааст, ки ташкили намоишҳо аз рӯйи низомномаи мазкур ба роҳ монда мешавад [7].

Ташкили намоишҳои доимоамалкунанда ва муваққатӣ дар осорхона аз тартиб додани нақшаи алоҳида оғоз мегардад. Доир ба чорабинӣ ва намоишҳои экспозитсионӣ, ки дар осорхона баргузор мегардад, нақшаи он аз 15-20 банд иборат буда, дар ҳар як банд вазифаҳои мутахассисони осорхона дар ташкил ва гузаронидани намоиш муайян карда мешавад.

Банди аввали он тартиб додани нақшаи мавзӯӣ - экспозитсионӣ (НМЭ)-ро дарбар мегирад. Тартиб додани НМЭ яке аз корҳои асосии баргузори намоишҳо дар осорхона ба ҳисоб меравад. Таҳиягари намоишро зарур аст, ки паҳлуҳои гуногуни мавзӯро амиқ омӯхта, пас НМЭ-и онро таҳия намояд. Дар НМЭ-и намоиш мавзӯҳо гурӯҳбандӣ мешаванд. Ҳар як мавзӯро дар навбати худ ба зермавзӯҳо ҷудо кардан лозим аст. Нигораҳо вобаста ба мавзӯ ва зермавзӯ муайян мегарданд. Аз ин рӯ, мутахассисони осорхонаро лозим аст, ки ҳар як нигораро омӯзанд. Дар НМЭ матн ва шарҳи муфассали намоиши экспозитсионӣ пурра навишта мешавад. Дар паҳлуи ҳар як матни тафсири ҷойи бозёфт, ном бо зернавишт, андоза, вазн ва ҳолати нигора муайян гашта, дар охир барои эзоҳу шарҳу иловаҳо низ ҷой монда мешавад.

Барои мисол НМЭ Осорхонаи миллии Тоҷикистон ба таври мухтасар:

ПАЛЕОЛИТИ ТОҶИКИСТОН 950.000-12.000 сол муқаддам

Асри санг қадимтарин ва дарозтарин давраи таърихи ҳаёти инсон дар саёраи Замин мебошад. Ҳанӯз 950 ҳазор - 1.000000 сол муқаддам вобаста ба табиати муносибаш дар Осиёи Миёна ниёгони хеле қадими инсон зиндагӣ мекарданд, ки олимони онҳоро ба гурӯҳи наҷодии баҳримиеназаминӣ мансуб медонанд. Ёдгориҳои асри санг аз ҳудуди Осиёи Миёна ба миқдори зиёд ёфт шудаанд ва қадимтарин ёдгориҳои асри санги Осиёи Миёна Кулдара ном дорад, ки он дар сарзамини Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир аст.

Асри санг ба се давраи асосӣ – 1. Палеолит 2. Мезолит ва 3. Неолит тақсим мешавад. Бостоншиносон ёдгориҳои ин се давраро дар Тоҷикистон кашф ва хуб таҳқиқ намудаанд [6].

№	Маводи экспозитсионӣ	Ҳоло дар кучост	Ҳаҷм ба см	Рақами осорхонавӣ	Эзоҳ
1.	Харитаи умумии ёдгориҳои Тоҷикистон	Сохтан лозим аст	450x250 см	Надорад	

2.	Олотҳои сангӣ асрӣ санг	Замима мешавад	2x3 см	КВ 12145	
----	-------------------------	----------------	--------	----------	--

Ин як қисми навиштани НМЭ дар экспозитсияи осорхонавӣ мебошад.

Дар нақшаи мавзӯи экспозитсионӣ ранги девори толор, равшанидиҳӣ ва тамоми корҳои чузбӣ ба инобат гирифта мешавад.

Дар маҷмӯъ НМЭ ҳама паҳлуҳои кориро барои омода ва баргузориҳои намоиши экспозитсионӣ муайян месозад. Сипас мутобиқи ҳамин НМЭ дар толорҳои пешакӣ интихобшуда, намоиши экспозитсионӣ ташкил карда мешавад. Ороиши толорҳои намоишӣ аз ҷониби ороишгарон, дизайнерон ба анҷом расонида мешавад.

Экспонатҳои (нигораҳои) ҷамъоваридашуда дар толорҳо аз рӯйи мавзӯъ ва давраи таърихӣ ҷо ба ҷо карда мешаванд.

Намоишҳои экспозитсионии муваққатӣ вобаста ба нигораҳои ҷамъоваришуда, дар толорҳо ба маърази тамошо гузошта мешаванд. Дар осорхонаҳо агар шумораи нигораҳо аз 400 адад зиёд бошад, дар 3-4 толор аз рӯйи хронологӣ ва гурӯҳбандӣ ҷо ба ҷо карда мешаванд, ки ин ба намоиши калон мансуб аст. Дар ҳолати кам будани экспонат, то 50 адад, гӯшаи намоишӣ ташкил карда мешавад. Намоиши экспозитсионӣ ба таври таквими (хронологӣ) ё соҳавӣ ба роҳ монда шуда, ҳама мақсаду мароми намоиш дар толор мушаххас нишон дода мешавад. Аксарияти намоишҳои экспозитсионие, ки бахшида ба ин ё он ҷашнҳои давлатӣ баргузор мегарданд, давоми 1-2 моҳ идома меёбанд.

Ҳар як намоиши экспозитсионии муваққатӣ баъди тамоми шудани муҳлаташ қисми зиёди экспонатҳояш бо санад ба хазинагоҳи осорхона супорида мешавад.

Дар Осорхонаи миллии Тоҷикистон толори алоҳидаи намоиши муваққатӣ амал мекунад, ки аксарияти чунин намоишҳо дар ин толор баргузор мегарданд.

Ҳангоми дар дохили толорҳои ҳамеша бози осорхона ташкил кардани намоиши муваққатӣ, толорҳо равиш, хронология ва ороиши соҳавии худро гум мекунанд.

Барои ташкили намоиши экспозитсионӣ чунин корҳоро анҷом додан лозим аст:

- дарёфти саривақтии маблағи зарурӣ;
- ҷамъовариҳои маводи намоишӣ;
- таҳияи нақша;
- тайёр кардани лавҳаҳо;
- корҳои тармиму танзими нигораҳо;
- ороиши бадеии толорҳо;
- муҳайё намудани маводи хоҷагӣ.

Албатта, ташкили намоишҳои осорхонавӣ дар тарғиби сийёсати фарҳангии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳим доранд. Дар сатҳи баланди касбӣ ташкил кардани намоишҳои экспозитсионии доимоамалкунанда ва муваққатӣ аз малакаи кормандони осорхона ва мутахассисони соҳаи илм, фарҳанг, таърихшиносорон, рассомон, дизайнерон вобаста аст [8, с. 138-143].

“Фаъолияти экспозитсионӣ – намоиши Осорхонаи миллиро танҳо таъҷил ба таҷлили чашнвораҳо маҳдуд кардан лозим не, зеро Осорхонаи миллӣ, пеш аз ҳама, муассисаи илмӣ-таҳқиқотӣ мебошад ва иҷрои вазифаҳои илмӣ-маърифатии он бе пажӯҳишҳои илмӣ номумкин аст. Ҳол он, ки оид ба як нигоҳи аслии осорхонавӣ якҷанд мақолаи илмӣ-тарғиботӣ навиштан мумкин аст. Ва кори илмии осорхона низ аз шарҳи илмии нигоҳи оғоз меёбад”[12].

Фаъолияти экспозитсионӣ - намоишӣ шакли фаврии иштироки осорхона дар ҳаёти муосир буда, намоишҳо ҳам аз фонди осорхона ва ҳам аз дигар осорхонаҳо ташкил карда мешаванд. Намоиш имкониятҳои экспозитсионии осорхонаҳоро васеъ мегардонад, категорияи нави тамошобинонро ба осорхона ҷалб менамояд.

Дар замони истиқлолияти давлатӣ ва ҷомеаи демократию дунявӣ, махсусан, дар шароити ҷаҳонишавӣ, бархӯрди тамаддунҳо, ҷаҳонишавии арзишҳо моро зарур аст, ки омӯзиши таърихи халқу давлати хешро, бо истифодаи ҳамагуна роҳу воситаҳои мавҷуда дар сатҳи зарурӣ гузошта, фазои хуби ҳамзистии тамоми халқияту миллатҳои Тоҷикистонро, бо эҳтирому урфу одат ва арзишҳои ақаллият, бо ҳисси таҳаммулпазирию ҳамгироӣ ба роҳ монем [11, с. 83].

Намоиши осорхонавӣ яке аз намуди дастрасии иттилоотӣ ба ҳисоб меравад. Дар маҷмӯъ намоишро ба намуди асосӣ, доимӣ ё муваққатӣ тақсим мекунанд.

Дар соҳаи осорхонавӣ ду намуди намоиш вучуд дорад:

1. Намоишҳои илмӣ, ки дар асоси экспонатҳои илман асоснокшуда дар фонди осорхона бо қайди рақами осорхонавӣ нигоҳ дошта мешаванд.

2. Намоишҳои фарҳангӣ ҷарабаниҳои фарҳангӣ-фароғатии осорхона буда, бахшида ба рӯзҳои ид бо намоиши маҳулоти хунармандон баргузор карда мешавад, маҳсулоти онҳо ба намоиш ва фурӯш пешниҳод мегардад [13, с. 258-259].

Ташкили намоиш ва гурӯҳбандии он:

Намоиши байналмилалӣ – намоиши осорхонавие мебошад, ки бо истифода аз ашё ва коллексияи осорхонавӣ берун аз ҳудуди кишвар ташкил карда мешавад. (Дар доираи ҷашни 70- солагии Ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ тибқи Супориши Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 26.03.2015, №29/10-130 Осорхонаи миллии Тоҷикистон дар намоиши байналмилалӣ «Дар мубориза бар зидди фашизм мо ҳамроҳ будем» дар шаҳри Москваи Федератсияи Россия фаъолона иштирок намуда, бо истифода аз маводи фондӣ гӯшаи намоиширо ба ифтихори 70-солагии Ғалаба ва саҳми мардуми Тоҷикистон дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ баргузор намуд).

Намоиши миллӣ – намоише, ки ба таъриху фарҳанг, расму оин ва анъанаҳои миллии як давлат хос мебошад (намоиш баҳшида ба Чакан, як навъи хунари гулдӯзии миллии тоҷикон, ки ба минтақаи ҷануби Тоҷикистон хос аст. Ба муносибати хунари миллии чакандӯзӣ дар Осорхонаи миллии Тоҷикистон намоиш таҳти унвони “Сад ранги чакан” баргузор гардид).

Намоиши минтақавӣ – намоише, ки дар рӯзҳои фарҳангии як минтақа ба минтақаи дигар баргузор мегардад. (Дар Осорхонаи миллии Тоҷикистон вобаста ба рӯзҳои фарҳангии Ҷумҳурии Туркменистон намоиши хунармандони ин кишвар баргузор гардид. Дар намоиш зиёда аз 40 хунарманд аз Ҷумҳурии Туркменистон давоми 2 рӯз хунарҳои мардумии худро ба намоиш гузоштанд ва аз он тамошобинони зиёди дохилӣ ва хориҷӣ боздид намуданд).

Намоиши вилоятӣ - намоише, ки аз ҳисоби ашё ва коллексияҳои осорхона дар ҳудуди як вилоят ташкил карда мешавад. (Аз фонди Осорхонаи миллии Тоҷикистон зиёда аз 40 асари рассомони тоҷик, ки инъикоскунандаи табиати зебои Тоҷикистон ва обу дарёҳои он мебошанд, санаи 16 августи соли 2016 дар Осорхонаи таърихи кишваршиносии вилояти Суғд дар шаҳри Хучанд давоми 1 моҳ ба намоиш гузошта шуд).

Намоишҳои маҳаллӣ – намоише, ки аз ҳисоби ашё ва коллексияҳои осорхона дар ҳудуди як маҳал ташкил карда мешавад. (Дар Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Донишқадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон таҳти унвони “Муд” бо истифода аз амали донишҷӯён намоиши либос баргузор гардид).

Аз рӯи хусусияти нагараҳо, намоиш ба гурӯҳҳои зерин чудо карда мешавад:

Намоиши кулӣ – намоиши осорхонавие, ки дар он ашё ва коллексияҳои гуногуни таърихӣ фарҳангӣ ба маърази бинандагон гузошта мешавад. (Ҷамасола дар Осорхонаи миллии Тоҷикистон таҳти унвони “Аз Наврӯз то Наврӯз” намоиш баргузор мегардад, ки дар он экспонатҳои дар давоми 1 сол харидоришудаи осорхона ба намоиш гузошта мешавад).

Намоиши маҳсус – намоиши осорхонавие, ки ба як навъи хунари мардумӣ (рассомӣ, қандакорӣ, қуллолгарӣ) баҳшида шудааст. (Намоиши байналмилалӣ рассомон барои сулҳ таҳти унвони «Дурдонаҳои Роҳи абрешим» бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои

миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон 11 ноябри соли 2016 баргузор шуд. Дар намоиш 55 нафар рассомон аз 30 давлати олам иштирок намуда, офаридаҳои худро ба маърази тамошо гузоштанд. 11 ноябри соли 2016).

Намоиши мавзӯӣ – намоиши осорхонавие, ки ба як мавзӯи муайяни таърихӣ бахшида шудааст (25-умин солгарди ба имзо расидани «Аҳдномаи дӯстӣ, ҳамкорӣ ва ёрии тарафайн байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия» (1993) , ки 22 ноябри соли 2018 баргузор гардид).

Намоишро вобаста ба муҳлати идомааш ба гурӯҳи зерин тақсим мекунад:

Намоиши доимӣ – намоише, ки дар экспозитсияи осорхона ба таври доимӣ амал мекунад (экспозитсияи доимоамалкунандаи Осорхонаи миллии Тоҷикистон).

Намоиши кӯтоҳмуддат – намоиши осорхонавие, ки дар муддати кӯтоҳ аз 15 то 30 рӯз идома меёбад (намоиши рассомон, китобҳо, аксҳо низ ба ин гурӯҳ дохил карда мешаванд).

Намоиши ҷойивазшавӣ – намоише, ки дар як мавзӯи муайяни таърихию фарҳангӣ ташкил карда шуда, макони баргузориаш мунтазам тағйир меёбад. (аз фонди Осорхонаи миллии Тоҷикистон дар Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии вилояти Суғд (16 августи соли 2016) ва Осорхонаи таърихи кишваршиносии ба номи “Авасто”-и вилояти Хатлон (10 октябри соли 2019) намоиши асарҳои рассомон таҳти унвони “Тасвири об дар асарҳои рассомони Тоҷикистон” баргузор гардидааст).

Дар раванди ташкили намоишҳои осорхонавӣ ба чунин ҳолатҳои ғайриҷашмдошт дучор шудан мумкин аст.

1. Барои ташкили намоиш давоми 2-3 сол омодагӣ дида мешавад, вале намоиш ифтитоҳ намегардад. (намоиши муштараки Тоҷикистону Фаронса таҳти унвони «Тоҷикистон кишвари дарёҳои тиллоӣ» дар Осорхонаи Гимеи шаҳри Париж аз соли 2017 то инҷониб).

2. Дар давоми 1 шабонарӯз намоиш омода ва ифтитоҳ мегардад аммо рӯзи дигар пас аз кушодашудани он барои бартараф намудани камбудихо баста мешавад (ҳодисаҳои табиӣ, пандемия, норасоии ҷой).

Дар ташкил ва баргузори намоишҳои осорхонавӣ якҷанд камбудихо низ аз мадди назар дур нестанд. Аз ҷумла:

- ҷустуҷӯи мизочон ба намоиш;
- сохтани маҳсулоти рекламавӣ;
- тарзҳои ба роҳ мондани рекламаи электронӣ ва таблиғотӣ;
- ММИ (Медиа-маркетинги иҷтимоӣ);
- PR – (шабакаҳои иҷтимоӣ);
- технологияҳои нав барои коркарди газетаҳои деворӣ;
- стендҳои ҷойивазкунанда;

- мултиплеерҳо, микшерҳои гуногун, проекторҳо;
- витринаҳои электронӣ;
- ҷалби сармоягузoron, сарпарастон ва ғайра.

Дар фаъолияти экспозитсионӣ-намоиши бинои нави Осорхонаи миллии Тоҷикистон, ки аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон санаи 20 марти соли 2013 ифтитоҳ гардидааст, то инҷониб зиёда аз 100 намоиш ва чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ ташкил ва баргузор гардидааст.

Хулоса дар баланд бардоштани самаранокии фаъолияти намоиши осорхонавӣ, пеш аз ҳама, ба рушд ва татбиқи намоишҳои маркетингӣ (дастгирии иттилоотии чорабинӣ, такмили усулҳои ҷамъоварӣ, коркарди иттилоот ва рушди умумии раванди идоракунии фаъолияти намоиши корхона ва ё ширкат) эътибор дод.

Чорабиниҳои оммавӣ яке аз самтҳои муҳимми фаъолияти фарҳангӣ, таърихӣ ва мардумшиносии осорхонаҳо ба шумор мераванд.

Ҳамчунин дар ташкили раванди намоишҳои осорхонавӣ банақшагирии хуб ва мушаххас мусоидат карда метавонад. Агар намоиш дар вақташ таҳия ва вазифаҳо дар асоси нақшаи пешакӣ иҷро гарданд, муваффақият насиби осорхонаҳо мегардад.

Адабиёт

1. Ибраҳимзода, З. Мазмун ва ороиши бадеии намоишгоҳҳои доимоамалкунанда дар Осорхона // Ахбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Камолиддин Бехзод.– Душанбе, 2011. №9. – С. 62-69.
2. Иброҳимзода, З. Мо ҳамроҳ будем. Бахшида ба ҳамоиши 70-солагии ҶБВ дар ш. Маскав // Ҷумҳурият.–2015. – 6 май. – №91-92 (22 653-654).
3. Инструксия по учету и хранению музейных ценностей, находящихся в государственных музеях СССР. – Москва. 1984. – 187 с.
4. Мазный, Н.В., Поляков, Т.П., Шулеаова Э. А. Музейная выставка: история, проблемы, перспективы. – Москва, 1997. – 211 с.
5. Михайловская, А. Основы советского музееведения. – Москва, 1955. – 373 с.
6. Нақшаи мавзӯӣ-экспозитсионии Осорхонаи миллии Тоҷикистон. – Душанбе. 2011. – 178 с.
7. Низомномаи баргузор намудани намоиш, конференсия, семинар ва дигар чорабиниҳои илмӣ-маърифатӣ. – Душанбе, 2020. – 7с.
8. Ҳисайнов, Р. Баргузории намоишҳои экспозитсионӣ дар Осорхонаи миллии // Ахбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2004. – №5.– С. 138-143.
9. Освещения для музеев и галерей: нормы и правила проектирование. Низоми дастрасӣ. [https:// ksosvet.ru](https://ksosvet.ru)

10. Суханрони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон. Дар ифтитоҳи Осорхонаи миллии Тоҷикистон. 20 марти соли 2013. [Манобеи электронӣ] – Низоми дастрасӣ. <http://president.tj/node/4130>

11. Тағоев, С. Мақом ва нақши осорхона дар таълиму тарбия. Ахбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Камолитдин Беҳзод.– Душанбе, 2011.– №9. – 232 с.

12. Шарипов, А. Осорхонаҳо ва осорхонашиносии Тоҷикистон // Қавонони Тоҷикистон. – 2004. – 8 феврал.

13. Шулепова, Э. А. Основы музееведения: учебное пособие. Изд. 4-е стереотип. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2015. – 432 с.

Джалолов Б.

ОРГАНИЗАЦИЯ МУЗЕЙНЫХ ВЫСТАВОК И ИХ ВИДЫ

В статье анализируется одно из основных направлений научной деятельности музея – организация выставок и их виды, способы проведения и планирования выставок. В ходе исследования автор определил основные способы и методы организации выставок и их классификации в музее. Одновременно предоставляется необходимая информация о представлении истории культуры таджикского народа через музейные выставки, основанные на теории музееведения.

Во время написания статьи автор объясняет все методы организации, планирования, художественного оформления, дизайна эскизов выставки, организации рабочей группы специалистами, классификации выставок и конкретных методов организации выставок.

Одним из важнейших моментов, отмеченных автором в статье, являются постоянные и временные выставки. В этом разделе анализируются и рассматриваются отдельные элементы, относящиеся к периоду подготовки к выставке, продолжительности выставки, количеству экспонатов в постоянной выставке. Также подробно анализируется количество экспонатов и продолжительность выставки для временных выставок. Кроме того, дается необходимая информация об организации международных выставок и их планировании, которые должны основываться на исторических циклах.

Вместе с тем, в данной статье анализируются некоторые отраслевые проблемы и недостатки, возникающие в процессе организации музейных выставок.

Ключевые слова: музей, экспозиция, экспонат, выставка, постоянный, временный, организация, планирование, художественное оформление, музейный дизайн, влажность, температура, освещение, живопись, презентация, культура, выставочный зал.

Jalolov B.**ORGANIZATION OF THE MUSEUM EXHIBITIONS
AND ITS TYPES**

The article analyzes one of the main directions of the museum's scientific activity - the organization of exhibitions and their types, methods of holding and planning exhibitions. During the research, the author identified the main ways and methods of organizing exhibitions and their classification in the museum. At the same time, the necessary information is provided on the presentation of the cultural history of the Tajik people through museum exhibitions based on the theory of museology.

At the time of writing the article, the author explains all methods of organization, planning, decoration, and design sketches of an exhibition, organization of a working group by specialists, classification of exhibitions and specific methods of organizing exhibitions.

One of the most important points noted by the author in the article are permanent and temporary exhibitions. This section analyzes and considers the individual elements related to the period of preparation for the exhibition, the duration of the exhibition, the number of exhibits in the permanent exhibition. The number of exhibits and the duration of the exhibition for temporary exhibitions is also analyzed in detail. In addition, the necessary information is given on the organization and planning of international exhibitions, which should be based on historical cycles.

At the same time, this article analyzes some industry-specific problems and shortcomings that arise in the process of organizing museum exhibitions.

Keywords: museum, exposition, exhibit, exhibition, permanent, temporary, organization, planning, decoration, museum design, humidity, temperature, lighting, painting, presentation, culture, exhibition hall.

ТДУ 37точик+8точик 1+9точик+72точик+78точик
Маҳмадшоев М.

СИТОИШИ ҲУНАРМАНДОН ВА АҲЛИ САНЪАТ ДАР САРЧАШМАҲОИ АДАБӢ ВА ТАЪРИХИИ АСРИ XVI

Дар ин мақола пайванди азалии адабиёту фарҳанг, шеъру мусиқӣ, бахусус инкишофи фарҳангу санъат дар асри XVI мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар аҳди мазкур сарфи назар аз душвориҳо ва вазъи ноороми замон, талошҳои пайвастаи давлатдорон барои ишғоли сарзамини ҳамдигар, ҷангу ҷидолҳои пайиҳам рухдиҳанда, низоъҳои сиёсӣ илму фарҳанги тоҷикон қатъ нагардид ва инкишофи санъати мусиқиву меъморӣ назаррас буд.

Дар мақола бо таърихи ахбори маъхазҳои адабиву таърихӣ пайванди азали доштани адабиёту санъат нишон дода шуда, ишора гардидааст, ки каломӣ бадеӣ ва мусиқӣ, оҳангу шеър аз ҳам ҷудо буда наметавонанд. Аз омӯзиши маълумоти сарчашмаҳои адабиву таърихӣ, ки дар онҳо ному таҳаллуси теъдоди зиёди ҳунармандон, ҳофизони хушовоз ва навозандагони моҳир, ки таърихи шоирӣ дошта, шинохтаи замони хеш будаанд, оварда шудааст, ба натиҷае расидан мумкин аст, ки ин аҳд давраи пеиравии адабиёти ҳунармандона будааст.

Таҳлилҳои муқоисавӣ нишон медиҳанд, ки дар асри XVI нисбат ба улуми дигар илми мусиқӣ беиштар ривож ёфтааст. Ин гуфтаҳо далели он аст, ки саромадони илмҳои мазкур аз шумори шахсиятҳои маъруфу шинохтаи замони хеш ба ҳисоб рафта, соҳиби мактабҳои мусиқӣ будаанд ва илми мусиқӣ асосан дар се шаҳр – Ҳирот, Самарқанд ва Бухоро тараққӣ ёфтааст, ки тазкиранигорон ва таърихиносони ҳамон аҳд дар ин бобат ахбори судманд додаанд.

Инчунин ахбори сарчашмаҳои адабиву таърихӣ нишон медиҳанд, ки қисми зиёди суҳанварони ҳамон аср аз илми мусиқӣ огоҳии комил доштаанд. Шоирӣ ширинкалом Камолиддини Биноӣ ва таърихнигор Ҳофизи Таниш аз шумори ҳамин гуна ашхоси мусиқидону санъатпарвар ҳисоб мешудаанд.

Калидвожаҳо: *адабиёт, фарҳанг, тазкира, мусиқӣ, санъати меъморӣ, ҳунармандон, асри XVI, сарчашмаҳои адабӣ ва таърихӣ.*

Адабиёт ва фарҳанг дар тамоми давраи замон бо ҳамдигар пайвасти ногусастанӣ дошта, маҳз тавассути ҳамин омилҳои маданӣ ба гузаштаи халқиятҳои олам баҳо медиҳанд. Мардумони мо низ аз даврони қадим то ба имрӯз ба ҳамин унсурҳои бузурги маърифатӣ арҷ гузошта, новобаста аз вазъи замону гардиши айём барои баланд бардоштани пеш бурдани адабиёту фарҳанг, шеъру мусиқӣ, таърихнигориву меъморӣ саъй намудаанд.

Бо шарофати соҳибистиклолии Тоҷикистон ва талошҳои пайвастаи Пешвои муаззамӣ миллат Эмомалӣ Раҳмон омӯзиш, таҳқиқ, арҷгузорӣ ва гиромидошти осору ашъор, нигоштаҳо ва офаридаҳои ниёгони мо дар самти

адабиёту фарҳанг умри дубора пайдо намуда, барои аҳли завқ ва дӯстдорони адабиёту санъати асил пешкаш гардиданд.

Дар асри XVI сарфи назар аз душвориҳо ва вазъи ноороми замон, талошҳои пайвастаи давлатдорон барои ишғоли сарзамини ҳамдигар, ҷангу ҷидолҳои давомдор, низоҳои сиёсӣ. илму фарҳанги тоҷикон қатъ нагардид. Хусусан инкишофи санъати мусиқӣ ва меъморӣ назаррас буд.

Бино ба навиштаҳои адабиётшиносону таърихнигорон дар самти пешрафти адабиёту санъат, густариши анвои шеър мусиқӣ, санъати меъмориву ҳунармандӣ нимаи якум ва нимаи дуюми ин асри XVI аз ҳамдигар тафовут дорад. Дар нимаи аввали асри ин аср зудухӯрду кашмакашҳои сиёсӣ боиси парокандагии қувваҳои илмию адабии Мовароуннаҳр ва Хуросон мегардад. Чунончӣ, тибқи навиштаи адабиётшинос Н. Сайфиев дар соли 918 ҳ. (1512 м.) дар натиҷаи ҳучуми ғоратгаронаи Шох Исмоили Сафавӣ ба Хуросон доираи адабии Ҳирот пароканда мегардад. Як гурӯҳ адибон ва фозилони ин сарзамин, аз ҷумла Восифӣ рӯ ба Мовароуннаҳр меоваранд. Ин ҳолатро Восифӣ дар “Бадоеъ-ул-вақоеъ” чунин нақл мекунад: “Дар он вақт (яъне соли 1512 м.) аз иттифоқоти ҳасана он, ки қариб ба понсад қас аз вилояти Хуросон азимати мулки Мовароуннаҳр қарданд... Чун қорвон ба навоҳии оби Омӯя расид, дар вақти ғулӯв ва туғени об буд... Чун муқаррар буд, ки қорвон дар лаби об мутафаррик қарданд ва баъзе мутаваҷҷеҳи Қобул ва Омӯя ва баъзе рӯй ба ҷониби Ҳисор ва Ҳузур доштанд ва фирқае ливои азимат ба савби Самарқанду Бухоро меафроштанд... Дар лаби дарёи Чайхун ғиғону гиря ва нола ба авҷи қардун расид, ту гуфтӣ, рӯзи растохез бархост ва қар як аз аҳли фазл абёте, ки муносиби вақт буд, хондан гирифтанд ва гиряи қонсӯз қарпайвастанд... Бар қанори дарё якдигарро қанор гирифта, қар қадом ба қонибе равона қардиданд. Шох Қосим бо мутааллиқони худ дар қиштӣ нишаста, аз оби Омӯя гузашта, мутаваҷҷеҳи Самарқанд шуданд... Баъд аз се рӯз... қорвон ба дарвозаи шаҳри Самарқанд расида, шаҳре қиданд дар ҳояти устуворӣ ва муҳқамӣ” [3, с.78].

Новобаста аз воқеоти замон ва печидагиҳои он дар асри XVI қаробари қабону адабиёт ва мусиқӣ, илмҳои қигар амсоли таърих, фалсафа, риёзиёт, қандаса, мантиқ қақомул ва идома меёфтанд, ки тибқи маълумоти сарқашмаҳо қар яқи онҳо нақояндақони қарқаштаи худро доштанд. Дар илми мантиқ Муҳаммадсолеҳи Қарминағӣ, дар илми нучум ва мусиқӣ Мавлоно Қавқабӣ, дар илми сарфу наҳв Исмақуллоҳи Самарқандӣ, дар илми ҳикмату риёзиёт Хоҷа Қалони Самарқандӣ аз саромадони қамони худ буданд.

Мувофиқи навиштаҳои муҳаққиқ Н. Сайфиев дар асри XVI нисбат ба улуми қигар илми мусиқӣ ва таърих бештар ривоҷ қардааст”[6, с.17]. Ин гуфтаҳо қалели он аст, ки саромадони илмҳои мазқур аз шумори шақсиятҳои маъруфу шинохтаи қамони ҳеш буданд ва қарои пешрафти санъати мусиқӣ ва илми таърихнигорӣ қидматҳои арзандаеро анқом додаанд.

Илми мусиқӣ асосан дар се шаҳр – Ҳирот, Самарқанд ва Бухоро тараққӣ ёфта буд. Дар “Шарафномаи шоҳӣ”-и Ҳофиз Таниш, “Тухфат-ус-сурур”-и Дарвешалии Чангӣ, “Таърихи касира”-и Саид Шарифи Самарқандӣ ва амсоли инҳо Бобочон Ҳофиз, Дўстмуҳаммади Удӣ, Муҳаммадали Ной, Аҳмад Ҳофиз, Хайр Ҳофиз, Ибни Чангӣ ва Мутрибӣ барин устодони забардасти санъати мусиқии шаҳрҳои зикршуда қайд гирдидаанд. Баъзе аз онҳо бо мактаби мусиқии худ шуҳрат пайдо кардаанд. Масалан, дар Самарқанд гурӯҳи ҳофизону навозандагон бо сардории Аҳмад Ҳофиз ва гурӯҳи дигари онҳо бо сардории Хайр Ҳофиз ном бароварда, писанди умум гардида будаанд. Асмои овардаи муаллифони зикршуда аз он шаҳодат медиҳад, ки аҳли санъат, бахусус мусиқачиён дар сароидани сурудҳо ва навохтани асбобҳои гуногуни мусиқӣ дасти боло доштаанд, зеро ба ҳамон исми асбоб таҳаллус касб кардаанд. Ин гуфтаҳо бори дигар нишон медиҳад, ки қисми зиёди суҳанварони ҳамон даврон ба мусиқӣ шавку рағбати зиёд дошта, ба омӯзиши ин илм рағбат зоҳир менамудаанд, ки Камолиддини Биноӣ суҳанвари соҳибмақоми ҳамин замон аз зумраи ҳамин гуна ашхоси мусиқидону санъатпарвар ҳисоб мешудааст. Инчунин таърихнигори шинохтаи асри мазкур Ҳофиз Таниш низ аз зумраи овозхонони машҳури дарбори Абдуллоҳон ба шумор мерафтааст. Мувофиқи ахбори маъхазҳои адабиву таърихӣ ва навиштаҳои ҳамзамононаш дар баробари суҳанвари хуб, донандаи илми калом бадеӣ, воқеанавис ва муаррихи соҳибқалам будан, Таниш ҳофизӣ хушовоз ва донандаи илми мусиқӣ низ будааст. Баъзе муаллифони осори адабӣ ва муаррихон ишора менамоянд, ки “Ҳофиз” унвон гирифтани мавсуф шояд ҳамин огоҳии комил доштани аз илми мусиқӣ ва хушовозиаш бошад.

Ҳамин гуна назария дар асари ҳамзамони ӯ Дарвешалии Чангӣ, муаллифи “Тухфат-ус-сурур” омадааст. Чангӣ дар боби “Мақоми нухум дар баёни шуаро ва фузалое, ки дар ин фанни шарифмуаллафоти бисёр ва мусаннафоти бешумор доранд” дар хусуси Ҳофиз Таниш овардааст: “Ҳофиз Таниш... дар силки афозили фоҳираи дорусалтанаи Бухоро интизом дошт ва рояти муҳофарат ва вуфури фазлу камол ва зуҳури фаҳму хаёл ба акфову акрон меафрошт, ҳамвора аз рашахоти килки файзракам равзоти назмро ҳузрате тоза ва анҷумани насрро таровати беандоза мебахшид..... Бо вучуди ин фазилату хунар дар илми адвор низ беназири рӯзгор ва беадили диёри худ ва дар сихари синн дар мулозимати хони кишварситон Абдулҳозӣ Абдулло Баҳодурхон мебуд, ба хусни овоз маҳрами рози хони мазкур буд. Ва аз натиҷаи зеҳни мустақимаш девони қасоид ва девони ҳазал дар сафоеҳи рӯзгор ва авроқи лайлу наҳор масбут аст...” [9, с. 22].

Сарчашмаи муҳимми дигари ин аҳд «Тухфат–ус–сурур» мебошад. Ин тазкираи мусиқичиён ва ё адибоне мебошад, ки дар баробари суҳанварӣ аз илми мусиқӣ хуб воқиф буда, хунари сарояндагӣ ва ё навозандаг доштанд. Рисола аз 12 боб, ба гуфти худ муаллиф, «мақом»

иборат аст. “Мақом” номгузорӣ кардани бобҳои тазкира далели ба ин илм ва намоёнагонии он бахшидани асар мебошад.

Тибқи ахбори адабиётшиносон дар боби якуми рисола сухан аз хусуси дар олами ислом раво будани мусиқӣ, дар боби дуюм маънии луғавию истилоҳии калимаи мусиқӣ, боби сеюм таърихи пайдоиши мақомҳо ва дар боби чорум оид ба 17 баҳри усул, яъне 17 доираи мусиқӣ меравад. Дар бобҳои ҳафтум, ҳаштум, нухум ва даҳуми рисола муаллиф доир ба шарҳи аҳвол ва фаъолияти эҷодии 60 нафар адибу мусиқӣ машхури асри XVI, ба монанди Алиҷони Ғичҷакӣ, Начмиддини Кавқабӣ, Бадриддини Ҳилолӣ, Ҳоҷа Ҳасани Нисорӣ, Ҳасани Кавқабӣ, Ҳофиз Мираки Бухорӣ, Восилии Марвӣ, Ҳофиз Турдии Қонунӣ ва Абдуллои Ной маълумоти пурқиммате овардааст, ки аксари ин маълумотҳоро мо аз дигар сарчашмаҳо пайдо карда наметавонем [3, с. 64].

Чунончи мебинем, «Тухфат-ус-сурур»-и Дарвешалии Чангӣ баробари тазкираи мусиқӣ будани худ, доир ба шарҳи аҳволу эҷоди адибони мусиқидон ҳам маълумоти муфид медиҳад.

Муаллифони тазкираҳои асри XVI таъкид менамоянд, ки шумораи зиёди шуарои ин даврон шоирӣ ва шеърғӯиро ҳамчун касб қабул надошта, ҳар яке ба ҳунару ҳунармандӣ, иштиғол ба касбу кори гуногун доштаанд, ки таҳаллуҷҳои адабиашон гувоҳи ба кадом ҳунар машғул буданашон мебошад. Мувофиқи маълумоти тазкиранигорони ин қарн аз 262 тан адиб 49 нафар, чунончӣ: Рӯҳӣ, Қасирӣ, Моилии Сарроҷ, Ҳайдари Кулчапаз, Шӯҳӣ, Дарвешмақсуди Тиргар, Ҳоҷа Муҳаммади Қаннод, Ҳакими Шаҳрисабзӣ, Комӣ, Сафой, Донишӣ, Ниҳонӣ ва чанд нафари дигар намоёндагонии аҳли санъату ҳирфат буда, дар осори ин қабил адибон муҳимтарин масъалаҳои ҳаммарӯзаии зиндагӣ мувофиқи талаботи маънавӣ ва диди эстетикӣ ҳамин табақаи поёнӣ иҷтимоӣ бештар ифода ёфтаанд [3, с. 56].

Бино ба маълумоти тазкиранигори шинохтаи ҳамин даврон Мутрибии Самарқандӣ нимаи дуюми асри XVI дар Мовароуннаҳр зиёда аз 70 нафар адиби аҳли санъату ҳунар зиндагиву эҷод кардаанд. Ин далел аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ин давра нуфузи адабиёту санъати доираҳои шаҳрию ҳунармандӣ дар ҳаёти иҷтимоӣ сиёсӣ ва маънавии кишварҳои Мовароуннаҳр ва Хуросон хеле назаррас будааст.

Ба қавли муҳаққику олими машхури даврони шӯравӣ В. В. Бартолд дар асри XVI «Дар ҳаёти адабиву фарҳангии мамлакат оммаи халқ иштирок мекард. Табақаи миёнаҳои шаҳр, аз ҷумла ҳунармандон баъди ҳукмронии муғулҳо дар ибтидои давлати темуриён аз нав инкишоф ёфт ва махсусан ба давраи номбурда ба нуфузи калони иҷтимоӣ идеологӣ соҳиб шуданд» [3, с.38].

Натиҷаи омӯзиши тазкираи Соммирзои Сафавӣ низ андешаи мустақриқи шӯравиро тасдиқ менамояд. Дар ин тазкира шарҳи аҳволи 703 тан адиби охири асри XV ва нимаи аввали асри XVI дарҷ ёфта, аз

онҳо 150 нафар намояндагони 32 навъи санъату ҳирфати мамлакат буданд.

Мувофиқи таҳқиқоти адабиётшинос Абдулғанӣ Мирзоев, ки номбурда ба маълумоти ду тарҷумаи «Мачлис–ун–нафоис» така кардааст, дар охири асри XV ва ибтидои асри XVI танҳо дар худи шаҳри Хирот 61 нафар намояндагони 29 навъи санъати ҳунар эҷод мекарданд [4, с. 24].

Донишманди шинохтаи тоҷик Усмон Каримов аҳволи аҳли завқу ҳунарро дар садаи XVI аз рӯи сарчашмаҳои муътамади адабиву таърихӣ омӯхта чунин менависад: «Дар бештар донишмандони хусусиятҳои адабиёти доираҳои шаҳрию ҳунармандии Самарқанд ҷамъомадҳои адабии ҳавлии Хоча Амирақой низ бисёр ҷолиб аст. Дар ин мачлисҳо тақрибан вакили ҳамаи табақоти иҷтимоии шаҳр иштирок мекарданд. Дар яке аз онҳо ба гуфти Восифӣ ҷуз ақобиру аён, аҳолию авом низ «ба расми меҳмонӣ мучтамеъ буданд ва гуфтугӯи иншоӣ муаммо дар миён афтад». Дар ин мачлис аз Восифӣ намояндаи 17 касбу ҳунар, ба монанди Сайиди Қароқулӣ, Саъдуллои Соғарӣ ва Муҳаммади Обчинагар мувофиқи эҳтиёҷи зиндагии худ бо навбат хоҳиш мекунад, ки арзаштҳои иншо намояд. Ӯ ба ҳар кадоми онҳо арзаштҳои аз ҷиҳати шаклу мазмун тозаеро иншо мекунад. Ин арзаштҳо ба унвони Хоча Ҳабиби Девон, Фӯлод Султони Шишагар, усто Ҳусайни Мисгар, усто Камоли Меҳчагир, Рӯҳии Танбӯрӣ, Ҳоҷӣ Ҳасани Шаммоъ, Хоча Муҳаммади Баззоз, Хоча Исмоили Дехқон, Абдулазиз Боғбони Фароҳинӣ барин соҳибони ҳунар навишта шудаанд [3, с. 58].

Инчунин мувофиқи маълумоти маъхазҳо дар доираи адабии Бухоро аз ибтидо то миёнаҳои асри XVI қариб 40 нафар адиби аҳли санъату ҳунар, монанди Хулқии Бухорӣ, Сокинии Ҳамза, Қасирӣ, Моилии Сарроҷ, Дарвешмақсуд Тиргар, Муҳаммади Қаннод, Зинатӣ, Комӣ, Донишӣ, Мирзо Сабрӣ, Қосими Арслон ва Ниҳонӣ эҷод кардаанд. Чунончӣ, дар байни ин адибон Хулқӣ Баззоз, Қасирӣ Начҷор, Моилӣ Чароғсоз, Дарвешмақсуд Тиргар, Комӣ Бофанда, Абдулҳаким Табиб, Дониш Мушқфурӯш ва Ниҳонӣ Шонатарош буданд. Ин зумра адибон шеърро шоириро бо санъатҳои ҳунари худ якҷоя давом медоданд. Аз ҷумла, Нисорӣ дар зикри Моилӣ менависад, ки ӯ «дар сарроҷӣ шӯҳраи шаҳру нодираи даҳр буда... Ашъори рангин дорад ва ин ғазал аз суҳанони намакини ӯст». Матлаи ғазал ин аст:

Ман зи Мачнун дар тариқи ошиқӣ кам нестам,
Ғояташ, девонаву расвои одам нестам.

Нисорӣ доир ба аҳволи шоири тиргар Дарвешмақсуд маълумот оварда менависад, ки вай «марди озодае буд. Ба санъати тиргарӣ машғулӣ дошт. Табъаш рост ва баландпарвоз буд. Ҳар кучо ба маънии

рангин пай мебурд. Таъби латифаш ба латифа моил буд ва аз худ бадохатан латифаи бисёр нақл мекард» [3, с. 86].

Инчунин муаллифи тазкираи “Музаккир-ул-аҳбоб” аз аҳволу ашъор ва фаъолияти шоири бофандаи соҳибдевор Комӣ маълумот оварда менависад, ки ин адиб «ба амали насосҷӣ машғул буд... Чун аз санъати насосҷӣ халосӣ меёфт, ба китобати девони худ мешитофт. Суханони аҷаб ба ҳам мебофт ва ин ғазали ӯ машхур аст, ки бисёр дардомезона гуфта». Муаллифи тазкира аз ғазали Комӣ танҳо чор байт овардааст:

Зор нолам зи ғамат, гирия бедод кунам,
Ба кӣ гӯям ситамат, пеши кӣ фарёд кунам?
Эй хуш он дам, ки ту дар сахни чаман хоб кунӣ,
Чун насим ояму рӯи ту ба гул бод кунам.
Бо вучуди лаби ширини ту, эй роҳати чон,
Шаккари қанд чӣ бошад, ки аз ӯ ёд кунам [3, с. 88].

Аз мероси адибони аҳли санъати ин даврон то рӯзгори мо, ба чуз осори Восифӣ, девонҳои Қосими Арслон ва Мирами Сиёҳ ҳам боқӣ мондаанд. Ин мероси пурқиммат якҷоя бо осори парешони адибони аҳли ҳунар беҳтарин саҳифаҳои адабиёту санъати нимаи аввали асри XVI-ро бозгӯ менамоянд.

Афкори пешқадами нимаи аввали асри XVI бештар дар эҷодиёти адибони аҳли санъату ҳунар ифода ёфтаанд, ки инро Мутрибии Самарқандӣ дар тазкирааш зикр намудааст. Мувофиқи маълумоти Мутрибӣ дар доираи адабии Бухоро якҷоя бо маҳфилҳои адабии Тошканду Ҳисор 33 нафар аҳли санъату ҳунар, ҳамчун Асвадии Бухорӣ, Ибни Чангӣ, Боқии Бухорӣ, Ҳучумии Ҳисорӣ, Ҳолатии Насафӣ, Таштии Бухорӣ, Лутфии Бухорӣ, Муфлисии Тошкандӣ, Орифи Бухорӣ, Хиргоҳии Ҳисорӣ ва Тиркашии Тошкандӣ эҷод кардаанд.

Мувофиқи ахбори маъхазҳои адабиву таърихӣ мо ба хулосае омада метавонем, ки муаллифони асарҳои зикргашта пайванди азали доштани адабиёту санъатро ишора намуда, нишон додаанд, ки каломӣ бадеӣ ва мусиқӣ, оҳанг ва шеър аз ҳам ҷудо буда наметавонанд. Ҳамчунин бино ба маълумоти эшон ба натиҷае расидан мумкин аст, ки ин аҳд давраи пешравиӣ адабиёти ҳунармандона будааст. Тавассути навиштаҳои муаллифони тазкираҳо ва асарҳои таърихӣ асри XVI ба хулосаҳои зерин расидан мумкин аст:

1. Дар асри XVI сарфи назар аз душвориҳо ва вазъи ноороми замон, талашҳои пайвастаи давлатдорон барои ишғоли сарзамини ҳамдигар, ҷангу ҷидолҳои пайиҳам рухдиҳанда, низоъҳои сиёсӣ илму фарҳанги тоҷикон қатъ нагардид. Хусусан инкишофи санъати мусиқӣ ва меъморӣ назаррас буд.

2. Муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки дар асри XVI нисбат ба улуми дигар илми мусиқӣ бештар ривож ёфтааст. Ин гуфтаҳо далели он аст, ки саромадони илмҳои мазкур аз шумори шахсиятҳои маъруфу шинохтаи замони хеш буда, соҳиби мактабҳои мусиқӣ будаанд.

3. Илми мусиқӣ асосан дар се шаҳр – Хирот, Самарқанд ва Бухоро тараққӣ ёфта буд, ки тазкиранигорон ва таърихшиносони ҳамон аҳд дар ин бобат ахбори судманд додаанд.

4. Маълумотҳои тазкиранигорон нишон медиҳад, ки қисми зиёди суханварони ҳамон аҳд аз илми мусиқӣ огоҳии комил доштаанд, ки шоири ширинкалом Камолиддини Биноӣ ва таърихнигор Ҳофизии Таниш аз зумраи ҳамин гуна ашхоси мусиқидону санъатпарвар ҳисоб мешудаанд.

5. Дарवेशалии Чангӣ бо унвони «Тухфат-ус-сурур» тазкираи мусиқичиён ва ё адибонро таҳия намудааст, ки эшон дар баробари эҷод кардан, аз илми мусиқӣ огоҳии комил дошта, ҳунари сарояндагӣ ва ё навозандагиро доро будаанд.

6. Нигорандагони тазкираҳои асри XVI таъкид менамоянд, ки шумораи зиёди шуарои ин даврон шоирӣ ва шеърғӯиро ҳамчун касб қабул надошта, ҳар яке ба ҳунару ҳунармандӣ иштиғол доштаанд, ки таҳаллуҷҳои адабиашон гувоҳи ба кадом ҳунар машғул буданашон мебошад.

7. Тибқи ахбори сарчашмаҳо дар доираи адабии Бухоро аз ибтидо то миёнаҳои асри XVI қариб 40 нафар адиби аҳли санъату ҳунар, монанди Хулқии Баззоз, Қасирии Начҷор, Моилии Чароғсоз, Дарवेशмаксуди Тиргар, Комии Бофанда, Абдулҳакими Табиб, Дониши Мушқфурӯш ва Ниҳонии Шонатарош ғайрияти намудаанд. Ин зумра адибон шеърро шоириро бо ҳунари худ якҷоя идома додаанд.

Адабиёт

1. Болдырев, А.Н. Тазкира Хасана Нисори как новый источник для изучения культурной жизни Средней Азии XVI в. // Труды отдела Востока. – Том 3. – Ленинград: Госэрмитаж, 1940. – С. 291-300.

2. Ғафуров, Б. Тоҷикон / Б. Ғафуров. – Китоби дуюм. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 430 с.

3. Каримов, У. Адабиёти тоҷик дар асри XVI / У. Каримов. – Душанбе: Дониш, 1985. – 228 с.

4. Мирзоев, А. Адабиёт (ёри барои дарси адабиёти асрҳои XVI, XVII, XVIII ва XIX-и тоҷик) / А. Мирзоев. – Сталинобод, 1948. – 189 с.

5. Мирзозода, Х. Материалҳо аз таърихи адабиёти тоҷик (асрҳои XVI-XIX ва ибтидои асри XX). Барои омӯзишгоҳҳои педагогӣ / Х. Мирзозода. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1950. – 304 с.

6. Назиров, У. Тазкираи Нисорӣ // Садои Шарк. – 1973. – № 3. – 40-42.

7. Раҳимов Д. Вазъи фарҳанг ва ҳунар дар Бухорои асри XVI // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №4 (40). – С. 22-31.

8. Сайфиев, Н. Таърихи адабиёти тоҷик (асрҳои XVI-XIX ва ибтидои асри XX) / Н. Сайфиев. – Душанбе: Бухоро, 2012. – 660 с.

9. Сайфиев, Н. Ҳофизи Таниш ва “Шарафномаи шоҳӣ”-и ӯ / Н. Сайфиев. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 60 с.

10. Ҳодизода, Р. Адабиёти тоҷик. Асрҳои XVI- XIX ва ибтидои асри XX / Р. Ҳодизода, У. Каримов, С. Саъдиев. – Душанбе: Маориф, 1988. – 416 с.

Махмадшоев М.

ВОСХВАЛЕНИЕ МАСТЕРОВ И ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ИСКУССТВА В ЛИТЕРАТУРНЫХ И ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКАХ XVI ВЕКА

В настоящей работе приведены важные сведения о вечной взаимосвязи литературы и искусства, поэзии и музыки, а также освещено развитие культуры и искусства в XVI веке. Автор показывает, что в данной среде, несмотря на сложности и беспокойное время, постоянную борьбу среди власть имущих за завоевание чужих земель, длительные войны и политические разногласия, таджикская наука и культура развивалась успешно.

Особенности данной работы заключаются в том, что на основе литературно-исторических сведений показана вечная взаимосвязь литературы и искусства, также отмечено единство литературы и музыки, поэзии и пения. Отмечается, что литературное слово и музыка, пение и поэзия тесно взаимосвязаны. Также на основе литературно-исторических источников можно сделать вывод, что данная эпоха является эпохой развития литературы, мастеров и ремесленников. В работе приведено большое количество имен и литературных псевдонимов мастеров, певцов и музыкантов, которые в свое время были знаменитыми людьми.

Автор статьи приходит к выводу о том, что, по мнению литературоведов и ученых, в XVI веке из всех наук наибольшего развития достигла музыкальная наука. Этот факт доказывает, что лучшие мастера музыкальной науки были одними из самых известных личностей своего времени, владели музыкальными школами, а музыкальная наука развивалась в основном в трех городах – Герате, Самарканде и Бухаре, о чем сообщают комментаторы и историки того же периода.

Кроме того, информация, содержащаяся в литературных и исторических источниках показывает, что большинство ораторов XVI века были полностью осведомлены о науке и музыке, среди таких музыкантов и художников были поэт Камолиддин Биной и историк Хафиз Таниш.

Ключевые слова: литература, культура, антология, музыка, архитектура, мастера, XVI век, литературно-исторические источники.

Mahmadshoev M.

DESCRIPTION OF CRAFTSMEN AND ARTISTS IN LITERARY AND HISTORICAL SOURCES OF THE 16TH CENTURY

This article provides important information about the eternal relationship between literature and art, poetry and music, as well as the development of culture and art in the 16th century. The author shows that in this environment, despite the difficulties and restless times, the constant struggle among those in power for the conquest of foreign lands, constant wars, political differences, Tajik science and culture developed successfully.

The peculiarities of this article lie in the fact that, on the basis of literary and historical information, the eternal relationship of literature and art is shown, and the unity of literature and music, poetry and singing is also excellent. Also, based on information from literary and historical sources, the eternal relationship of literature and arts is shown. It is noted that the literary word and music, singing and poetry are closely interrelated. Also, on the basis of literary and historical sources, we can conclude that this era is the era of the development of literary masters and artisans. The work contains a large number of names and pseudonyms of craftsmen, singers and musicians who were famous in their time.

The author of the article concludes that, in the opinion of literary critics and scientists, in the 16th century, musical science was more developed than other sciences. This fact proves that the leaders of these sciences were one of the most famous personalities of their time, owned music schools, and musical science developed mainly in three cities - Hirat, Samarkand and Bukhara, as reported by commentators and historians of the same period.

In addition, information from literary and historical sources shows that most of the orators of that century were fully aware of the science of music, and the poet Kamoliddin Binoi and the historian Hafiz Tanish were among such musicians and artists.

Keywords: literature, culture, anthology, music architecture, craftsmen, Bokhara, literature and historical sources.

ТДУ 002+07+05+8тољик+37тољик+070.455

Муродӣ М.

НАҚШИ ПУБЛИТСИСТИКА ДАР ТАШАККУЛИ АФКОРИ СОЗАНДА

(Дар мисоли маводи нашрияти даврии «Адабиёт ва санъат» – 2020)

Мақола ҷанбаи илмию амалӣ дошта, дар он маводи публитсистии нашрияти даврии «Адабиёт ва санъат» дар соли 2020 таҳқиқу таҳлил шудааст. Раванди ҷаҳонишавӣ, сар задани проблемаҳои глобалӣ, дар заминаи ғояҳои давлатдорӣ замони муосир пеш бурдани ҳаёти иҷтимоӣ тақозо менамояд, ки нашрияҳои даврӣ ба таҳлилу баррасиҳои публитсистии воқеиятҳои муҳими кишвариву ҷаҳонӣ эътибори хоса диҳанд.

«Адабиёт ва санъат» ҳамчун минбари эҷодкорони Тоҷикистон дар баробари инъикоси ҳаёти адабиву фарҳангӣ ба баррасии масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ низ таваҷҷуҳ менамояд. Инъикос ва баррасии масъалаҳои иҷтимоӣ дар ин нашрия, аслан дар ду шакл ба роҳ монда мешавад. Шакли аввал баррасиҳои бевосита аст, ки ба ин ё он проблемаи муҳими рӯз иртибот мегирад. Шакли дуюм дар контексти мавзӯҳои гуногуни фарҳангиву адабӣ ба баррасӣ кашидани масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ аст.

Ба ин маънӣ, публитсистикаи нашрияти «Адабиёт ва санъат»-ро танҳо бо рубрикаи «Публитсистика» маҳдуд кардан саҳеҳ нест. Дар он зери рубрикаҳои гуногун масъалаҳои зиёде ба баррасӣ кашида шудаанд, ки оҳанги баланди иҷтимоӣ доранд, мақсадашон тарғиби ғояи пешқадам, рафтори нақв, фикри солим, хислатҳои хуби инсонӣ ва тараннуми меҳнати созанда аст.

Дар мақола матолиби публитсистии нашрия мавриди таҷрибаи тасниф гардида, вичагиҳои мавзӯӣ ва жанрии онҳо нишон дода шудааст. Аз таҳқиқу таҳлилҳо маълум гардид, ки нашрияти «Адабиёт ва санъат» дар инъикоси муҳимтарин масъалаҳои замони муосир, тарғиби сиёсати фарҳангии Ҳукумати кишвар, ибтикороту ташаббусҳои Пешвои миллат дар роҳи осудагиву беҳдошти зиндагии мардум, ташаккули афкори созанда, намои чехраҳои илму адаб ва фарҳангу ҳунар аз имконоти жанрҳои публитсистӣ моҳирона баҳра бурдааст.

Калидвожаҳо: «Адабиёт ва санъат», публитсистика, афкори иҷтимоӣ, афкори созанда, ташаккул, инъикос, тасвир, вичагӣ, жанр, мавзӯ, масъала, таъйинот, таҳлил, баррасӣ.

Новобаста аз он ки публитсистика ҳамчун соҳаи махсуси эҷод шинохта шудааст, дар бораи чигунагии таъйинот ва рисолати он ҳанӯз андешаҳо мухталифанд. Бо вучуди ин «ағлаби назариячиён ва муҳаққиқин хусусияти публитсистикаро дар воқеӣ будани мавзӯ, бо факт асоснок гардонидани он, образнокии сухан, оҳангҳои иҷтимоӣ ва мавқеъгириҳои сиёсӣ дониста, таъйиноти онро тарғиби ғояҳои пешқадам ва таъсири бевосита ба афкори умум муайян кардаанд» [4, с. 270].

Публикисистика аз воқеият дар канор нест, он чанбаи сиёсӣ низ дорад, аммо дар публикисистика ҳар гуна воқеият ва сиёсат дар контексти фикри иҷтимоӣ баррасӣ мешавад. Фикри иҷтимоӣ меҳвари асосии публикисистика аст, ки ба он рӯҳияи созандагӣ мебахшад. Рӯҳияи созандагӣ тавассути ташаккули афкори солим қувва мегирад.

Дар ин пажӯҳиш, ки дар заминаи маводи публикисистии ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» сурат мегирад, асосан ба ҳамин хусусияти публикисистика тавачҷуҳ шудааст. Ба ин маънӣ, публикисистикаи нашрияи даврии «Адабиёт ва санъат»-ро танҳо бо маводи зерӣ рубрикаи «Публикисистика»-и он наметавон маҳдуд сохт. Дар ин нашрия таҳти рубрикаҳои гуногун матолиби зиёде интишор гардидаанд, ки аз ҳар ҷиҳат оҳанги иҷтимоӣ доранд, мақсадшон тарғиби ғояи пешқадам, рафтори нақу, фикри солим, ҳисоили хуби инсонӣ ва тараннуми меҳнати созандагӣ аст.

Таҳлилу баррасӣ ва тавсифу тасвири ин ҷиҳатҳо дар нашрияи «Адабиёт ва санъат» дар доираи мавзӯ ва масъалаҳои гуногун шакл гирифтааст. Яке аз масъалаҳои мубрам, ки дар оғози соли 2020 нашрия ба он тавачҷуҳи бештар намудааст, Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ (26.12.2019) аст. Ба ин мақсад нашрия аз шумораи аввал то шумораи 5-уми март зерӣ рубрикаи «Дар Партави Паём» нигоштаҳои Низом Қосим «Паёми одамияту маънавият» (1 январ), Равшани Махсумзод «Беҳтар зи китоб дар ҷаҳон ёре нест» (9 январ), Хуршеда Ҳошимова «Хидоятномаи худшиносӣ» (9 январ), Азизи Азиз «Рӯ ба китобу китобхона» (16 январ), Раҷабалӣ Худоёрзода «Асолати ҳудогоҳии инсон» (16 январ), Султонмуроди Одина «Дастури раҳнамову раҳқушо» (30 январ), С. Ятимов «Паёми Пешвои миллат ва масъалаҳои рушди маърифат» (6; 13 феврал), Абдуғаффори Абдучаббор «Бедордил ва ташаббускор бошем» (6 феврал), «Муҳити маънавий такомул меёбад» (5 март)-ро ба таъб расонидааст.

Ин нигоштаҳо бо вучуди андешаҳои гуногун ва вижагиҳои ҳоси баёнро фаро гирифтанд, ба ҳам шабоҳати мазмунӣ доранд. Ин омил аз объекти маърифат маншаъ гирифта, ки он Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аст. Ағлаби муаллифон ба мазмуни умумии Паём назари иҷмолӣ намуда, бештар ба он нуктаҳои тавачҷуҳ зоҳир намудаанд, ки дар татбиқи онҳо зиёиён, ҳосса аҳли фарҳангу адаб нақш гузошта метавонанд. Ба ин манзур, агар Низом Қосим Паёмҳои ҳарсолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро як барномаи бузурги амали мардуми мамлакат арзёбӣ карда, онро ба бор оварандаи «бунёдкориву созандагиҳои мушаххаси зиёд» унвон қунад, Равшани Махсумзод, асосан ба чанбаи иҷтимоиву фарҳангии Паём диққат дода, рушди ин соҳаҳо ба маърифати ҷомеа вобаста медонад, ки аз мутолиаи китоб маншаъ мегирад. Хуршеда Ҳошимова бошад ба масъалаи забон, ҳосса манзалати он ҳамчун

аввалин ва муҳимтарин рукни ҳастии ҳар халқ таваччуҳ намуда, дар така ба адабиёти илмӣ андешаҳояшро тақвият баҳшидааст.

Азизи Азиз ба нуктаҳои Паём ва роҳҳои татбиқи он бо назари интиқодӣ, аммо некбиниона назар карда, масъалаи аз китоб хондан дур мондани мардум, баҳусус бачаҳо, ба завқи наврасон ҷавобгӯ набудани адабиёти бачагона, Ҷавоиди озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ...» (хонандаи хурдсол донист, ки китобхонро ҳама дӯст медорад, китобхон сазовори эҳтирому иззат аст. Китобхонро қадр мекунад, роҳи осони маълуму машҳур шудан китоб хондан аст), камбудии аз рафти ин озмун ошкоргардида (кам нашр гардидани китобҳои бачагона, Ҷавол набудани насли калонсол, камтар таваччуҳ доштан ба намояндагони машҳури адабиёти ҷаҳон)-ро ба баҳс кашидааст. Шарҳи Раҷабалӣ Худӯрзода аслан дар атрофи сиёсати маорифпарварони Сарвари давлат ва корҳои дар партави ин сиёсат ба анҷом расида сурат гирифтааст. Диққати Султонмуроди Одина нисбатан ба баланд бардоштани ҳувияти миллӣ, тарбияи насли наврас дар рӯҳияи ватанпарварӣ, забондонӣ, донистани асосҳои илмҳои дақиқ, таърих, иҷрои вазифаҳои дар Паём дар назди аҳли зиё, кормандони соҳаи фарҳанг гузошташуда равона шудааст.

Абдучаббори Абдуғаффор доир ба китоб, китобхонӣ ва ҷалби мардум ба ин амали наҷиби маънавӣ, ки дар Паём таъкид шудааст, андеша ронда, барои иҷрои воқеии он пешниҳодҳои мушаххас кардааст.

Матлаби дигари ин муаллиф, ҳарчанд зерин рубликаи «Публиксистика» дарҷ гардидааст, аммо мазмунан ба рубликаи «Дар партави Паём» мувофиқ аст. Зеро таҳлилҳои муаллиф дар заминаи нуктаҳои Паём сурат гирифта, диққати ӯ ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ, баҳусус иқтисодии кишвар, талошҳои Сарвари давлат дар Ҷаволгардонии мардум, баланд бардоштани эҳсоси ватандӯстии онҳо, таҳкими рӯҳияи ободкорӣ, инкишофи тақомули дунёи ботинӣ ва амсоли ин равона шудааст. Нуктаи меҳварӣ дар ин матлаб баланд бардоштани ҳисси масъулиятшиносии мардум, хосса падару модарон, омӯзгорони мактабҳои сатҳи гуногун ва аҳли адаб аст.

Мақолаҳои пурмуҳтавои Абдучаббор Раҳмонзода, «Китоб омили бунёдии ташаккули тафаккури инсон ва тамаддун» (11 июн), Ҳасан Султон «Ҷаҳонро ба дониш тавон ёфт» (23 апрел), Ҷӯрабек Назрӣ «Раҳнамои дурахшони хирад» (30 апрел), ки дар партави суҳанронии Пешвои миллат бо аҳли илму адаби кишвар рӯйи қалам омадаанд, бо вучуди саршор аз музокираҳои илмӣ будан, ҷанбаи пурқуввати публиксистӣ доранд, зеро дар онҳо фикри иҷтимоӣ талқин мешавад. Аз ҷумла, дар матлаби аввал андешаи нақши китоб ва китобхонӣ дар тарбияи инсонҳо тақвият ёфта, рӯҳияи тарғибу тарвиҷи китобдӯстиву китобхонӣ дар ҷомеа талқин шудааст. Муаллифи матлаби дуюм ба далели тақвияти гуфтаҳои Пешвои миллат доир ба илмҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ дастовардҳои илмии донишмандони тоҷикро бозгӯ намуда, ба натиҷае мерасад, ки «рӯзгори давлатдорӣ нави миллӣ водор мекунад, ки аҳли ҷомеаи мо ба омӯзишу

фаро гирифтани илму дониш, бахусус илмҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ беш аз пеш камари химат бандад ва бо таъба ба донишу хиради фитрию азали мисли гузаштагонии шарафманди худ дар шинохти ҷаҳон ва пешрафти илму фан дигарбора сахмгузор бошад».

«Публицистика ифодагари рӯҳияи даври замони муайян буда ба набзи иҷтимоӣ, авзо ва талаби сиёсии он саҳт алоқаманд аст. Ба ин маънӣ, мавзӯи баҳси публицистикаро пешакӣ наметавон муайян кард. Раванди зиндагӣ, пешомадҳои ҳаёт, авзои ҷомеа худ гоӣ тавлиди матолиби публицистиро ба миён меорад ва қарору дастуроти расмӣ ба он рӯҳу равони тоза мебахшанд» [3, с.130].

Рубрикаи «Публицистика» дар ин нашрия идомаи пайваста нашошта бошад ҳам, дар аксари шумораҳои он ба мушоҳида мерасад. Дар соли 2020 зери ин рубрика мақолаҳои Абдучаббор Раҳмонзода «Шириншоҳ Шотемур – ситораи пурчилои халқи тоҷик» (30 январ), Мачид Салим «Иқлим ва қисмати инсон» (20 феврал), Садриддин Ҳасанзода «Анъана ва худшиносӣ» (2 апрел), Тухфа Расули «Пораҳо аз хотираҳо» (23 апрел), Камол Насрулло «Иқдомҳои созандаи Ҳукумати Тоҷикистон» (21 май), «Родмардӣ – суннати дерини тоҷикон» (30 июл), Боҳир Раҷаб «Лоик Шерали ва хувияти миллӣ» (28 май), Шарофати Назар «Қиссаҳои он айём» (18 июн), Раҷабали Аҳмадзода «Зиндагӣ созанда аст» (6 август), Ато Ҳамдам «Зинаҳои ифтихор» (3 сентябр), Саиданвар Камолов «Ба хотири хушбахтии Ватан» (17 сентябр), «Шодӣ Раҷабзод «Тантанаю табрики сулҳ» (24 сентябр), Хайрулло Раҷабалиев «Миллатсӯзон ва миллатсозон» (3 декабр), Хушмади Алидод «Равшандиле аз Бадахшон» (10 декабр) ба таъб расидаанд.

Ин мақолаҳо мавзӯҳои мухталифро фаро гирифта, дар қолаби жанрҳои гуногуни публицистӣ иншо гардидаанд ва дар онҳо «Ман»-и муаллиф, ки оғози ташкили асар аст» [6, с. 307] бараъло мушоҳида мешавад. Ба ин мазмун, матнҳои «Шириншоҳ Шотемур – ситораи пурчилои халқи тоҷик», «Родмардӣ – суннати дерини тоҷикон» ва «Равшандиле аз Бадахшон»-ро ба очерк, «Пораҳо аз хотираҳо», «Қиссаҳои он айём» ва «Тантанаю табрики сулҳ»-ро ба лавҳа, «Иқлим ва қисмати инсон», «Иқдомҳои созандаи Ҳукумати Тоҷикистон» ва «Миллатсӯзон ва миллатсозон»-ро ба жанри мақола нисбат дода метавонем.

Дар матлаби аввал ҷеҳраи таърихӣ, сиёсӣ ва қобилияти раҳбарии фарзанди фарзонаи тоҷик Шириншоҳ Шотемур бо фаро гирифтани фактҳои илмӣ ва музокираҳои публицистӣ намо ёфтааст. Муаллиф «ҷеҳраи ӯро минҳайси як шахсияти шинохташуда ва наовари замони пазируфта» [7, с. 50] дар нишон додани ташаккули шахсияти иҷтимоӣ қаҳрамон, вусъати ҷаҳонбинии сиёсӣ, амикрафти ҳисси ватандориву ифтихори миллӣ, сайқали маҳорати роҳбарӣ ва кордонии ӯ ба далелҳои зиёди таърихӣ таъба намуда, муборизаҳои истиқлолиятҳоширо дар замони пуршӯбу мураккаби ибтидои садаи ХХ як навъ қаҳрамонӣ меҳисобад. Қаҳрамонии дигар, ибтикороти бевоситаи Президенти

Љумхурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аст, ки боиси аз нав эҳё шудани мақоми ин шахсияти таърихӣ гадидааст. Маҳз ҳамин ҷиҳат рӯҳи публитсистии очеркро қавӣ ва зиндагиномаи Шириншо Шотемурро ибратомӯзи имрӯза фардоиён гардонидааст. Ба таъбири нигорандаи ин очерк зиндагиномаи ӯ «барои насли имрӯзу фардо намунаи олии мактаби бузурги хештаншиносӣ, ватанпарварӣ ва ҷавонмардӣ боқӣ хоҳад монд».

«Родмардӣ – суннати дерини тоҷикон» як навъ арҷгузорӣ ба инсонҳоест, ки бунёдашон ба садоқат асос ёфтааст. Ин андеша аз суҳбати муаллиф бо як нафар иштирокчии фаъоли намоишгоҳи китоб, ки аз ҷониби нашриёти «Адиб» ташкил шудааст, сар задааст. Ин нафар Исмоилхон Раҳмонзода коргари амалҳои фаврии ВҚД аст, ки «хушбахтиро на дар пулу молу давлати бисёр, балки дар баландии шараф ва садоқати инсонӣ мебинанд». Рӯҳияи ҷунин садоқатмандӣ аз китобдӯстиву китобхонӣ маншаъ гирифтааст.

Дар очерки «Равшандиле аз Бадахшон» зиндагии пурмашаққат, аммо ибратомӯзи муаллим Сулаймон Қурбонмамадов, ки соли 1869 ба дунё омада, соли 1953 дар Хоруғ бар асари маризӣ фавтидааст, нақл гардида, қобилияти таълимиву тарбиятгарӣ ва ташкилотчигии ӯ нишон дода шудааст.

«Пораҳо аз хотираҳо» як навъ бардоштҳои маърифатшудаи муаллиф дар бораи муносибат ва фаҳму фаросати адибони бузург Айнӣ, Турсунзода, Деҳотӣ, Аминҷон Шукӯҳӣ, Розияи Озод аст, ки бо нақли лаҳзаҳои ҷолиби дидаву шунидаҳои муаллиф пора-пора, аммо хонову таъсирпазир баён шудаанд.

«Қиссаҳои он айём» аз лаҳзаҳои фоҷиабору ғамангези солҳои душвори ҷанги шаҳрвандӣ нақл мекунад, ки мардум ба як бурда нон зор буданду аз ҳамдигар меҳаросиданд ва ба хотири ба даст овардани ҳаққи ҳалолӣ худ ҳар гуна баҳонаҳо мебофтаанд. Ҳикмати қиссаҳо он аст, ки дар ҳар ҳолат ҳақиқатро бояд гуфт ва нияти бад накард. Ҷунончи, муҳочирони тоҷик барои ситонидани музди меҳнати худ нақли марғи бибии Комгорро бофтаанд, ки дере нагузашта он ба ҳақиқат табдил ёфтааст.

«Тантанаю табрики сулҳ»-ро метавон лавҳаи лирикӣ номид, ки дар он таърихи воқеаҳои ҳунини солҳои аввали пас аз истиқлол, амалҳои фоҷеабар ва оқибатҳои он, азоби рӯҳиву гуруснагии мардум ва шунидани муждаи ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳу ваҳдати миллӣ бо эҳсоси ботинии муаллиф нақл шудааст. Ҳикмати ин навишта расидан ба қадри талошҳои Пешвои миллат, Президенти Љумхурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аст, ки аз байни обу оташ гузашта, якпорчагии марзу буми кишвари азизи мо – Тоҷикистонро ҳифз кард. Шукргузорӣ ба Рӯзи Ваҳдат ҳамин маъноро дорад.

Дар «Иқлим ва қисмати инсон» муаллиф зарурияти омӯзиши фанҳои дақиқро, ки дар Паём таъкид гардидааст, ба масъалаи ҳифзи муҳити зист, тағйирёбии иқлим, обшавии пирахҳо ва истифодаи

самараноки об асоснок намудааст. Имрӯз ин масъала сатҳи ҷаҳонӣ пайдо карда, муносибати оқилонаи ҷомеаи ҷаҳониро ба ҳифзи табиат тақозо мекунад.

Аз мавзӯҳои дигаре, ки дар контексти матни публитсистӣ мавриди иттилооти нашрияи «Адабиёт ва санъат» қарор гирифтааст, COVID-19 аст. Доир ба ин мавзӯ адибон Камол Насрулло, Равшан Махсумзод ва Раҷабалӣ Аҳмадзода изҳори назар намудаанд. Ин мақолаҳо ифодгари проблемаи муҳимми рӯз буда, моҳияти фаҳмондадихӣ доранд. Ба ин маънӣ, муаллифон мардумро даъват намудаанд, ки ба игвону воҳимаҳо бовар накунанд, дилшикаставу ноумед набошанд, ба тарсу харос дода нашаванд, талаботи санитариро риоя кунанд, эҳтиёткор бошанд, бар зидди ин беморӣ сарҷамъона мубориза баранд.

Ин мавзӯи доғи рӯз, ҷомеаи ҷаҳониро ба ваҳм овард. Нашрияи «Адабиёт ва санъат» бо ҷопи ҷунин матолиб дар пурра намудани сатҳи иттилоотии ҷомеа доир ба бемории короновирус, вусъат бахшидани маърифати мардум ҷиҳати ин вабои аср, бовар кунонидан ба гузарон будани ин рӯзҳои вазнин саҳм гузошта, рӯҳияи некбинонаро ба вучуд овардааст.

Ҷои шубҳае нест, ки раванди корҳои созандагӣ дар кишвари мо аз ҳар ҷиҳат ба ибтикорот ва ташаббусҳои Пешвои миллат саҳт алоқаманд аст. Ба ин манзур аксари муаллифон иттилооти ва баррасии масъалаҳои мубрами рӯзро ба ибтикороту ташаббусҳои Пешвои миллат вобаста дониста, ба ин минвол дар пурра гардонидани фазои иттилоотӣ ҷиҳати шинохти ин шахсияти барҷастаи таърихӣ мусоидат намудаанд. Ҷунончи, Ато Ҳамдам навиштааст: «фазои иттилоотӣ падидаеро, ки Президенти Тоҷикистон аст, комилан фаро гирифта наметавонад. Раванди ташаккули шахсияти ӯ чи гуна сурат гирифтааст, чи гуна аст робитаи мутақобилаи он бо таърихи халқ. Чи сон мавриди мулоҳиза қарор мегирад он ва дар нияту қарорҳо нақш мебандад? Дар ин хусус ҳанӯз касе нагуфта буд».

Мавсуф дар матлаби «Зинаҳои ифтихор» китоби «Корномаи Эмомалӣ Раҳмон»-ро, ки аз ҷониби ӯ ва Л.Чигрин таълиф шудааст, тавзеҳ намуда афзудааст:

«Ин китоб офарандагони хешро тарк гуфта, ҳаёти мустақилона оғоз намуд... Мехоҳем хонандагон ба мазмуни он сар фуру бурда, дар бораи он паҳлуҳои шахсияти Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон тасаввурот ҳосил кунанд, ки махсусияту паҳнои онро ифода менамоянд. Мехоҳем хонандагон бифаҳманд, ки ҷи корҳои зиёде кардааст ӯ, ҷи талошҳои ба харҷ додааст».

Ҳамин тавр, нашрия дар бораи корномаи Пешвои миллат, ташаббусҳои сатҳи байналмилалӣ ва муносибати ӯ ба мардум, хосса истехсолкунандагони неъматҳои моддӣ ва рӯҳбаландии онҳо аз ибтикороти Сарвари давлат низ тавачҷуҳ намудааст, ки нигоштаҳои С. Қосимов «Иқдоми наҷиби ояндасоз» (9 январ), Сайрам Бақозода «Қаҳрамони Ваҳдати тоҷикон» (17 июн), Кароматулло Мирзоев «Рӯ ба

офтоб» (24 сентябр), Раҷабалӣ Раҳмонзода «Азми ману матонати ман кор мекунад» (1 октябр), Муҳтарам Ҳотам «Сарнишини киштии тақдири миллат» (8 октябр), Баҳтиёр Муртазо «Падари ғамхори халқ» (8 октябр), Нуъмонҷон Ғаффоров «Сифатҳои волои Сарвари давлат» (12 ноябр) намунае аз онҳост. Ин гуна навиштаҳо дар заминаи бардоштҳои муаллифон аз суҳанрониҳои Эмомалӣ Раҳмон, дарки ибтикороти ташаббусҳои ӯ дар роҳи хотима бахшидан ба ҷанги шаҳрвандӣ, расидан ба сулҳу оштии ва таҳким бахшидан ба Ваҳдати миллий, давлатсозӣ, сафарҳо, вохӯриву суҳбатҳои Пешвои миллат бо мардум ва амсоли ин ҳосил шудаанд, ки аз ҳар ҷиҳат ҷолиб ва таъсирбахшанд.

Дар нашриҳои даврии «Адабиёт ва санъат» пайгири намудани солгарди мавлуди аҳли адабу фарҳанг, санаҳои бузурги таърихӣ, ки мазмуни ҷашнӣ дошта, зери рубрикаҳои гуногун сурат мегирад, ба ҳукми анъана даромадааст. Ба ин мазмун, дар соли 2020 нашриҳои нигоштаҳои Абдулҳамид Самад «Биё эй дӯст» (9 январ), Абдурахмон Абдуманнон «ӯ мучассамаи маърифат буд» (5 март), «Танҳой» (2 июл), Баҳром Фирӯз «Чумъаву Одина дар маъно як аст» (9 апрел, бозчоп аз соли 1990), Ато Ҳамдам «Матонат» (23 апрел), Ҳақназар Ғоиб «Узви ифтихории хонадони мо ва хоҷагӣ» (14 май), Номвар Курбонов «Ҷонфидое дар раҳи Ватану миллат» (16 июл), Обидҷон Саидзода «Ровии мумтози мо» (23 июл), Олимҷон Хоҷамуродов «Пуштибони илми шарқшиносии тоҷик» (27 август), «Лаълпораҳои Мағмуруд» (16 сентябр), Ато Мирхоҷа «Аз худам як сипар ихлос бикардям эҷод» (24 декабр) ба таъбу расонидааст.

Ин гуна матолиб хусусияти портретӣ дошта, дар онҳо симои шахс – зиндагиномаи «одамони пешқадам, шахсоне, ки ҳаётшон барои дигарон намунаи ибрат аст» [12, с. 96] дар ҷойи аввал қарор дорад. Муаллифон дар тасвири симои ин гуна ашхос аз қолаби жанрҳои публитсистӣ бадеӣ – лавҳаву очерк, ёднома ва эссе қорбасти намудаанд. Ҳарчанд хонанда аз ин нигоштаҳо бештар завқи маънавӣ мегирад, аммо дар онҳо андешаҳои публитсистӣ, тасвири лаҳзаҳои ибратомӯзи зиндагӣ, ҳолатҳои барангезандаи фикри иҷтимоӣ кам нестанд. Чунончӣ, эссеи «Биё эй дӯст», ки ба муносибати 90-солагии адиби маҳбуб Шохмузаффар Ёдгорӣ бахшида шудааст, натавонанд фазилатҳои эҷодӣ, балки шахсияти инсонии ӯро пешорӯи хонанда намо медихад. Таассуроти нависанда китобӣ нест, гарчанде дар баҳо додан ба арзиши эҷодӣ ӯ ба асарҳояш иқтифои мекунад, балки фазоӣ аст, ки муносибати қаҳрамонро ба касбу кор ва атрофиён нишон медихад. Нигоранда ба асноди ҳуҷҷатӣ камтар таъна намуда, бевосита аз лаҳзаҳои ҳамнишиниву ҳамсуҳбатӣ бо қаҳрамон, ки дар вақту замони муайян ба вукӯъ пайваستاаст, нақл мекунад. Нақлҳои аз ҳамнишиниву ҳамсуҳбатӣ ҳосилшуда ва ҳамчунин бардоштҳо аз эҷодӣ, аз як тараф, Шохмузаффар Ёдгориро ҳамчун шахси дидадаро, суҳбаторо, саховатманд, дардошно, мушқилонависанд, дурбин, маслиҳатро, рӯзноманигори ҳаққӯву ҳақгӯ, мураббии бегараз ва соҳибэҳтиром, сармуҳаррири масъулиятшинос, ботамкину сабур, дорои фарҳанги

баланди муошират, андешаи зебои шоирона, шоири иҷтимоъгаро намо диҳанд, аз тарафи дигар, хонандаро ба муҳити адабии солҳои шастуми асри ХХ, фазои эҷодии рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» ва шеваи кори нашрияи даврии «Чумхурият» ошно мегардонад.

Ба ин монанд, бо мутолиаи матнҳои «ӯ мучассамаи маърифат буд» (5 март) ва «Пуштибони илми шарқшиносии тоҷик» (27 август) ки ба истиқболи 100-умин солгарди академик Муҳаммад Осимӣ ба таъб расидаанд, инсонии некутабиат, шахсияти ғозил, меҳнатдӯст, масъулиятшинос ва ғомхор будани М. Осимӣ намудор мегардад. «Танҳои» хонандаро ба зиндагии пурғоҷа, аммо шӯроатмандонаву ибратомӯзи Рашид Абдулло, ки бо таъба ба матолиби матбуоти даврии ва нақли Музаффар Қосимова (ҳамшираи Р.А.) ба суҷа дароварда шудааст, шинос мегардонад.

«Чумъаву Одина дар маъно як аст» эҳтиёҷоти ботинии муаллифро нисбат ба рӯзгор ва осори Чумъа Одина муайян мекунад. Ин эҳтиёҷот тавассути нақли ошноии ӯ бо асарҳои адиб, ҳамкориву ҳамнишинӣ, суҳбатҳои адабӣ ва амсоли ин намудор мегардад.

«Матонат» симои иштирокчи ҚБВ Ҳасан Собировро нишон медиҳад. «Узви ифтихории хонадони мо ва хоҷагӣ» ифодакунандаи хотирот ва таассуроти нигорандаи он нисбат ба дӯсти ҳамқаламаш Лоик Шерали аст.

«Лаълпораҳои Мағмурод» самимияти нависандаро нисбат ба дӯсташ Азизбек Шарифзода ифода мекунад. Қаҳрамони асар барои нависанда хуб ошноӣ, ҳар ду аз як маҳаланд, дар ғаму шодӣ, хушию нохушиҳои ҳамдигар шариканд. Муаллиф шоҳиди бевоситаи ташаккули шахсияти иҷтимоиву сиёсии Азизбек аст, ки то вазифаи котиби аввали хизби коммунисти ноҳия расидааст. Дар ҳама маврид ӯ инсонии оддӣ, хоксор, ҳалим, дилсӯзи мардум, меҳмондору меҳмоннавоз, дастгиру мададгор боқӣ мандааст, ки василаи тарбияи дигарон буда метавонад.

Гурӯҳи дигари матолиберо, ки нашрия ба муносибати мавлуд ва ё ёдбуди ин ё он шахсияти адабӣ дарҷ намудааст лавҳаву очеркгунаҳос ташкил медиҳанд, ки лаҳзаҳои ҷудогонаи ҳаёти қаҳрамононро фаро мегиранд. Масалан, Гулназар Келдӣ, Сайидали Маъмур «Қор ва рӯзгори шоирона» (9 январ), Абдурахмони Абдуманнон «Эй хушо дар роҳи худ будан...» (16 январ), М. Ҳамза «Пайроҳаи дурахшони зиндагӣ» (9 январ), Мирзоалӣ Миралиев «Ёди рӯзгори ширин» (12 март), Мачид Салим «Журналисте адабписанд» (12 март), Бахтиёр Муртазо «Минқори қалам ба ҳақнигорӣ» (16 апрел), «Восифи истиқлоли диёр» (30 апрел), Мансур Суруш «Фидоии ду чабҳа» (7 май), «Соҳибэҳтиром» (6 август), Тоҳирхоҷаи Ҳоҷазод, Мушаррафа Абдуллоева «Номи баланду пуршараф» (7 май), Сипехри Ҳасанзод «Садои радио» (7 май), Али Қӯра «Лаҳни хониши Исо» (21 май), Синои Холик «Бурҳони хунар ё тарғибгари меҳр» (4 июн), Саидхоҷа Ализода «Донишманди ватандӯсту инсонпарвар» (30 июн) ва ғайра.

Дар ин нигоштаҳо таносубан чанбаи иттилоотиву маърифатӣ афзалият дорад. Онҳо як навъ меҳрномае маҳсуб меёбанд, ки ин ё он чанбаи зиндагӣ ва ё фаъолияти илмиву эҷодии шахси муайяноро бозгӯ мекунад. Дар тавсифи чехраи онҳо назари субъективии муаллифон ва баъзан лаҳзаҳои тарҷумаиҳолӣ нисбатан бартарӣ дорад. Масалан, матнҳои «Қор ва рӯзгори шоирона» ва «Эй хушо дар роҳи худ будан...» ба муносибати 75-солагии адабиётшинос Абдурашид Самадов нигошта шудаанд. Дар онҳо объекти тасвир як бошад ҳам, диди муаллифон ба он гуногун аст. Агар дар матни аввал баъзе лаҳзаҳои зиндагии ӯ, хусусан даврони донишҷӯиаш тавачҷуҳи муаллифиро чалб намуда бошад, дар матни дуюм фаъолияти илмиву маърифатомӯзиаш бештар мавриди тавачҷуҳ қарор гирифтааст.

Чунин нигоштаҳо ҳарчанд рӯзгори шахсиятҳои гуногунро бозгӯ мекунад, аммо аз чанд ҷиҳат ба ҳам умумият доранд. Яқум, қаҳрамонони ин гуна матолиб ашхоси илму адаб ва фарҳанганд. Дуюм, муносибати муаллифон ба қаҳрамонони нигоштаҳо самимӣ ва дӯстона аст, ки баёнгари эҳтироми онҳост. Сеюм, таркиби матнҳоро бештар ҷузъиёти тарҷумаиҳолӣ ташкил медиҳад. Чаҳорум, тасвирҳо дар заминаи бардоштҳои бевоситаи муаллифон шакл гирифтааст. Чунончӣ, дар «Ёди рӯзгори ширин» рӯзгори Сабзалӣ Муродов, дар «Журналисти адабисанд» фаъолияти Алихон Зарифӣ, дар «Минқори қалам ба ҳақнигорӣ» шахсияти эҷодии Владимир Флоров дар «Фидоии ду ҷабҳа» қорнамоҳои ҷангиву эҷодии Олег Собелев тавсиф шудааст. Бо вучуди ин, дар тавсифи рӯзгори ибратомӯзи қаҳрамони асарҳо қобилияти нигорандагии муаллифон нақши муҳим дорад. Бахусус дар ду матлаби охир чехраи қаҳрамонон нисбатан мукамалтар ба тасвир гирифта шудааст. Аз ҷумла, чехраи Владимир Флоров натавоно ба тавсифи фаъолияти рӯзноманигориву нависандагӣ, балки бо тасвири лаҳзаҳои давраи мактабхонӣ, таҳсил дар донишгоҳ, ҳамкорӣ ва фаъолият дар нашрияҳои даврӣ, бахусус «Комсомолец Таджикистана» ва «Коммунист Таджикистана», вижагиҳои мавзӯиву жанрии публицистика ва муносибати ӯ ба касбу ҳамкасбон шакл гирифтааст, ки боиси нисбатан равшантар шудани ташаккули характери қаҳрамон – соҳибкасби маъулиятшинос, инсонии неқфитрат, покизасиришт, меҳнатдӯст ва садоқатманду ғамхор гардидааст.

Умуман, «Адабиёт ва санъат» дар бозтоби рӯзгори ибратомӯзи илму адаб ва фарҳангу хунари саҳми назаррас дорад. Ба ин васила, аз як тараф, рӯҳу равон ва хотираи чунин ашхос шод мешавад, аз ҷониби дигар, фаъолияти эҷодӣ ва муносибати инсонии онҳо ба дигарон муаррифӣ мегардад. Ва болотар аз ин барои шинохти илмиву оммавии намоёндагони сарсупурдаи илму адаб фазои муносиб ба вучуд меояд.

Масъалаи дигаре, ки дар контексти матни публицистӣ ва жанрҳои он мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, бозгӯи таассуроти сафар ва дар хошияи он матраҳ намудани проблемаҳои муҳими иҷтимоӣ аст. Ба таври

намуна, нигоштаҳои Мисбоҳиддини Нарзикул «Сафарномаи Бухоро» (23 январ) ва Гулчеҳра Муҳаммадиева «Ҳафтае дар домани биҳишт» (30 июл).

Дар матни аввал таассуроти нигоранда дар бораи шаҳри Бухоро ва дар матлаби дуҷум бардошт аз мушоҳидаҳои муаллиф аз сафар ба Сари Хосор нақл гардидааст. Дар нигоштаи аввал ҳати ҳаракати сафар пурра нишон дода шуда бошад, дар матлаби дуҷум ин усул ба инобат гирифта нашудааст.

Дар «Сафарномаи Бухоро» ҳати ҳаракати сафар аз Душанбе то Бухоро аст, ки дар вақт ва фазои муайян сурат гирифтааст. Муаллиф имкон пайдо кардааст, дар тӯли даҳ рӯз мавзӯҳои таърихӣ ва истироҳативу фароғатии шаҳри Бухороро тамошо кунад, ба ваҷд ояд, андеша номояд ва фикрашро ба таҳрик дарорад. Маҳз таҳриқи афкор, ки дар заминаи муқоисаи одобу момила, шеваи меҳмондорӣ, тарзи маҳфилорӣ, нарху наво, ҳифз ва шахомати мавзӯҳои таърихӣ ва амсоли ин ба вучуд омадааст, ҷанбаи публитсистии сафарномаро қавӣ гардонид, рӯҳияи созандагиашро қавӣ намудааст.

Дар маводи дуҷум ду сафари муаллиф ба Балҷувон, хосса ба мавзеи хушманзараи Сари Хосор, ки яке соли 2002 ва дигаре соли 2020 рух додааст, бозгӯ шудааст. Дар он тафсилоти сафари аввал, ки ҳафт рӯз идома ёфтааст, таносубан бартарӣ дорад. Манзури муаллиф он аст, ки аз сафари аввал то сафари навбатӣ Балҷувон хеле обод шуда бошад ҳам, ҳамчун мавзеи сайёҳӣ ҳанӯз мавриди диққат қарор нагирифтааст. Ба ин мақсад ӯ дар интиҳои матлаб умед мебандад, ки «ҷавонмардони баору номус ва меҳнатдӯсти мо аз як гиребон сар бароварда, мулки худро обод мекунам ва бигузор дигарон омада, аз зебоии диёри мо баҳра баранд ва ангушти хайрат газанд».

Мавзӯи дигаре, ки аз мутолиаи ин нашрия тавачҷуҳи мо ҷалб шуд, худшиносӣ дар доираи маърифат ва ҳифзи фарҳанги миллӣ аст, ки бештар зери рубрикаи «Мулоҳиза» ҷой дода шудааст. Барои намуна Н. Нуров «Фарҳанг, инсонӣ фарҳангӣ ва воқеиятҳои имрӯзӣ» (25 июн), Исомиддин Шарифзода «Ҳокимияти динсолор ё расмикунонии хурофотзадагӣ» (19 ноябр), Хайрулло Рачабалиев «Миллатсӯзон ва миллатсозон» ва ғайра.

Дар ин матолиб проблемаҳои иҷтимоии ҷомеаи имрӯз, бахусус воқеиятҳои пешорӯӣ фарҳанги миллӣ қарор гирифтаанд, ба таҳлил кашида шудаанд. Муаллифони ин гуна матолиб оқибати чунин проблемаҳоро хатарнок дониста, аз он изҳори нигаронӣ кардаанд. Аз ҷумла, нигорандаи матлаби аввал ба он назар аст, ки ҳадафи зандагӣ ва зистан дар тасавури инсон фарҳанг аст, ки дар буруз қардани тавоноҳои ботинию сиришти ва раҳонидани мардум аз мушқилоти зиндагӣ таҳаққуқ меёбад. Дар сарғаҳи фарҳанг ва қудрати фарҳангӣ ақлу донишу хуш қарор дорад. Аммо «бештари фарҳангӣ мо ба авзои сиёсӣ геополитикии ҷаҳон бетафовутанд. Бетафовутӣ ва саҳлангорӣ дар умури иҷтимоӣ сиёсӣ ва фикрию маданӣ роҳро барои нуфузу тасаллути хурофоту таассуби мазҳабӣ дар ҷомеа ҳамвор месозад».

Муаллифи матлаби дуҷум нигарон аз он аст, ки баъзе гурӯҳҳои тарғибкунандаи ҷомеаи исломӣ бозори хурофотфурӯширо авҷ медиҳанд ва ба ин васила меҳоханд мардумро дар бунбаст, нодонӣ ва ҷаҳолат қарор диҳанд. Аз ин рӯ, ӯ масъала меғузорад, ки чунин гурӯҳҳо «дуруст шинохта шаванд, зеро имрӯз ҳар ҷомеа ва ҳар кишвар танҳо аз роҳи дунявияту мардумсолорӣ метавонад ба пешрафт ноил гардад».

Нигорандаи «Миллатсӯзон ва миллатсозон» амалҳои созандагии дар се даҳсолаи охир бо роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон дар роҳи давлатдориву миллатсозӣ эҷодшударо бозтоб намуда, рӯҳияи миллатсозиро талқин мекунад.

Умуман, нашрияи «Адабиёт ва санъат» ҳамчун минбари эҷодкорони Тоҷикистон дар инъикоси муҳимтарин масъалаҳои замони муосир, тарғиби сиёсати фарҳангии Ҳукумати кишвар, ибтикороту ташаббусҳои Пешвои миллат дар роҳи осудагиву беҳдошти зиндагии мардум, ташаккули афкори созанда, намои ҷеҳраҳои илму адаб ва фарҳангу ҳунар аз имконоти жанрҳои публитсистӣ кор гирифта, аз як тараф, шакл ва мундариҷаи худро рангоранг гардонидаст, аз ҷониби дигар, ба ҳаёти иҷтимоӣ рӯҳӣ тозаии замонавӣ бахшидааст.

Адабиёт

1. Гулов, С. Махсусияти очерки муосири тоҷик / С. Гулов. – Душанбе: Дониш, 2012. – 116 с.
2. Қутибиддинов, А. Ҳ. Хосияти публитсистика / А. Қутбиддинов, Ҷ. Раҳмонова. – Душанбе, 2018. – 164 с.
3. Муродов, М.Б. Истиклолият ва рушди матбуоти даврӣ / М. Б. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 224 с.
4. Муродов, М. Баъзе масъалаҳои таҳқиқи публитсистика / М. Б. Муродов. // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон (бахши филологӣ). – Душанбе, 2016. – №4/6 (212). – С. 266-270.
5. Муродов, М. Баъзе масъалаҳои назарӣ ва амалии шиноختи публитсистикаи муосир / М. Муродов // Осор. – Душанбе: Аржанг, 2019. – Ҷ. 6. – С. 217 - 287.
6. Прохоров, Е.П. Искусство публицистики / Е. П. Прохоров. – М., 1984. – 360 с.
7. Саъдуллоев, А. Ҳамосаи инсонӣ кор / А. Саъдуллоев, П. Гулмуродзода. – Душанбе, 1995. – 64 с.
8. Саъдуллоев, А. Хосияти адабиёт / А. Саъдуллоев. – Душанбе, 2000. – 256 с.
9. Саъдуллоев, А. Начвои начотофарин / А. Саъдуллоев. – Душанбе, 2009. – 112 с.
10. Садуллаев, А., Аминов, А. Очерк: генезис, развитие и современное состояние / А. Садуллаев, А. Аминов. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 216 с.
11. Солеҳов, Н. Муаммои назарияи публитсистика (Маводи дарсӣ) / Н. Солеҳов, А. Саъдуллоев. – Душанбе: Дақиқӣ, 2015. – 184 с.
12. Усмонов, И. К. Жанрҳои публитсистика / И. К. Усмонов. – Душанбе, 2009. – 140 с.

Манбаъ

13. Адабиёт ва санъат – Минбари эҷодкорони Тоҷикистон – 2020.

Муроди М.**РОЛЬ ПУБЛИЦИСТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ
СОЗИДАТЕЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ****(На примере материалов периодического издания «Адабиёт ва санъат»
за 2020 г.)**

Статья, имеет научно-практический аспект, в котором анализируются и исследуются публицистические материалы периодического издания «Адабиёт ва санъат» («Литература и искусство») за 2020 год.

Процесс глобализации, возникновение глобальных проблем, продвижение общественной жизни на основе идей современной государственности требует, чтобы периодические издания уделяли особое внимание публицистическому анализу важных национальных и мировых реалий.

«Адабиёт ва санъат», как трибуна писателей Таджикистана, наряду с отражением мира литературы и искусства, также уделяет внимание рассмотрению важнейших социальных проблем, отражение и рассмотрение которых в этом издании осуществляется, в основном, в двух видах. Первой формой является непосредственное рассмотрение, которое связано с теми или иными важным проблемами дня. Второй формой является посредственное рассмотрение важных социальных вопросов в контексте различных культурных и литературных тем.

В этом смысле нецелесообразно ограничивать публикацию газеты «Адабиёт ва санъат» только с рубрикой «Публицистика». Анализ содержания данной газеты показывает, что в ней отражены многие проблемы под разными рубриками, которые имеют высокий социальный пафос, основной целью которых является пропаганда передовых идей, хорошего поведения, здравого смысла, положительного человеческого характера и созидательного труда.

В статье публицистические материалы исследуемого издания выделены в отдельные группы и выявлены их тематические и жанровые особенности. Исследование и анализ публицистических материалов «Адабиёт ва санъат» показали, что в данной газете умело использованы возможности публицистических жанров в отражении актуальных проблем современности, пропаганды культурной политики Правительства страны, различных инициатив Лидера нации на пути к мирной жизни и благополучию людей, формировании созидательного мышления, а также описания трудовой и творческой деятельности представителей культуры и литературы.

Ключевые слова: «Адабиёт ва санъат», публицистика, общественная мысль, созидательное мышление, формирование, отражение, описание, особенности, жанр, тема, проблема, функция, анализ, рассмотрение.

Murodi M.

THE ROLE OF JOURNALISM IN THE FORMATION OF CREATIVE THINKING

(On the materials of the periodical "Adabiyot va san'at" for 2020)

This article has a scientific and practical aspects, in which the journalistic materials of the periodical "Adabiyot va san'at" ("Literature and Art") for 2020 are analyzed and investigated.

The process of globalization, the emergence of global problems, the promotion of public life based on the ideas of modern statehood requires that periodicals pay special attention to the journalistic analysis of important national and world realities.

"Adabiyot va san'at", as a tribune of writers of Tajikistan, along with reflecting the world of literature and art, also pays attention to the consideration of the most important social problems, the reflection and consideration of which in this publication is carried out mainly in two forms. The first form is direct consideration, which is related to certain important issues of the day. The second form is mediocre consideration of important social issues in the context of various cultural and literary topics.

In this sense, it is inappropriate to limit the publication of the newspaper "Adabiyot va san'at" only with the heading "Journalism". Analysis of the content of this newspaper shows that it reflects many problems under different headings, which have a high social pathos, the main purpose of which is to promote advanced ideas, good behavior, common sense, positive human character and creative work.

In the article, the journalistic materials of the studied publication are divided into separate groups and their thematic and genre features are revealed. Research and analysis of the journalistic materials of "Adabiyot va san'at" showed that this newspaper skillfully uses the possibilities of journalistic genres in reflecting the current problems of our time, promoting the cultural policy of the Government of the country, various initiatives of the Leader of the Nation on the way to peaceful life and well-being of people, forming creative thinking, as well as describing the work and creative activities of representatives of culture and literature.

Keywords: "Adabiyot va san'at", journalism, social thought, creative thinking, formation, reflection, description, features, genre, topic, problem, function, analysis, consideration.

ТДУ 002+07+05+9Точик+37Точик+070.455

Чӯраев М.

НАҚШИ РӯЗНОМАИ «ОВОЗИ ТОЧИК» ДАР ИНЪИКОСИ МАСЪАЛАҲОИ ТАҚСИМОТИ ҲУДУДИ МИЛЛӢ

Дар мақола яке аз мавзӯҳои хеле муҳим ва воқеан тақдирсози таърихи халқи тоҷик дар ибтидои солҳои бистуми асри ХХ – раванди тақсимоти ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна ва нақшу мавқеи рӯзномаи «Овози тоҷик» дар инъикоси паҳлуҳои гуногуни ин масъала мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Бояд тазакур дод, ки ҳарчанд тоҷикон дорои таърихи чандинҳазорсолаи бою рангин буда, аксарияти бостониносону таърихнигорон бо далелҳои бешумори радиопазир халқияти қадима ва бумии Осиёи Миёна будани онҳоро собит карда бошанд ҳам, аммо ақаллияте ҳамоно дар бораи таърихи пайдоишу инкишофи ин миллати куҳанбунёд нуқтаи назари ғайриилмиро баён дошта, бо мурури солҳо дар атрофи масъалаи мазкур оташи баҳсу мунозираро барангехтани мешуданд.

Дар солҳои бистуми асри ХХ, пас аз инқилоби Октябр ва, махсусан дар арафаи тақсимоти ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна, ки барои худмуайянкунии қавму халқиятҳои минтақа шароити мусоид фароҳам омад, баҳс дар атрофи тоҷикон боз ҳам тезтунд гардид. Пантуркистоне, ки пас аз инқилобҳои мазкур ҷилави ҳокимиятро дар минтақа ба даст гирифта буданд, то қадри имкон мавҷудияти тоҷиконро инкор карда, ҳуқуқҳояшонро маҳдуд ва манфиатшонро поймол менамуданд. Кор ба дараҷае расид, ки тоҷиконро танҳо сокинони минтақаҳои кӯҳӣ дониста, ҳангоми тақсимоти марзҳои миллӣ барояшон вилояти мухторро пешбинӣ намуданд.

Маҳз ба мақсади эътирофи мавҷудияти тоҷикон дар ин сарзамин, ба мақсади сарчамъ намудани тоҷикон дар як ҳудуди маъмурию марзӣ рӯзномаи «Овози тоҷик» ташик гардид ва бо матолиби хеле боҷуръатона ва баррасии амиқи масъала тавонист бисёр муаммоҳоро ифшо кунад ва на танҳо раванди тақсимоти ҳудуди миллиро дар Осиёи Миёна инъикос, балки ба ин ҷараён таъсир гузорад.

Калидвожаҳо: тақсимоти ҳудуди миллӣ, «Овози тоҷик», худогоҳии тоҷикон, ҷарида, тоҷик, Осиёи Миёна, вилояти мухтори тоҷикон, фирқаи шишироқиюн, ҳукумати шӯроҳо, Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон, худмуайянкунии миллатҳо.

Яке аз воқеаҳои бузурги ибтидои асри агар ХХ Инқилоби Октябр махсуб ёбад, воқеаи дигари муҳимтар барои мардуми Осиёи Миёна тақсимоти ҳудуди миллӣ мебошад. Нахустин маротиба дар бораи тақсимоти ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна 15 январи соли 1920 Турккомиссия фишурда (тезис)-ҳои худро баён намуда буд. «Дар он аз рӯи нишонаҳои миллӣ ба се ҷумҳурии алоҳида тақсим шудани Туркистон пешниҳод гардидааст» [8, с.343].

Ақидаи тақсимоти марзи миллӣ дар Осиёи Миёна дар ибтидои соли 1920 баён гардида бошад ҳам, воқеан аз оғози соли 1924, пас аз анҷумани навбатии XII ҲКР(б), ки масъалаи миллиро муҳокима кард, шурӯъ гардид.

Баъд, ин масъалаи бениҳоят нозук дар доираҳои ҳукумату хизб дар ҷамоҳири Туркистону Бухоро, ки аксари кулли тоҷикон маҳз дар ҷумҳуриҳои мазкур зиндагӣ мекарданд, мавриди баррасӣ қарор гирифт. Ва санадҳои таърихӣ далеланд, ки дар сатҳи роҳбарии ҳарду ҷумҳурӣ рӯҳияи туркгарой ҳукмфармо буда, тоҷиконро умуман инкор ва ё бисёр ҳиммат кунанд, ақаллияти камшуморе ба қалам меоданд.

25 феввали соли 1924 баррасии масъалаи тақсимои ҳудуди миллии дар пленуми васеи КМ ҲК Бухоро барпо шуд. 10 март Бюрои ташкилии ҲК Бухоро фишурдаҳои ин масъаларо дар намуди интиҳои тасдиқ намуд, ки мутобиқи он ташкили ду ҷумҳурии иттифокӣ - Ўзбекистону Туркманистон дар назар дошта мешуд. Ҳам дар Бухоро ва ҳам дар Туркистон маърузакунандагони асосӣ доир ба тақсимои ҳудуди миллии тоҷикон- Абдулло Раҳимбоев ва Файзулло Хоҷаев буданд.

Ҳамзамон дар чаласаи муштараки КМ ҲК Туркистон ва раёсати КИМ-и Туркистон масъалаи тақсимои ҳудуди миллии баррасӣ гардид, ки маърузаи асосиро А.Раҳимбоев хонд. Ӯ дар маърузааш ҳатто номи тоҷиконро ёдрас нашуд.

«12 июни соли 1924 Бюрои сиёсии КМ ҲКР(б) дар бораи тақсимои ҳудуди миллии Осиёи Миёна қарор қабул кард, ки тибқи он Вилояти мухтори Тоҷикистон дар ҳайати ҶШС Ўзбекистон пешбинӣ мегардид» [3, с.38]. Мутобиқи қарори Бюрои Осиёимиёнагии КМ ҲКР(б) аз 15 июли соли 1924 «комиссияҳои Ўзбекистон, Туркманистон, Қазоқистон ва барои ҳалли масъалаҳои идоракунии ҳудуди Тоҷикистон, Қирғизистон ва Қароқалпоқистон комиссияҳои ёридиҳанда» [4, с. 150] бояд ташкил мегардиданд. Зеркомиссияи тоҷикӣ баъди зиёда аз як моҳ- 16 августи соли 1924 ҳамагӣ чанд рӯз пеш аз муҳокимаи ҳудуди Вилояти мухтори Тоҷикистон ташкил шуд. «21 август дар чаласаи панҷуми комиссияи тақсимои ҳудуди миллии масъала «Дар бораи Вилояти мухтори Тоҷикистон ва ҳудуди он» баррасӣ гардид» [8, с.347].

Натиҷаи сиёсати нодуруст ва ташвиқоти баъзе намоёндагони фиребхӯрдаи миллат буд, ки яке аз масъалаҳои муҳимми ибтидои асри бистуми мардуми Осиёи Миёна –тақсимои ҳудуди миллии барои тоҷикон гарон анҷом пазируфт: ҳарчанд онҳо соҳибдавлат шуданд, вале аз бузургтарин марказҳои фарҳангии худ маҳрум монда, аз ҳамдигар ба таври сунъӣ ҷудо шуданд.

Ба андешаи мо, яке аз омилҳои асосии бефаъолиятӣ ва худношиносии тоҷикон, ғафлату парешонии онон дар арафаи тақсимои ҳудуди миллии марбут ба интишор нагардидани матбуот ба забони модарӣ буд. Ҳарчанд солҳои қаблӣ ба забони тоҷикӣ рӯзномаю маҷалла нашр шуда бошанд ҳам, аммо онҳо умри дарозе надида, бо таъсири омилҳои беруна фаъолиятшонро қатъ намуданд.

Аввалин рӯзнома дар кишвари тоҷикон ба забони тоҷикӣ- «Бухорои Шариф» буд, ки шумораи нахустини он 11 марти соли 1912 аз чоп баромад. Мутаассифона, шодию нишоти мардуми форсзабони минтақа дер давом накард, зеро 2 январи соли 1913 бо хоҳиши амири Бухоро сафоратхонаи рус нашри ҳардуи ин ҷаридаро манъ кард.

Нахустрӯзномаи тоҷикон- «Бухорои Шариф» дар муддати қариб як сол ҳамагӣ 153 шумора ба таъби расида, ҳамчун поягузори матбуоти тоҷик дар таърих нақши хешро боқӣ гузошт. Баъд аз қатъи нашри он, дар

муддати бештар аз шаш сол дар Осиёи Миёна нашрияи соф тоҷикӣ дигар ба майдон наомад. Гарчи дар ин байн рӯзномаю маҷаллаҳо низ буданд, ки маводи тоҷикиро низ дар саҳифаҳои шон ҷой медоданд, аммо ҳамоно матбуоти баёнгарӣ зиндагиро манфиатҳои халқи тоҷик вучуд надошт.

Нахустин нашрияи баъдиинқилобӣ ба забони форсии тоҷикӣ танҳо баҳори соли 1919 рӯи ҷопро дид. «Таъсиси нашрияи тоҷикӣ дар Туркистон ба таъсиси шуъбаи форсии ҳукумати Туркистон марбут аст. Тавре зикр шуд, дар марҳилаи аввали ҳукуматдорӣ халқи тоҷик дар Туркистон ҳатто ба ҳисоби миллатҳои майда ҳам дохил карда нашуд. Вале баъди кӯшишҳои Ҳоҷӣ Муин Шукруллоев, Маҳмуд Ҳӯҷа Бехбудӣ, Саидризо Ализода дар авохири соли 1918 шуъбаи форсии ҳукумати Туркистон таъсис ёфт, ки миллатҳои тоҷик, эрон ва афғонро дар бар мегирифт» [5, с.51].

Бо кӯшиши ин нафарон, ба хусус С. Ализода нахустин нашрияи ҳизбии тоҷикӣ «Шуълаи инқилоб» таъсис ёфт. Шумораи нахустини ин нашрия 10 апрели соли 1919 ҷоп гардида, то шумораи охиринаш - 8 декабри соли 1921, ҳамагӣ 91 маротиба баромадааст. Дар аввалҳои нашр агар теъдоди он ба 1000 адад нарасад ҳам, вале баъдтар ба 2,5 ҳазор расид. «Шуълаи инқилоб» дар тамоми шаҳрҳои калони Осиёи Миёна ва гузашта аз он дар кишварҳои ҳамзабони Эрону Афғонистон паҳн гардидаю муштарӣни худро дошт.

Сиёсати пешгирифтаи баъзе сарварони ҳукумат буд, ки миллати тоҷик аз дастоварди ночизи баъди инқилоб - идомаи нашри рӯзнома ба забони модарӣ маҳрум гардид: «Аз ҷумлаи нашри ягонаи маҷаллаи форсии тоҷикӣ - «Шуълаи инқилоб», ки ҷун органи ҳафтаинаи вилоятии ҲК(б) Туркистон дар Самарқанд буд, баста шуд. Саҳифаи тоҷикии дигар рӯзномаҳо ҳам маҳдуд гардида, охишта-охишта аз байн рафтанд» [8, с. 313].

Сипас, то соли 1924, яъне то тақсимоти ҳудуди миллии, тоҷикон бо омилҳои гуногун аз нашрияи миллии маҳрум буданд. Муҳаққиқони соҳа низ яке аз сабабҳои то соли 1924 ба забони тоҷикӣ нашр нагардидани рӯзномаро ба бухрони умумии соҳаи матбуот дар интиҳои соли 1921 ва оғози соли 1922 марбут донанд, пас сабаби асосии дигарро ба таъсири манфии гурӯҳҳои миллатгаро ба мавҷудияти миллати тоҷик нисбат медиҳанд [6, с. 46 - 47].

Зимни ин маъҳаз дар моҳи июни соли 1922 ҳамоно дар мамлақати шӯроҳо 360 адад рӯзнома фаъолиятро новобаста ба бухрон идома дод. Аз ин теъдод як рӯзнома ҳам ба забони халқи сернуфуси минтақа - тоҷикон нашр нашуд, ки аз мавқеи ҳукмфармои туркгароён дарак медиҳад.

Дар ибтидои солҳои бистум, ки масъалаи тақсимоти марзи миллии ба миён гузошта шуд, мутаассифона, халқи муқимии минтақа ва сернуфустарини он «безабон» буд. Дар ҳоле ки «дар солҳои 1917-1923 дар ҷумҳуриҳои Туркистону Бухоро бештар аз 60 номгӯи рӯзнома ва 25 номгӯи маҷалла нашр гардидаанд» [1, с. 8]. Ё худ дар соли 1918 танҳо ба забони ўзбекӣ 11 ҷарида интишор мешуд.

Ингуна вазъияти тоқатфарсо нисбат ба халқи қадимтарин ва сернуфуси минтақа дар лаҳзаҳои сарнавиштсози таърихӣ тоҷикони ҳештаншиносу бедордилро ором нагузошт. Шириншоҳ Шохтемур дар гузоришномааш ба шуъбаи ташвику тарғиби КМ ҲКР(б) нахустин шуда аз ин вазъи ғайритабӣи бонги хатар зад: «Қатори дигар халқҳо тоҷикон қисмати бузурги аҳолии Осиёи Миёнаро ташкил кунанд ҳам, то ҳанӯз аз хизматрасонии матбуот бархурдор нестанд» [2, с.15].

Маҳз бо саъю кӯшиши ҷунин родмардони Ватан, ҷиҳати исботи мавҷудияти халқи қадимии тоҷик ва забони пурғановати он муяссар шуд, ки рӯзномаи миллӣ дар сарзамини тоҷикон ба нашр оғоз намояд. Шумораи аввали рӯзнома 25 августи соли 1924 дар ҳаҷми 4 саҳифа ва ба миқдори 2 ҳазор нусха, ҳамчун ношири афкори кумитаи фирқаи вилоятӣ ва кумитаи иҷроияи вилояти Самарқанд бо номи «Овози тоҷики камбағал» ба таъб расид.

Омили асосии ташкили рӯзномаи «Овози тоҷик» ҳамонро масъалаи тақсимои ҳудуди миллӣ дар минтақа буд, ки ин нуктаро яке аз муҳаққиқони соҳаи матбуот, профессор И.Усмонов ҷунин таъкид намудааст: «Ҳатто «Овози тоҷик», ки дар Самарқанд аз 25 августи соли 1924 нашр мешавад, маҳз бо туфайли он, ки масъалаи тақсимои ҳудуди миллӣ ва ташкили мухторияти тоҷикон ба вучуд омада буд, бо номи «тоҷик» чоп шуд» [7, с. 58].

Таърихи пайдоишу ташаккули рӯзномаи «Овози тоҷик» ва масъалаҳои тақсимои ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна пайвастагии ногусастание доранд. Рӯзнома аз шумораи аввал оид ба масъалаҳои тақсимои ҳудуди миллӣ ба нашри мақолаҳо шурӯъ намуда, дар ин зимн ҳукуку манфиатҳои миллати тоҷикро ба соҳибхитиёрӣ дифоъ менамуд.

Дар шумораи аввали рӯзнома оид ба масъалаи тақсимои ҳудуди миллӣ бо имзои котиби масъули кумитаи фирқаи марказӣ А.Вордекис мақолае дарҷ шудааст, ки дар он зарурати ин амал шарҳ дода мешавад.

Ҳарчанд дар мақолаи мазкур таъкид мегардад, ки «барои анҷоми ин вазифа, яъне барои ин ки дар музокироти таъини ҳудуд ва таъсиси давлати нав, ҳамаи ҷамъияти коргарон ва деҳқонон иштирок намоянд, кумитаи фирқаи марказӣ тақлиф мекунад, ки:

1) Дар ҳамаи маҷаллаҳои ячейка, маҷаллаҳои фирқаи музофотӣ ва вилоятӣ, лоиҳаи таъини ҳудуди ҷумҳуриятҳо ва ҷамъи масъалаҳои эъмороти фирқагии шӯроӣ ва хочагӣ, ки ба ин лоиҳа тааллуқ доранд, бояд музокира шавад», вале дар банди дигар акси ин гуфтаҳо ро дучор меомем:

«2) Музокироти таъини ҳудуд бояд дарҳол шурӯъ шуда, 25 оғуст тамом гардад, ҷунон ки дар аввали моҳи сентобр иҷтимоӣи ҳамаи кумитаҳои вилоятиро даъват кардан мумкин шавад» [13].

Дар аксари мақолаҳои шумораҳои аввали рӯзнома доир ба ин мавзӯъ хушхабарӣ ба тоҷикон таъйин намудани вилояти мухтор иттилоъ дода мешуд. Муаллифони мақолаҳо, аз шаҳрвандони одӣ то роҳбарони

олимартаба, аз ташкил шудани вилояти мухтори тоҷик изҳори хушнудии хешро ифода кардаанд:

«Аъзои президиуми кумичроияи марказӣ рафиқ Ҳочибоеф дар бораи тақсими ҳудуди миллатҳои Осиёи Васатӣ мегӯяд: «Тақсими ҳудуди миллатҳои Осиёи Вусто дар таърихи Шарқи қадими инқилобӣ аҳамияти бузург дорад. Ташкили аввалин давлати шӯроии Ирон дар дунё (яъне вилояти мухтори тоҷик) далели хубе аст барои ин ки фирқаи иштирокиюн ҳуқуқи мазлумтарин ва пасмондатарин миллатҳоро ҳам, мудофия мекунад» [14].

Ин ҷо мавриди зикр аст, ки дар ибтидо муаллифони мақолаҳо аксаран кӯшиш намудаанд, ки сабабҳои ба ин иқдом даст задани ҳукумати шӯроро шарҳу эзоҳ диҳанд.

«Миллатҳои Осиёи Вусто аз замони қадим ба низои миллии гирифтӣ буда, ҳар вақт дар миёни худ кашмакаш ва ҷанҷол доштанд. Ин гуна мунозибаҳоро ҳукумати мустабидаи Русия аз барои манфиати истибдодаи худ ривож меод. Доим дар миёнаи ўзбек ва тоҷик ё ин ки ўзбек ва қирғиз, ҳамчунин дар миёнаи ду қабилаи туркманон нифоқ ва низоъ андохта ғоида меид...

Вақте ки ҳукумати шӯроӣ барпо шуд, аз барои озодии мамлакат ва миллатҳо хеле кӯшиш ва ғайратҳо намуда, барои рафъи моъдаи нифоқ ва ихтилоф аз миёнаи ақвом ва заъифаҳо тадбир ва чораҳо андешид» [17].

Чаласаҳои хизбие, ки дар он солҳо оид ба масъалаи тақсими ҳудуди миллии доир мегардиданд, сиёсати хизб, ақидаи роҳбарони замон, алаҳхусус дар бораи тоҷиконро ифшо менамуданд. Дар ҳисоботи рӯзнома аз ин чаласаҳои хизбӣ дар ҷумҳуриҳои Туркистону Бухоро аён аст, ки ташкили вилояти мухтори тоҷик масъалаи байни роҳбарони ҷумҳуриҳо мувофиқа ва ҳалшудааст: «Рафиқ Раҳимбоеф дар бораи масъалаи тақсими ҳудуди миллии чанд маъруза дод: Масъалаи тақсими ҳудуди миллии чанд вақт боз музокира мешавад. Ман мехоҳам ба шумо маълум кунам, ки ин масъала аз кай пайдо шуд ва ба кадом шакл даромад?..

Пленуми кумитаи фирқаи вилоятӣ ташкил ёфтани ҷумҳуриятҳои ўзбек ва туркмонро дар Осиёи Вусто ва тобеъ шудани вилояти қирғизро ба Ҷумҳурияти Қирғизистон, ҳамчунин ташкил шудани вилояти мухтори каро-қирғиз ва тоҷикро хеле маъқул ва бачо медонад» [21].

Дар шумораи дигари рӯзнома қарорҳои чаласаи ғавқулода ба таври муфассал шарҳу баён ёфта, аз ҷумла зикр мегардад, ки «Барои ба вучуд овардани хоҳиши умумии коргар ва деҳқонони тоҷик, ба миллати тоҷик низ ҳуқуқ дода шуд, ки аз Ҷумҳурияти шӯроии Туркистон хориҷ шуда, барои худашон вилояти мухтори тоҷикро ташкил диҳанд» [16].

Маводи дарҷшударо аз ҷумҳуриҳои Туркистону Бухоро ба ҳам қиёс намуда, метавон ба хулосае омад, ки нисбат ба тоҷикон дар ҳар ду ҷумҳури сиёсати мувофиқашудае роҳандозӣ мешуд:

«Бухоро дар маҷлиси пагоҳии қурултой 20 сентябр маърузаи Файзулло Хўча, ки дар бораи тақсими ҳудуди миллатҳои Осиёи Вусто дода буд, шунида шуд... Орзуи баланди миллатҳои Бухороро изҳор карда, ба ташкили ҷумҳурияти ўзбек ва туркмон ва вилояти мухтори тоҷик хушнудии худро эълон мекунем» [15].

Аз таҳқиқи маводи рӯзнома дармеёбем, ки то моҳи ноябр ханӯз оммаи васеи тоҷик воқиф набуд, ки сиёсати сарварони ҳукумати туркгаройи Осиёи Миёна нисбат ба тоҷикон мувоҷеҳи шикаст гардида, тоҷикон на дар доираи вилояти мухтор, балки ҷумҳурии мухтор бояд муттаҳид шаванд:

«Гузашта аз ин имсол, ки соли ҳаштуми инқилоб аст, миллатҳоеро, ки дар Туркистон, Бухоро ва Хева истиқомат доранд, ҳамонро мустақил мебинем. Чунончи, зуд аст, ки ўзбекон ба номи Ўзбекистон, туркманон ба номи Туркманистон ҳукуматҳо барпо кунанд ва тоҷикон ба номи вилояти мухтори тоҷик ба корҳои худ соҳибхитиёр шаванд» [22].

Дар мақолаи дигари рӯзнома хабари соҳиби ҷумҳурии мухтор гардидани тоҷикон ба таъб расида, тақдирҳои тоҷикон бо дигар миллатҳо, аз ҷумла туркманҳо муқоиса ҳам шуда, ки аз ҳасрати рӯзноманигорону кормандони рӯзнома шаҳодат медиҳад: «Барои миллати тоҷик, ки назар ба миллати туркмон ақсариятро ташкил медиҳад, дар аввал қарор дод ҳукумати Туркистон ин қарор шуда буд, ки вилояти мухтор ташкил карда шавад. Мана вақте ки ин қарор дар маркази ҳукумати шӯроии Русия музокира шуд, дар ин маҷлис қарор дода шуд, ки барои тоҷикони Осиёи Вусто ҳам ҷумҳурият дода шавад. Албатта ин камоли ҳақбинии фирқаи иштирокиюн ва ҳукумати марказии шӯроӣ аст. Чунки байни вилояти мухтор ва ҷумҳурият фарқ бисёр аст» [18].

Дар он замон ба чунин тарз масъала гузоштан чандон осон набуд ва ин аввалин иқдом барои бахсҳои минбаъдаи густурда ва ҷиддӣ мебошад. Дар ин бахсҳо роҳбарони вақти Ҷумҳурии мухтори Тоҷикистон Нусратулло Махсум, Шириншоҳ Шохтемур, Абдулқодир Муҳиддинов, Чинор Имомов, Абдурахим Ҳочибоев, Нисор Муҳаммад, Мўъмин Хочаев, Аббос Алиев ва дигарон ғаёлона ширкат меварзиданд, ки ин нукта дар саҳифаҳои рӯзнома ба ҷашм мерасад:

«Дар маҷлис аз қорҳое, ки бюрои тоҷикон дар Маскав карда, рафиқ Имомзода маъруза дод. Аз рӯҳи маъруза доништа шуд, ки ҳукумати шӯроӣ ба тоҷикон хеле шафқатҳо доштааст. Билхоса, барои тоҷикони кўҳистон, ки аз маориф ва санъат дуранд, марҳамаш бештар аст. Ба тоҷикон ҷумҳурияти алоҳидае дода, ки то онон қори худро пеш баранд ва таракқиёти санъат кунанд ва ҳоказо» [11].

Дар ташкили Ҷумҳурии мухтори Тоҷикистон саҳми яке аз ходимони намоёни хизбии он давра Ч. Имомзода назаррас аст, ки матолиби рӯзнома далолат медиҳад. Дар мусоҳибаи ӯ ҳамчун қотиби масъули кумитаи вилоятии Тоҷикистон, ки дар ду шумораи рӯзнома нашр

шудааст, доир ба масъалаю вазифаҳои навбатии ҷумҳурии мухтори тоҷикон ибрази андеша мешавад:

«Яке аз давлатҳои, ки дар Осиёи Вусто ташкил меёбад, Ҷумҳурияти мухтори Тоҷикистон мебошад. Ҷумҳурияти Тоҷикистон аз қитъаҳои поён иборат мебошад.

Аз Ҷумҳурияти Туркистон қитъаҳои Панҷакент ва Ёротеппа, ки дар музофоти Самарқанд воқеъ аст, вилояти Помир, ки 150 ҳазор аҳоли дорад. Дар ин ҷо 92 ғоиз тоҷик ва 8 ғоиз ўзбек мебошад. Ба иловаи ин, аз Ҷумҳурияти Бухоро тамоми Бухорои Шарқӣ, Қўрғонтеппа, Душанбе, қитъаҳои Фарм ва як қисми Сари Осиё ба Тоҷикистон дохил мешавад. Дар ин қисмати Тоҷикистон тақрибан ҳаштсад ҳазор аҳоли мавҷуд аст, ки 80 ғоизи онҳо тоҷик мебошанд (Баъзе коргарони тоҷик адади тоҷикони он ҷоро беш аз як миллиён нишон медиҳанд)» [24].

Воқеан, аз роҳбарони онрӯзаи тоҷик аз аввалинҳо шуда, ӯ дар саҳифаи матбуот аз нуфуси миллионнафараи тоҷикон дар ҳудуди ҷумҳурии мухтор мақола ҷоп мекунад. Ва на танҳо халқи сернуфус будани онҳоро таъкид менамояд, балки аз таърихи миллати соҳибмаданияте, ки мавҷудияташро то ин замон нотавонбинон инкор мекарданд, бо ифтихор нақл мекунад:

«Чандин сол пеш тоҷикон (форсҳо) дар Шарқ миллати хеле мадания буданд. Дар Шарқ ва Фарб аз ин миллат маданият сар шудааст. Замоне тоҷикон на танҳо аз ҷиҳати маданият, балки аз ҷиҳат иқтисод низ хеле пурқувват буданд» [24].

Аксарият умед доштанд, ки Ҷумҳурии мухтори Тоҷикистон ба ҳайати Ҷумҳурии шӯроии Ўзбекистон дохил шуда, дар ҳалли масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва илмию фарҳангӣ аз он кумаку дастгирӣ мебинад. Боварӣ доштанд, ки Ўзбекистон ба тоҷикони сершуморе, ки дар ҳудудаш боқӣ монданд, ҳамачониба ёрӣ намуда, барои инкишофи озодонаи онҳо тамоми шароитҳоро муҳайё менамояд. Аз ҷумла, узви раёсати КИМ А.Ҳочибоев теъдоди воқеии тоҷиконро барҳақ номуайян ҳисобида, аҳамияти шаҳрҳои бузурги тоҷикнишинро ҷунин қайд менамояд: «Шаҳрҳои Ўзбекистон - Бухоро, Самарқанд ва Хучанд, ки барои тоҷикон аҳамияти бузург дорад, бояд маркази маданияти вилояти мухтори тоҷикӣ гардад. Ин вилоят бояд, ки аз он шаҳрҳо ходимони шӯроӣ ва қувватҳои маънавию ҳосил намояд» [17].

Дар оғози тақсимоии ҳудуди миллии роҳбарону мардуми одии тоҷик бовар доштанд, ки ин ду ҷумҳурӣ дар иттифоқу иттиҳод ба натиҷаҳои ҷашмгире хоҳанд расид:

«Як сиёсати бисёр хубе ҳам дар ин ҷо пайдо шуд, ки он ҳам ба ҳамдигар вобаста будани ўзбекон ва тоҷикон аст. Албатта, агар ин ду ботифоқ кор кунанд, ин ҳам ба манфиати халқи ўзбек ва тоҷик аст, ки ҳам дар як маишатанд» [12]. Ва ин ғоя дар дигар нигоштаҳои рӯзнома низ васеъ инъикос ёфтааст.

Аз мақолаҳои дигари рӯзнома бармеояд, ки тоҷикон ҷиҳати ҳимояи манфиатҳои миллии хеш садо баланд мекарданд ва то ҷое барои рӯйоварӣ ба масъалаҳои ҳалнашудаи тақсимои ҳудуди миллии ва ислоҳи ҳатоҳои таваҷҷуҳи қорамандони ҳукумати ҳизбино чалб менамуданд. Дар ин ҳусус мақолаҳои нашрнамуаи рӯзнома воқеияти он солҳоро пешорӯямон ҷилвагар месозад.

«ҚШМ Тоҷикистон дар ҳайати Ёзбекистон ташкил ёфт ва маркази вай шаҳри Душанбе муқаррар шуд. Валекин ба ин ҷумҳурияи мухтор танҳо Бухорои Шарқӣ, Истаравшан (Ўротеппа), Панҷакат ва Бадахшони кӯҳӣ дароманд. Аҳолии ҚШМ Тоҷикистон 782 ҳазору 328 нафар аст, ки аз инҳо 553 ҳазору 935 нафар тоҷик... мебошад.

Валекин шаҳр ва роюнҳои бисёри тоҷикӣ, ки дар онҳо ба қадри 747 ҳазору 222 тоҷик зиндагӣ менамоянд, дар ҳайати ҚШ Ёзбекистон монданд» [19].

Ба суоли ҷаро ин қадар минтақаи васеъ ва нуфуси афзунӣ тоҷикон ба ҳудуди ҚШМ Тоҷикистон ҳамроҳ карда нашуд, аз тарафи муаллиф ҷунин посух дода мешавад:

«Сабаби ин он аст, ки Ҷумҳурияи Тоҷикистон дар як вақт ташкил шуд, ки маркази диққатро ба Бухорои Шарқӣ ва Туркистони Ҷанубӣ бурдан лозим буд. Зеро, дар вақти тақсими ҳудуди миллатҳои Осиёи Миёна ҷамеи вилоятҳои бо ҷангҳои дарунӣ-аксинқилоб ихота шуда буд». Муаллиф барҳақ қайд менамояд, ки акнун шароит тамоман дигар шудааст ва бояд масъалаи тоҷикон ба таври қатъӣ ҳал гардад, зеро барои ин амал сабабҳои ҷиддие вучуд доранд:

«Бузургтарин асос барои бардоштани ин масъала ҳамоно дар ин муддат дуруст диққат нашудан ба қори тоҷикони ранҷбари Ёзбекистон мебошад. Агар ҳоли тоҷикони Ёзбекистонро ба назар бигирем, мебинем, ки дар қорҳои хоҷагӣ ва маданӣ манфиати ранҷбарони тоҷик мулоҳиза нашудааст. Ин қорҳо, аз як тараф, ба заминаи миллатчиғии (носиюнилизми) ёзбеки бузург ва аз тарафи дигар, ба сабаби дуруст диққат карда нашудани қорқунони ҷудоғонаи ёзбек рӯй додааст...

Дар ҷамъият ва маҷлисҳои барои ба забони тоҷикӣ тарҷума қардани нутқ ва маърузаҳо иҷозат дода намешавад. Шумораи тоҷикон дар вақти рӯйхатчиғии соли 20-26 то 50 ва дар баъзе ҷойҳо то 80 фоиз қам нишон дода шудааст» [19].

Дар натиҷаи ҳаққуви ҳаққалошиҳои бардавоми аҳоли ва фидоқориҳои сарварони миллат ниҳоят доираи тоҷикии Хучанд ба Тоҷикистон ҳамроҳ карда шуд, ки он дастоварди шоёне дар масъалаи таъйини боадолатонаи марзҳои миллии маҳсуб меёбад: «раиси округи Хучанд хоҳиши анҷумани округиро дар бораи ҳамроҳ шудани округи Хучанд ба Тоҷикистон баён қард. Аз номи вақилони округи Қӯлоб ва Фарм ва вилояти Қӯрғонтеппа раиси қумиҷроияи вилояти Қӯлоб нутқ

карда, аз анчуман хоҳиш кард, ки округи Хучанд ба Тоҷикистон ҳамроҳ карда шавад» [9].

Анчуман дар ҳалли ин масъала қарори дахлдор бароварда, ба мақомоти болоӣ чиҳати тасдиқи қарор мурочиат намуд: «Анчуман дар масъалаи округи Хучанд қарор дод, ки ба анчумани савуми шӯроҳои Ўзбекистон мурочиат карда, аз вай хоҳиш намояд, ки қарори анчумани Тоҷикистонро дар бораи ҳамроҳ шудани округи Хучанд ба Тоҷикистон тасдиқ намояд» [10].

Ба Тоҷикистон ҳамроҳ шудани Хучанд аҳамияти таърихӣ дошта, дар маҳфулу чамъомадҳо онро баррасию дастгирӣ аз ин иқдом менамуданд. Дар мулоқоти толибилмони тоҷик дар шаҳри Маскав бо садри Шӯрои комиссарони халқи ҶШМ Тоҷикистон А.Ҳочибоев сабаби муваққатан дар ҳайати Ўзбекистон мондани Хучанд ва ноҳияҳои дигар баён гардида, дар оянда ҳал гардидани масъалаи ноҳияҳои дигар зикр меёбад: «Масъала бардошта шуда буд, ки тоҷикони Ўзбекистон ба Тоҷикистон ҳамроҳ карда шаванд. Ин масъала мувофиқи қарори кумиссияи тақсимои миллии Осиеи Миёна бардошта шуда буд. Лекин Хучанд ва роҷунҳои дигар муваққатан дар он вақт ба Ўзбекистон монда буданд. Сабаби ин дар Тоҷикистон кумитаи инқилобӣ буд, ки ӯ вазифаҳои дигарро адо менамуд.

Лекин ҳоло масъалаи Хучандро ба Тоҷикистон ҳамроҳ кардан ҳал шуд. Масъалаи роҷунҳои дигар дар оянда ҳал мешавад» [23].

Пайвастанӣ Хучанд ба Ҷумҳурии Тоҷикистон боз аз он чиҳат аҳамияти таърихӣ дошт, ки чараёни муттаҳид шудани боз як қисми тоҷикони Ўзбекистонро ба Тоҷикистон анҷом дода, он иштибоҳу хатоҳои дар рафти тақсимои ҳудуди миллии дар соли 1924 содиршударо то андозае ислоҳ намуд. Ҳамроҳшавии Хучанд ба Тоҷикистон омили асосии ба ҷумҳурии мустақили шӯроӣ табдил ёфтани Ҷумҳурии мухтори Тоҷикистон гардид.

«Ба муттаҳид шудани Тоҷикистон рағбати бисёр калон аст. Мо чандин маротиба талаби заҳматкашонӣ округи Хучандро дар бораи ба Тоҷикистон муттаҳид шудани ин округ карда буданд, гирифтём...

Дар моҳҳои охир заҳматкашонӣ ҳамаи гӯшаҳои ҷумҳурияи мо талаб мекунанд, ки Тоҷикистон аз Ўзбекистон баромада, ба Ҷумҳурияи мустақили Тоҷикистон мубаддал шавад» [20]. Чунин менигорад садри кумичроияи марказии Ҷумҳурии иҷтимоии шӯроии мухтори Тоҷикистон Нусратулло Маҳсум.

Котиби масъули кумитаи вилоятии фиркаи коммунистии(б) Ўзбекистон дар Тоҷикистон Шириншоҳ Шохтемур дар ин маврид чунин менависад: «Тоҷикистон имрӯз масъалаи аз ҶШ Ўзбекистон баромада ба иттифоқи ҶШ ба мисли ҷумҳурияи иттифок шуда даромаданро мегузорад.

Ин ба тезӣ пеш рафтани дараҷаи сохтмони сусиёлисті, нест кардани нобаробарии маданӣ ва иқтисодии Тоҷикистонро таъмин мекунад. Ин аҳамияти калони байналмилалиро хоҳад дошт» [25].

Ҳамин тариқ, тақсмоти ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна, ки соли 1924 ба таъсиси Ҷумҳурии мухтори Тоҷикистон асос гузошт ва давоми манфикии он дар соли 1929 бо ҳамроҳшавии округи Хучанд ба Тоҷикистон ва табдили ҷумҳурии мухтори тоҷикон ба ҷумҳурии мустақили шӯроӣ анҷом ёфт, як давраи пур аз тазоду муборизаҳо, нишебу фарозҳои бешумор аст.

Аз ин иқдоми суратгирифта кадом чихати ин амал - мусбат ва ё манфии он бештар бартарӣ дошт, ҳанӯз ҳам баҳсбарангез аст. Аксарияти донишмандону муаррихоне, ки воқеаҳои пушошӯби он солҳоро арзёбӣ намуда, нисбат ба он фикру андешаи худро баён кардаанд, на танҳо тарафҳои мусбат ва манфии он иқдомро зикр, балки давраи бениҳоят ҳассос ва сарнавиштсоз буданаширо барои миллати тоҷик таъкид кардаанд. Оре, ин фосилаи кӯтоҳи таърихӣ давраест, ки аз чихати аҳамият ба садсолаҳо баробар буда, дар рӯзгори тоҷикон нақши носитурданӣ боқӣ гузоштааст. Ва масъалаҳои тақсмоти ҳудуди миллӣ то андозае, ки вазъияти мавҷуда ва низоми нави давлатдорӣ имкон дод, дар саҳифаҳои рӯзномаи «Овози тоҷик» ба таври мунтазам инъикос гардидааст ва гувоҳи ҷасорату ҳаққӯии кормандони идораи он мебошад.

Адабиёт

1. Азимов, А. Воқеияти зиндагӣ ва матбуоти тоҷик / А. Азимов. – Душанбе: Сино, 2000. – 186 с.
2. Дарси хештаншиносӣ: Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 272 с.
3. Масов, Р. История топорного разделения / Р. Масов. – Душанбе: Ирфон, 1991. – 192 с.
4. Раҷабов, С. РСС Тоҷикистон – давлати соҳибхитиёри советӣ / С. Раҷабов. – Сталинобод: НДТ, 1959. – 220 с.
5. Усмонов, И. Таърихи матбуоти тоҷик / И. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе: Маориф, 1999. – 160 с.
6. Усмонов, И. Журналистика. Қ. 1 / И. Усмонов. – Душанбе, 2005. – 480с.
7. Усмонов, И. К. Журналистика. Қ. 2 / И. Усмонов. – Душанбе, 2005. – 200 с.
8. Ҳотамов, Н. Таърихи халқи тоҷик (аз солҳои 60-уми асри XIX то соли 1924) / Н. Ҳотамов. – Душанбе: Амри илм, 2000. – 360 с.

Сарчашмаҳо

9. Анҷумани дуҷуми шӯроҳои Ҷ Ш М Тоҷикистон // Овози тоҷик. – 1929. – 28 апрел.
10. Анҷумани дуҷуми шӯроҳои Тоҷикистон тамом шуд // Овози тоҷик. – 1929. – 8 май.

11. Ба муносибати ташкил шудани ҷумҳурияти тоҷикон // Овози тоҷик. – 1924. – 23 ноябр.
12. Ба муносибати ҷумҳуриятҳои нав ташкил шуда // Овози тоҷик. – 1924. – 30 ноябр.
13. Вордекис, А. Ҷумҳуриятҳои Туркистон // Овози тоҷик. – 1924. – 25 август.
14. Дар бораи тақсими ҳудуди миллатҳои Осӣи Вусто // Овози тоҷик. – 1924. – 12 сентябр.
15. Дар бораи таъйини ҳудуди давлатӣ ва миллии Осӣи Вусто // Овози тоҷик. – 1924. – 5 октябр.
16. Иҷлоси ҷаҳуҷӯдаи кумитаи иҷроияи марказии Туркистон // Овози тоҷик. – 1924. – 28 сентябр.
17. Қарори кумитаи инқилобии ҷумҳурияти шӯроии мухтори Тоҷикистон // Овози тоҷик. – 1925. – 5 феврал.
18. Қурбӣ. Инқилоби соли ҳаштум ва ҷумҳуриятҳои миллии Осӣи Вусто // Овози тоҷик. – 1924. – 7 ноябр.
19. Масъалаҳои тоҷикӣ // Овози тоҷик. – 1929. – 3 апрел.
20. Нусратулло М. Се соли сохтмони оромонаи Тоҷикистон // Овози тоҷик. – 1929. – 19 август.
21. Пленуми куми фирқаи вилоятӣ // Овози тоҷик. – 1924. – 12 сентябр.
22. Саидмуродзода. Инқилоби Ёктабр ва Шарқ // Овози тоҷик. – 1924. – 7 ноябр.
23. Самарқандӣ. Маҷлиси талабагони тоҷик дар Маскав // Овози тоҷик. – 1929. – 18 июл.
24. Ҷумҳурияти мухтори Тоҷикистон // Овози тоҷик. – 1924. – 23; 30 ноябр.
25. Шоҳтемур. Сиёсати миллии фирқа ва ба ҷумҳурияти иттифоқӣ даромадани Тоҷикистон // Овози тоҷик. – 1929. – 15 октябр.

Джураев М.

РОЛЬ ГАЗЕТЫ «ОВОЗИ ТОЧИК» В ОСВЕЩЕНИИ ВОПРОСОВ НАЦИОНАЛЬНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗМЕЖЕВАНИЯ

В статье рассматривается одно из важнейших и решающих событий в истории таджикского народа в начале XX века – процесс национально-территориального размежевания в Средней Азии и роль газеты «Овози тоҷик» в освещении различных аспектов этой проблемы.

Следует отметить, что таджики имеют богатую и древнюю историю, насчитывающую многие тысячи лет, и большинство археологов и историков предоставили неоспоримые доказательства того, что таджики являются одним из коренных народов Средней Азии. Но на протяжении многих лет некоторые лжеучёные, по-прежнему предлагая свою ненаучную точку зрения об истории этого древнего народа, пытались вызвать споры вокруг этой темы.

Как отмечает в своем исследовании автор, в 1920-е годы, после Октябрьской и Бухарской революций, особенно накануне национально-территориального размежевания в Средней Азии, создавшего

благоприятные условия для самоопределения народов и наций региона, развернулась острая дискуссия вокруг истории таджикского народа. Пантюркисты, приходившие в руководящие органы партии и Советской власти в регионе после этих революций, категорически отрицали существование таджиков, как отдельной нации, ограничивая их права и нарушая их интересы. Они считали, что таджики являются немногочисленным народом, заселяющим горные районы, и накануне национально-территориального размежевания в Средней Азии им было предложено объединиться в автономную область.

Именно с целью признания существования таджиков на этой территории, с целью объединения таджиков в единое государственно-административное пространство была создана газета «Овози тоҷик». Это издание со смелыми статьями и глубоким рассмотрением вопроса помогало раскрыть многие проблемы и в то же время не только правдиво освещался процесс национально-территориального размежевания в Средней Азии, но и появилась возможность повлиять на этот процесс.

Ключевые слова: национально-территориальное размежевание, «Овози тоҷик», самопознание таджиков, газета, таджик, Средняя Азия, Таджикская автономная область, Коммунистическая партия, власть Советов, Таджикская автономная республика, самоопределение нации.

Juraev M.

THE ROLE OF NEWSPAPER "OVOZI TOJIK" IN REFLECTION THE ISSUES OF NATIONAL-TERRITORIAL DELINEATION

The article examines one of the most important and decisive events in the history of the Tajik people at the beginning of the twentieth century - the process of national-territorial delineation in Central Asia and the role of the newspaper "Ovozi Tojik" in covering various aspects of this problem.

It should be noted that the Tajiks have a rich and ancient history dating back many thousands of years, and most archaeologists and historians have proven undeniable evidence that they are the indigenous peoples of Central Asia. But over the years, some pseudoscientists, still offering their unscientific point of view about the history of this ancient people, tried to provoke controversy around this topic.

Especially in the 1920s, after the October and Bukhara revolutions, and especially on the eve of the national-territorial delineation in Central Asia, which created favorable conditions for the self-determination of the peoples and nations of the region, a heated discussion arose around the history of the Tajik people. Pan-Turkists who came to the governing bodies of the party and Soviet power in the region after these revolutions denied the existence of Tajiks as much as possible, limiting their rights and violating their interests. They believed that the Tajiks were not numerous peoples and residents of mountainous regions, and on the eve of the national-territorial delimitation in Central Asia, they suggested that they unite into an autonomous region.

Therefore the newspaper "Ovozi Tojik" was created with the aim of recognizing the existence of Tajiks in this territory and uniting Tajiks into a

single state-administrative space. This newspaper with bold articles and deep consideration of the issue revealed many problems and at the same time not only truthfully covered the process of national-territorial delimitation in Central Asia, but was also able to influence this process.

Keywords: national-territorial division, "Ovozi Tojik", self-recognition of Tajiks, newspaper, Tajik, Central Asia, Tajik Autonomous Region, Communist Party, Soviet governance, Tajik autonomous Republic, self-determination of the nation.

ТДУ 9точик+8точик+37точик+07+070.1

Аттоев Ш.

ҒОЯҲОИ НАВИ ЗАМОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАҲАВВУЛПАЗИРИИ ПУБЛИТСИСТИКАИ БАДЕЙ

Мақола ба баррасии масоили ғояҳои нав ва таҳаввулпазирӣ публитсистикаи бадеӣ дар замони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон бахшида шудааст. Ғояҳои нави замони истиқлолият, пеш аз ҳама, дар фаъолияти адабӣ публитсисти ва рӯзноманигорӣ инъикос меёбанд. Андешаҳои нави замонавӣ на танҳо ба таҳаввули таъйиноти публитсистика замина фароҳам овард, балки нақши ин соҳаи эҷодро дар самти тамоюли ҷомеа ба чунин ғояҳо боз ҳам боризтар намуд. Таъбиқи чунин ғоя қори душвор аст ва моҳирона тарғиб намудани сиёсати давлат, иродаи қавии сиёсатмадоронро талаб мекунад.

Васоити ахбори омма дар тарғиби ғояҳои милли нақши асосӣ доранд. Аз ҷумла, рӯзномаву маҷаллаҳо метавонанд ба зеҳни мардум, ғояҳои нави сиёсати миллиро ҷой дода, дар шакл гирифтани шахсияти ҳар як узви ҷомеа нақши муҳим бозанд. Мутаассифона, бо сабаби пеш омадани проблемаҳои иқтисодӣ, имрӯз дар Тоҷикистон рӯзномаҳо ба ҳафтаномаҳо табдил ёфтаанд ва ба аҳли ҷомеа ба таври бояду шояд таъсир расонида наметавонанд. Гузашта аз ин, кам гафтани теъдоди китобҳои илмиву адабӣ ва боло рафтани нархи онҳо хонандаро аз китобхонӣ то андозае дур кардаанд. Ин омилҳо сабаби ягонаи наст будани маърифати сиёсии аҳли ҷомеа нестанд, ҳанӯз қувваҳои ҳастанд, ки онҳо саъю кӯшиши шахрвандон, маҳорату истеъдоди онҳоро ба таври воқеӣ ҷонибдорӣ намеkunанд.

Ҳар яке аз ин омилҳо дар мақола бо мисолҳои мушаххас ва таҳлилҳои илмӣ то андозае асоснок карда шудаанд.

Калидвожаҳо: истиқлолият, журналист, публитсистикаи бадеӣ, очерк, лавҳа, ғоя, эҷод, матбуот, худшиносии милли, идеология, асарҳои бадеӣ, илмӣ, муҳаққиқон, жанр, васоити ахбори омма.

Истиқлолияти давлатӣ ва ғояҳои он асоси пешрафти соҳаҳои гуногун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гардида, ҷойгоҳи ин дастоварди таърихӣ дар публитсистикаи бадеӣ намоён аст. Пеш аз он ки ғояҳои нави замони истиқлолиятро ҳамчун омилҳои таҳаввулпазирӣ публитсистикаи бадеӣ ба

риштаи таҳқиқ кашем, нахуст таваччуҳ мекунем ба худи мазмун ва моҳияти публитсистикаи бадеӣ.

Публитсистикаи бадеӣ қобилият ва истеъдоди ҳирфаиро талаб мекунад. Ба асари бадеӣ-публитсисти ҳамроҳ кардани ғояҳои сиёсӣ ва оғро ба таври шоирона тасвир кардан кори басо душвор аст. “Публитсистика, - менависад Н. Грибачев, - аз журналистика фаврият ва тундудезии нуқтаи назар ба факт, воқеа, ҳодисаҳои рӯзмарра, аз сотсиология, сиёсат, фалсафа методи таҳқиқ ва паҳноӣ хулосабарорӣ, аз адабиёт образнокӣ, типикунонӣ ё кӯшиши типикунонӣ, рехтабаёнӣ ва пуртаъсир будани сухану зинда будани шаклҳои тасвир барин ҷиҳатҳоро мегирад” [12, с. 6-7]. Баъзе муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки очерки бадеӣ-публитсисти дар радифи ҳикоя қарор мегирад. Ин ақидаи чандон дуруст нест. Ҳикоя маҳсули таҳаюлотӣ нависанда аст ва дар он истифодаи меъёрҳои бадеӣ маҳдуд нест, вале оғро ҳам наметавон ба афсона табдил дод. Барои муайян кардани ҳамоҳангии очерки бадеӣ ва ҳикоя лозим аст, ки талаботи ин жанрҳо ва қоидаҳои иншоӣ онҳо ба назари эътибор гирифта шавад. Дар очерки бадеӣ қаҳрамон аз воқеияти зиндагӣ интиҳоб мешавад ва ҳамаи фаъолияти он ба ҳаёти воқеӣ пайвастагӣ дорад. “Очерк таъсири эмотсионалӣ дошта, фардро пайваста ба воқеаи ҷудогона ба тасвир гирифта, аз ин тариқ ба рӯйдодҳои зиндагӣ ҷамъбасти бадеиву публитсисти дода, баъдан арзиши оғро муайян месозад” [13, с. 81].

Дар ҳикоя бошад, вучуд доштани низоъ ба ҳам муқобил истодани образҳои мусбат ва манфӣ хос мебошад. Илова бар ин, қаҳрамонҳо аз ҳаёти воқеӣ гирифта нашудаанд, балки маҳсули таҳайюли нависанда мебошанд, ки образи қаҳрамонҳояшро аз рӯйи мушоҳидаҳои ҷамъбаст карда ба онҳо сифат мебахшад. Дар ин ҷо муаллиф метавонад ба образҳо шаклу сурати бадеӣ бахшад ва дар сифат кардани онҳо аз санъатҳои бадеӣ ба таври фаровон истифода барад. Дар айни ҳол аз ҳад зиёд тавсиф кардани қаҳрамонҳо ва ба онҳо додани сифатҳои қаҳрамонҳои афсонавӣ нодуруст аст, зеро ҳикоя ҳам аз ҳаёти воқеӣ гирифта мешавад ва бадеияти он бояд ба ақли солим ҳамоҳанг бошад.

Дар муайян кардани ғояҳои нав дар очерки публитсисти – бадеӣ мо ҳанӯз таҷрибаи кофӣ надорем, зеро асарҳои публитсисти-бадеӣ, ки имрӯз камшуморанд ва дар аксари онҳо набзи замон эҳсос карда намешавад. Албатта, меъёрҳои асарҳои публитсисти-бадеиро баъд аз истиқлолият, аз лиҳози илмӣ ва сиёсӣ аз назар гузаронида, ба онҳо арзиш қоиладан лозим аст. Мутассифона, дар асарҳои публитсисти-бадеии имрӯза эҳсос мешавад, ки ҳанӯз аксари муаллифон ҷасорати ошкорбаёнӣ надоранд. Ба ғояҳои нав чандон тақия намекунанд, аз баён кардани ҳақиқати воқеӣ худдорӣ мекунанд. Умуман, асарҳои публитсисти-бадеӣ ҳанӯз ғояҳои истиқлолияти миллиро пурра фаро нагирифтаанд. Дар ин ҷо ба ҳам мутаносиб омадани ғоя ва бадеият хеле зарур аст. Дар ҷунин сурат асари бадеӣ-публитсисти нишонрас шуда метавонад. Имрӯз публитсистика муҳимтарин ҳолатҳои иҷтимоии соҳаҳои гуногуни ҳаёти мардумро фаро

мегирад. Вазифаи асосии он баён ва ташаккули афкори иҷтимоии аудитория доир ба муҳимтарин масъалаҳои давру замон аст [7, с. 269].

Публицистикаи бадеӣ фарогирандаи ҳам гоя, ҳам сиёсат ва ҳам бадеият аст. Дар ин навъи эҷод мутаносибан риоя шудани ҳар кадоми ин унсурҳо зарур аст. Публицистикаи баъд аз истиқлолият ҳанӯз дар марҳилаи аввали санҷиш қарор дорад. Ин ба маҳорати эҷодӣ ва ҷаҳонбинии муаллиф вобаста аст. Бояд қайд кард, ки салоҳияти журналист дар навиштани асарҳои бадеӣ-публицистӣ намудор мегардад. Бинобар ин эҷоди асари бадеӣ-публицистӣ ба назари бисёре аз журналистон душвор менамояд. Пурра таъмин кардани таносуби гоя, сиёсат ва бадеият аз муаллиф талаб менамояд, ки меъёри истифодаи ҳар як унсуро таъмин карда тавонанд. Публицистикаи бадеӣ дар кушода додани мушкилиҳои зиндагӣ нақши назаррас дорад. Дар ҳар сурат меъёрҳои публицистикаи бадеӣ аз муаллиф тақозо мекунад, ки дар интиҳоби мавзӯ, тасвири образ ва ҳалли проблема андешаҳои амиқ дошта бошад. “Публицистика чун воситаи махсуси робитаи инсонӣ, муносибати синфҳо, пайвандгари одамони алоҳида ва омма нақши иттилоърасони иҷтимоиро низ иҷро мекунад, дар “дарки моҳияти кор” ба ҷамъият кӯмак мерасонад. Хулоса, объекти тасвири асарҳои публицистӣ ва мавзӯоти онҳо хеле васеъ аст ва ба таъри В. М. Литвинов “ҷаҳони публицистика-ин тамоми олами моддӣ, воқеоту ҳодисоти он” мебошад [5, с. 83]. Публицистикаи бадеӣ метавонад дар мавзӯҳои мусбат ва манфӣ эҷод шавад. Дар сифат бахшидан ба образҳои мусбат, тавсифи аз ҳад зиёд метавонад ба бадеияти асар таъсири манфӣ расонад. Аз ин рӯ, ҳангоми тасвири образ меъёрҳои истифодаи санъати бадеӣ бояд риоя карда шавад. Сарфи назар аз тавсифҳои хеле баланди муаллиф дар очеркҳои телевизионӣ, қаҳрамонро худи тамошобин мушоҳида мекунад ва сифатҳои ҷисмонӣ ва ақлониашро ба таври худ баҳо медиҳад. Аз ин ҷо маълум мешавад, ки дар чунин ҳолат тамошобинро фиреб додан мумкин нест. Бинобар ин сифатҳои ба қаҳрамон хоснабударо таҳмил кардан дуруст нест. Қаҳрамонҳои манфӣ бояд тавре тасвир карда шаванд, ки муаллиф онҳоро таъқиб карда, шахсияти қаҳрамонро паст назанад. Нависандаи очерк оид ба фаъолияти кории қаҳрамони манфӣ ва зарарҳои барои ҷомеа овардааш суҳан ронаду бас. Агар мо ба нуқсонҳои ҷисмонӣ ва маишии вай ишора кунем, дар он сурат мо ба шахсияти қаҳрамон гузашта, ўро таҳқир мекунем ва ин омилҳо ба фаъолияти меҳнатиаш ҳеч алоқа надорад.

Публицистикаи бадеӣ дар адабиёт ва журналистикаи тоҷик нисбатан нав бошад ҳам, решаҳои амиқи таърихӣ дорад. Умуман, публицистика дар адабиёти тоҷик маҳсули эҷоди нав нест. Публицистикаро Евгений Осетров навъи авангарди адабиёт менамояд, ки ғалат нест. Ба воситаи вай ҳонанда дар бораи дирӯзу имрӯз ва фардои ҷамъият ва бинокорони он маълумоти муфассал мегирад, гузаштаро таҳлил мекунад, чизи куҳнаро рад ва ҳар чизи наву пешқадамро тақвият менамояд [9, с. 48-182].

Агар ба ин соҳа хубтар назар афканем, ханӯз дар асри XI шоири шинохтаи тоҷик Носири Хисрави Қубодиёнӣ китоби “Сафарнома”-ро иншо карда буд, ки дар он воқеияти зиндагии дар сафарҳояш мушоҳидашуда баён гардидааст. Инчунин асари Зайниддини Восифӣ “Бадоеъ-ул-вақоеъ” ва “Наводир-ул вақоеъ”-и Аҳмади Дониш дар асоси рӯйдодҳои воқеӣ ва таърихӣ навишта шудаанд.

Ҳар гуна ҷамъият тақозо мекунад, ки рӯҳияи он дар эҷоди бадеиву публицистӣ таҷассум гардад. Аз ин лиҳоз, қаблан муайян кардан зарур аст, ки ин сохтори нав кадом ғояҳоро ҳамчун асоси сиёсати давлатии худ қарор медиҳад, инчунин ба сари ҳокимият кадом қувваҳои сиёсӣ омадаанд ва идеологияи сиёсии онҳо аз чӣ иборат аст. Ба назари мо, барои сохтани ҷомеаи нав лозим аст, ки арзишҳои зиндагии инсон аз нуқтаи назари гуманитарӣ баҳогузорӣ шавад. Чунин сиёсат бояд ҳамаҷониба манфиатҳои миллӣ ва ватаниро ҳимоя карда, дар асоси ҳавияти миллӣ ва адолатхоҳӣ шакл гирад. Он аз арзишҳои умумибашарӣ оро набошад. Пойдевори чунин ғояҳои давлатдорӣ – зиракии сиёсӣ, донишҳои амиқи иҷтимоӣ бояд бо назардошти манфиатҳои мардум амалӣ карда шаванд.

Дар муайян кардани ғояҳои сиёсӣ сатҳи маърифат, фарҳанг ва худшиносии миллӣ нақши муҳим мебозад. Маҳз ин омилҳо метавонанд меъёрҳои сиёсии давлатдориро муайян кунанд ва раванди татбиқи онҳоро пурсамар гардонанд. Дар ташаккули ғояи нави сиёсӣ иродаи қавии иҷтимоӣ низ нақш мегузорад. Яъне, ғояҳои нави сиёсӣ ва миллӣ аз ҷониби ҷомеа бо диди нек истиқбол мешаванд.

“Моҳияти ин функсия тарғиби ғояи пешқадам ва ба ин роҳ ба гурӯҳҳои иҷтимоӣ, умуман ҷомеа таъсир расонидан аст. Доир ба ин функсияи публицистика ақидаи муҳаққиқон мухталиф аст, на ҳама онро функсияи бунёдӣ меҳисобанд. Бархе ба он назаранд, ки публицистика набояд идеологӣ кунонида шавад. Агар дар маҷмӯъ мақсади асосии публицистика ташаккули афкори иҷтимоӣ бошад, пас ба шакл даровардани чунин афкор ва ба нишон расонидани он бидуни тарғиби ғояи муайян имкон надорад. Аз тарафи дигар, инсон ва ӯ публицист аз низомии ғоя ва назарҳои иҷтимоӣ дур буда наметавонад” [8, с. 102].

Тарғиби идеологияи нав бояд дар асоси дастовардҳои воқеӣ сурат гирад. Яъне, меҳру муҳаббати мардум нисбати миллат ва Ватан бо зикри мисолҳои мушаххас ва воқеӣ фузун мегардад. Дарки воқеиятҳои сиёсӣ вақти тӯлониро тақозо мекунад.

Васоити ахбори омма дар тарғиби ғояҳои миллӣ нақши калидӣ доранд. Аз ҷумла, рӯзномаву маҷаллаҳо ғояҳои нави сиёсати миллиро тарғиб намуда, дар шакл гирифтани шахсиятҳои иҷтимоӣ нақши муҳим мебозанд.

Шакл гирифтани шахсияти инсон дар ҷомеа дар нағичаи созгор будани фазои он барои инкишофи инсон зарур аст, яъне муҳите, ки дар он

зиндагӣ мекунад бояд дар устувор гаштани шахсияташ ҳамаҷониба таъсири амиқ дошта бошад.

Худшиносии миллӣ аз худшиносии шахсӣ сурат мегирад. Асоси худшиносии шахсиро решаҳои баромади миллӣ нишон медиҳанд, яъне ба кадом гурӯҳи этникӣ тааллуқ доштани инсонро муайян мекунад. “Худшиносии шахсият ва худшиносии миллӣ барои мустақилияти фард ва истиқлоли давлат чун пояи мустаҳкам хидмат карда, аз вобастагӣ ба дигарон ва фармонравой бар бегонагон эмин нигоҳ медоранд” [11].

Асоси худшиносии миллиро таърихи ниёгон муайян мекунад. Дар муайян кардани худшиносии миллӣ таърихи гузаштаи халқ аҳамияти калон дорад. Аз ин ҷост, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таърихи гузаштаи халқи тоҷик рӯ оварда, онро чун намунаи худшиносии миллӣ тарғибу ташвиқ мекунад. Пешвои миллат дар асоси маъхазу мадракҳои таърихӣ сухан ронда, мақоми халқи тоҷикро дар тамаддуни башарӣ муайян менамоянд. Исбот месозанд, ки тоҷикон, яке аз миллатҳои қадимтарин, бо таърихи бою илму фарҳанг ва адабиётшон дар инкишофи пешқадамтарин ғояҳои инсонӣ саҳми босазо гузоштаанд. “Қувваи бузурги публитсистикаро дар самти эҳғарӣ, бедорфикрӣ, худшиносӣ, зебопарастӣ, меҳнатдӯстӣ, бунёдкориву созандагӣ, тарғиби ахлоқи ҳамида, ҳислатҳои неки инсонӣ ва дар баробари ин танқиду мазаммати амалҳои номатлуби ашхоси алоҳида, маҳкуми ақидаҳои зиддиҷимой ва амсоли он дар давраҳои дигари инкишофи ҷомеа, баҳусус айёми бозсозиву замони истиқлолияти давлатии кишвари азизамон низ бараъло мушоҳида мекунем” [6, с.132]. Дар ҳар як баромад ва паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳатман ба таърихи гузаштаи пурифтихори тоҷикон назар андохта, онро чун мояи ифтихори миллӣ маънидор мекунад. «Таърихи пурифтихори халқи тоҷик мактаби бузурги худшиносӣ мебошад ва мо вазифадорем, ки ба он арҷ гузорем, саҳифаҳои дурахшони қаҳрамониву диловарии гузаштагони худро омӯзем ва онро ҳамчун асоси ғояи ватандӯстиву садоқат ба Ватан ташвиқ намоем. Баҳусус, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияи иттилоотӣ, ки воридшавии унсурҳои бегонаро ба фарҳанги миллӣ осон гардондааст, рӯ овардан ба таърих ва огоҳ будан аз аслу насаби хеш барои ҳар як фарди миллат, хусусан, насли наврасу ҷавон зарур ва ҳатмӣ мебошад. Мо кӣ будани аҷдоду гузаштагони худро бояд донем, ба онҳо арҷ гузорем ва ба насли орияӣ, яъне ориятабор будани худ ифтихор кунем» [10].

Тақвият бахшидани худшиносии миллӣ, ҳаргиз маъноӣ аз дигар халқҳо бартарӣ доштани миллати тоҷикро нишон намедиҳад, балки исбот мекунад, ки тоҷикон ҳақ доранд бо фарҳанг, бо ҳикмат, адабиёт, мусиқӣ ва илму ҳунарашон ифтихор дошта бошанд.

Идеяи миллӣ ва ватандӯстӣ дар ҷойи хушқу ҳолӣ пайдо намешавад аз ин лиҳоз таърих тақозо мекунад, ки дар ташаккули ифтихори миллӣ

далелҳои илмӣ ва таърихӣ устувор нақш мебозанд. Барои дар дили мардум коштани тухми ифтихори миллӣ ва дар асоси он мустаҳкам кардани худшиносии миллӣ ҳақиқати таърих метавонад чун як таъҷоғи асосӣ хизмати шоиста кунад. Ҳар як фарди ҳудогоҳ метавонад аз мансубияти худ ба миллаташ ифтихор намояд. Барои мустаҳкам кардани сиёсати ғояҳои миллӣ лозим аст, ки ин ғояҳо бо манфиатҳои шахсии ҳар як фард алоқаманд бошад.

Қабл аз ҳама, бояд мавзӯро интихоб намоянд, ки он ба талаботи маънавии ҷомеа ҷавобгӯ бошад ва тавонад дар афкори ҷомеа андешаҳои худшиносии миллиро бедор кунад. Барои эҷод кардани чунин як асари публицистӣ зарур аст, ғояҳои нав дар шакли бадеӣ тасвир ва тавсиф шаванд, инчунин хотирмон бошанд ва ба хонанда, бинанда таъсир расонад.

Арзишҳои идеологияи нав дар тарозуи ақл ва идроки аҳли ҷомеа баркашида мешавад, яъне дар ин ҷо мафҳуми “мо гуфтемӯ онҳо фаҳмиданд” нодуруст аст. “Моҳиятан идеология падидаи сиёсӣ буда, кӯшишҳои ин ё он гурӯҳҳои иҷтимоии аҳолиро оид ба идоранамоеи ҷомеа дар заминаи системаи ғояҳо таҷассум менамояд. Муносибатҳои байни сиёсат ва идеология, баҳамтаъсиррасониҳои онҳо беҳудуд нестанд. Идеологиякунонии аз ҳад зиёд барои ҷомеа хатар дорад, ҳолати мазкур намегузорад, ки ҷомеа коршоям бошад ва роҳҳои дарёфт ва ҳалли масъалаҳоро пайдо созад. Дар шароити муайян, идеологиякунонии барзиёд боиси ташаккули режимҳои сиёсии истибдодӣ мегардад, таъкиботу мочароғароеи ҷомеаро афзун менамояд”[3].

Шакл гирифтани идеологияи сиёсӣ якбора ба амал намеояд, бинобар ин зуд паҳн шудани он аз имкон берун аст ва марҳилаи муҳимми таърихро дар бар мегирад. Вале идеологияи худшиносии миллӣ бо ватандустӣ арзишҳои абадӣ дошта, онҳо ҳеҷ гоҳ аҳамияти худро гум намеkunанд. Аз ин рӯ гуфта наметавонем, ки умри ин идеология кӯтоҳ аст. Идеологияе, ки дар асоси арзишҳои баланди маънавий сохта шудааст ва дар худ унсурҳои инсондӯстӣ, озода ва ҳақпарастиро ифода мекунад ҳаргиз қуҳна намешавад ва он арзиши абадӣ дорад. Аз ин рӯ аз таҷрибаи зиндагӣ берун рафтани арзишҳои муҳимми маънавии инсонро ба назари эътибор нагирифтани метавонад идеологияро ба як изҳороти хушқу ҳоли табдил диҳанд. Иқтисодии иҷтимоӣ ва иқтисодии мамалакат дар амалӣ гаштани ғояҳои нав ба сохти нави ҷомеа мадад расонда метавонанд. Пойдевори идеология дар асоси вучуд доштани шароитҳои устувори иқтисодӣ ва адолати иҷтимоӣ барқарор мегардад.

Инсон рфаридаи ҷамъият мебошад ва наметавонад берун аз ҷамъият ҳаёти пурмаънӣ ба сар барад. Аз ин ҷо, дар муносибати инсон ва ҷомеа, манфиат нақши калидӣ мебозад. Бинобар ин танҳо аз ҷониби як шахс қурбонии зиёд талаб кардани ҷомеа нодуруст аст, яъне он мафҳуме, ки инсон онро ҳамчун ватани муқаддас мешиносад, бояд дар бораи фарзандонаш ғамхорӣ карда бошад ва ҷавобан ба садоқаташ азизу

муътабар шуморад ва ўро ҳамчун инсонӣ шоиста шиносад. Аз ин лиҳоз, дар муносибатҳои фардҳои алоҳида ба Ватан бояд манфиатҳои мутақобила вучуд дошта бошанд ва он тавозуни ҳаёти ҷомеаро таъмин карда тавонад. «Ҳамаи муносибатҳои инсонӣ дар асоси манфиатҳо сурат гирифта, дар атрофи меҳвари он чарх мезананд, манфиатҳо муҳарриқи ҳамаи муносибатҳо ҳастанд ва мемонанд» [2, с.128].

Ҳар як ақида ва ғоя дар ҷомеа он вақт аҳамият пайдо мекунад, ки агар дар кишвар адолати иҷтимоӣ бошад. Беасос таъриф ва тавсиф кардани ғояи нав, ки ҳақиқати воқеӣ надорад, наметавонад одамонро бо ғояҳои нави сиёсӣ моил гардонад. Дар ин ҷо баландпарвозтарин шиори сиёсӣ ҳам ба идеологияи нав обрӯ дода наметавонад, бинобар ин муътақид кардани одамон ба ғояҳои нав танҳо он вақт муяссар мегардад, ки дар табақабандии ҷомеа тафовутҳои калон вучуд надошта бошанд. Яъне, неъматҳои моддӣи кишвар сарфи назар аз ҳолати иқтисодӣ, то андозаи одилона тақсим шуда бошад. Мутаассифона, чунин ҷомеаи инсонӣ вучуд надорад. Аз ин ҷост, ки ҳамаи шаҳрвандони кишварро ба сифати ватанпарвар шинохтан мумкин нест.

Барои мустаҳкам кардани ғояҳои нави миллӣ танҳо дар дохили кишвар тарғиб кардани онҳо басанда нест. Дар шакл гирифтани худшиносии миллӣ ва ғояҳои он таъсири омилҳои беруна кам нестанд. Душманони халқ ва миллат кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки ба худшиносии миллӣ зарбаи саҳт расонида, арзиши онро паст намоянд. Бо ин мақсад онҳо зӯр мезананд, ки аз тариқи васоити ахбори омма ба худшиносии миллӣ зарбаҳо расонида, ин эътиқоди муқаддасро дар дили шаҳрвандон паст зананд. Нодида гирифтани таърих, фарҳанг, илму маърифати як миллат ва ба ҳар роҳ вайрон кардани ақидаи худшиносии миллӣ ҳадафнок амалӣ карда мешавад. Такаббури шовинистии баъзе миллатҳои абарқудрат нишон медиҳад, ки онҳо барои паст задани иззати нафси миллӣ аз воситаҳои гуногуни тарғиботӣ ва илмӣ истифода баранд. Сарфи назар аз он ки миллати тоҷик таърихи бештар аз 5500-сола дорад, афроде ҳастанд, ки соҳиби ин таърих будани халқро инкор кардан мецоҳанд. Масалан, устод Садриддин Айнӣ ва Бобочон Ғафуров кӯшиш ба харҷ додаанд, ки мероси илмӣ, бадеӣ, мусиқии халқи тоҷикро бо унвони форс-тоҷик эътироф кунанд. Дар давраи шӯравӣ асарҳои илмӣ ё тарҷумаҳо аз тоҷикӣ бо номи тарҷума аз форсӣ-тоҷикӣ унвон карда мешуд. Баъд аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ, имрӯз адабиёти пурғановати халқи тоҷикро танҳо ба форсҳо мутааллиқ медонанд. Гарчанде сарчашмаи ин адабиёт дар Осиёи Миёна оғоз мешавад ва таърихи бою қадима дорад. Меросхури асосии ин асарҳои гаранбаҳо халқи тоҷик аст. Мо бо ин гуфтаҳо саҳми бародарони форсро дар ривочи илму маърифати ҷаҳонӣ инкор карданӣ нестем.

Дар солҳои 80-уми қарни гузашта дар Ўзбекистон, китоби ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ бо забони ўзбекӣ ба ҷоп расид. Тарҷумонҳои ин китоб, гӯё қасдан шеърҳо аз форсӣ тарҷумашуда қаламдод карданд. Ин

хизмати хирсонаи баъзе нотавонбинони миллати тоҷик аст, ки ба худшиносии миллии тоҷикон зарба задан мебошанд. Ва ин яке аз омилҳои ба худшиносии миллии тоҷикон ҳалал ворид кардан аст. Бояд эътироф кард, ки чор ташаббуси Тоҷикистон дар хусуси бо оби ошомидани таъмин кардани аҳолии қурраи замин, дар ҷаласаҳои Созмони Миллалӣ Муттаҳид тасдиқ шуда бошанд ҳам, вале васоити ахбори оммаи дигар кишварҳо дар хусуси ин ташаббусҳо муҳри хомӯшӣ ба лаб задаанд. Чунин муносибат ҳам як намуди нописандона муносибат кардан ба як давлати мустақил аст. Масъалаи об имрӯз, яке аз проблемаҳои доғи ҷаҳони муосир ба ҳисоб меравад. Тоҷикистон аз об бой аст ва метавонист бо назардошти манфиатҳои худ дар хусуси бо об таъмин кардани аҳолии қурраи замин сухане нагӯяд, зеро ин проблемаи Тоҷикистон нест, вале матбуоти даврии кишварҳои гуногун ин ташаббусро чандон дастгирӣ накарданд. Дар ин бора танҳо дар матбуоти даврии Тоҷикистон сухан меронад.

Дар солҳои охир як мафҳуме ба номи «ҷаҳонишавӣ» пайдо шуд, ки метавонад ҳатари ҷиддие ба худшиносии миллии расонад. Аз ҳамдигар вобастагӣ доштани муносибатҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, иттилоотӣ дар ҷаҳон шароит фароҳам овардааст, ки мафҳуми нигилизими (рад кардани фарҳанг, урфу одат... рӯ овардан ба фарҳанги бегона) миллии бо суръати тез фаъолият намояд. Ҷаҳонишавӣ фарқияти байни фарҳанго, ақидаҳо, андешаҳо ва ғайраро барҳам зада, суннатҳои миллиро аз байн мебарад. Давлатҳои абарқудрат кӯшиш мекунанд, ки аз қудрат ва нуфузи худ истифода карда, ба сари кишварҳои дигар идеологияи худро шомил созанд. Ин кишварҳои нерӯманд танҳо ба манфиатҳои миллии худашон кӯшиш мекунанд, ки ба мамлакатҳои дигар фишор оварда, онҳоро тобеи ғояҳои сиёсии худ гардонанд. Аслан, бояд гуфт, ки глобализатсия чизи нав нест, он қайҳо боз оламо фаро гирифтааст. Дар натиҷа бисёр кишварҳо, халқҳо ва миллатҳо аз саҳифаҳои таърих дур андохта шудаанд. Чандин сол мешавад, ки байни кишварҳои абарқудрат ҷангҳои иттилоотӣ идома дошта, таъсири манфии онҳо ба кишварҳои дигар ҳам мерасад. Бинобар ин дар олами имрӯза Тоҷикистон ҳам метавонад фарогири ҷаҳонишавӣ бошад ва таъсири манфии ин равандро эҳсос намояд. Албатта, аз ҷаҳонишавӣ гурехтан мумкин нест, вале дар ин набарди калон иштирок карда, ғалаба ба даст овардан душвор аст. Аз ин ҷост, ки ғояҳои имрӯзаи сиёсати миллии Тоҷикистон ба он равона карда шудааст, ки тоҷикон фардияти миллии худро нигоҳ дошта, дар айни замон ҳамқадами замони муосир бошанд.

Барои он ки ғояҳои миллии дар ҷомеаи имрӯзаи мо ҳарчи бештар мустаҳкамтар шаванд, бояд нисбат ба таъсири ҷаҳонишавӣ мавқеи устувор ва созгор дошта бошем. Ба сатҳи худшиносии миллии расидан дастоварди муҳими ҳамон ҷомеаест, ки шаҳрвандон дар он ҳаёти шоиста ба сар мебаранд. Дар ин самт публитсиситикаи бадеӣ метавонад ғояҳои навро ҳидоят намуда, дарки худшиносии миллиро қавӣ ва устувор гардонад.

Адабиёт

1. Амонов, Р. Повесть о высокой иве, цветущем чинаре и самаркандском яблоке / Р. Амонов. – М.: Советский писатель, 1986. – 224 с.
2. Иброҳим, Ч. Чашмандози ибрат / Ч. Иброҳимов.– Душанбе: Viza Print, 2014. – 128 с.
3. Идеология ва сиёсат. Роҳҳои ташаккули идеологияи сиёсӣ // htm/:durahshon.ru. Санаи мурочиат 22. 02. 2021.
4. Кузнецов, Ф. Ф. Переключка эпох. Очерки, статьи, портрет / Ф. Кузнецов. – М.: Советский писатель, 1980. – С. 37-82.
5. Литвинов, В. М. Мир глазами публициста / В. Литвинов. – М.: Знание, 1967. – 103 с.
6. Муродов, М. Б. Истиклолият ва рушди матбуоти даврӣ / М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 224 с.
7. Муродов, М. Донишномаи фарҳанги рӯзноманигорӣ / М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 480 с.
8. Муродов, М. Баъзе масъалаҳои назарии таъиноти публицистика дар замони муосир / М. Муродов // Паёмномаи фарҳанг – 2020. – №2. – С. 97-105 с.
9. Озеров, В. Тревоги мира и сердце писателя / В. Озеров. – М.: Советский писатель, 1973. –182 с.
10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ, 26.12.2019, ш. Душанбе. – Низоми дастрасӣ: president.tj. Санаи мурочиат 22.02.2021с.
11. Пешвои миллат ва худшиносии милли-Самадова Дилбар. – Низоми дастрасӣ: www.hgu.tj. Санаи мурочиат 22.02.2021с.
12. Саъдуллоев, А. Хосияти адабиёт: Бунёди пайванди калом бадеъ бо иҷтимоӣ / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Адиб, 2000. – 256 с.
13. Чернышевский, Н. Г. Не начало ли перемены?/ Н. Чернышевский.– Лен.: Русская критика,1973.– 369 с.

Атгов Ш.

НОВЫЕ ИДЕИ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ

Статья посвящена обсуждению новых идей и эволюции художественной публицистики в период государственной независимости Таджикистана. Новые идеи периода независимости нашли отражение в литературной, публицистической и журналистической деятельности. Новые современные идеи не только привели к эволюции целей публичной журналистики, но и подчеркнули роль этого творческого поля в направлении тенденции общества к таким идеям. Реализация такой идеи сложная задача, и умелая пропаганда государственной политики требует сильной воли политиков.

Средства массовой информации играют ключевую роль в продвижении национальных идей. В частности, газеты и журналы могут внушать людям новые идеи национальной политики и играть важную роль в формировании личности каждого члена общества. К сожалению, из-за

экономических проблем газеты в Таджикистане сегодня превратились в еженедельные газеты и не имеют необходимого влияния на общественность. Более того, сокращение числа научных и литературных книг, а также резкое повышение цен на данные книги в некоторой степени отдалили читателя от чтения. Эти факторы – не единственная причина низкого уровня политической образованности общества, все еще есть силы, которые реально не поддерживают усилия граждан, их навыки и таланты. Каждый из этих факторов обоснован в статье конкретными примерами и научным анализом.

Ключевые слова: Независимость, журналист, художественная публицистика, очерк, зарисовка, идея, творчество, пресса, национальное самопознание, произведение искусства, наука, исследователи, жанр, средства массовой информации.

Attoev Sh.

NEW IDEAS OF THE PERIOD OF INDEPENDENCE AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC JOURNALISM

This article is dedicated to the discussion of new ideas and the evolution of artistic journalism in the period of state independence of Tajikistan. The new ideas of the period of independence were reflected in the literary, journalistic and journalistic activities. New modern ideas not only led to the evolution of the goals of public journalism, but also emphasized the role of this creative field in the direction of the trend of society towards such ideas. The implementation of such an idea is a difficult task, and the skillful promotion of public policy requires a strong will of politicians.

The mass media play a key role in promoting national ideas. In particular, newspapers and magazines can inspire people with new ideas of national policy and play an important role in shaping the personality of each member of society. Unfortunately, due to economic problems, newspapers in Tajikistan today have become weekly newspapers and do not have the necessary influence on the public. Moreover, the decline in the number of scientific and literary books, as well as the sharp increase in prices for these books, to some extent distanced the reader from reading. These factors are not the only reason for the low level of political education in society, there are still forces that do not really support the efforts of citizens, their skills and talents. Each of these factors is justified in the article by specific examples and scientific analysis.

Keywords: independence, journalist, artistic journalism, essay, sketch, idea, creativity, press, national self-knowledge, work of art, science, researchers, genre, mass media.

ТДУ 37тоҷик+008+069+78тоҷик+ 9тоҷик+05
 Чумъаев М.

СИЛСИЛАПАЖҶҶҶҶҶ
 (Дар ҳошияи маҷмӯаи илми
 «Осор». – Душанбе: Аржанг, 2020. – Ҷ. VII. – 480 с.)

Дар мақола роҷеъ ба мазмуну мундариҷаи ҷилди ҷафтуми «Осор»-и ПИТФИ, ки дар он муҳимтарин дастовардҳои олимону кормандони ин муассисаи илмию тадқиқотӣ дар соли 2020 ҷамъ оварда шудааст, суҳан меравад. Ҷилди ҷафтуми «Осор» аз муқаддима ва 4 баҳи иборат буда, 6 мақолаи илми бунёдии ходимони илми ПИТФИ-ро дар бар мегирад, ки дар онҳо масъалаҳои рушди фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлолият, рушди сармояи инсонӣ, санъати мусиқӣ, библиографияи миллӣ ва матбуоти даврии маҳаллӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд. Ин ҷилди «Осор» низ давоми мантиқии ҷилдҳои қаблӣ буда, таҳлилу баррасии масъалаҳои тадқиқшаванда баёнгари сатҳи касбӣ ва дараҷаи ҷаҳонбинии илми муаллифони мебошад. Ҳар як пажӯҳиши дорои заминаи хуби назариявӣ буда, асари мукаммали илмиро таъкил медиҳад. Ба таъб расидани чунин асари мукаммали илмӣ баёнгари фаъолияти пурсамари олимону пажӯҳишигарони ПИТФИ дар соли 2020 буда, барои дар оянда анҷом додани таҳқиқҳои густурдаи илмӣ дар соҳаҳои мухталифи фарҳанги миллӣ заминаи мусоид фароҳам меорад. Маводи дар пажӯҳишиҳои илмӣ истифодашударо зимни таҳияи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, аз ҷумла дар омода намудани консепсияҳои рушди соҳаҳои мухталифи фарҳанги миллӣ, тайёр кардани маводи таълимӣ, таълимӣ методӣ ва китобҳои дарсии соҳавӣ истифода бурдан имконпазир аст.

Калидвожаҳо: Осор, фарҳанг, фарҳанги миллӣ, арзиш, таҳлил, баррасӣ, таҳқиқ, мероси фарҳангӣ, санъатишиносӣ, осорхонашиносӣ, матбуоти даврии маҳаллӣ.

Пажӯҳиши самтҳои мухталифи фарҳанги миллӣ, тарғиби дастоварду арзишҳои он, ҳифзи мероси фарҳангӣ ва тараққӣ додани соҳаҳои мухталифи фарҳанги миллӣ дар замони истиқлолият аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Боиси қаноатмандист, ки таваҷҷуҳ ба ин масъалаҳо сол то сол зиёд мегардад. Ба таҳқику баррасии соҳаҳои мухталифи фарҳанги миллӣ на танҳо муҳаққиқони соҳибтаҷриба, балки ҷавонони лаёқатманд низ мароқ зоҳир менамоянд. Махсусан, ба таҳқику баррасии вижаҳои рушди фарҳанги миллӣ дар замони истиқлолият дар Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (ПИТФИ) таваҷҷуҳи махсус дода мешавад. Дар ин муассиса барои таҳқиқи муҳимтарин самтҳои фарҳангшиносӣ, китобу китобдорӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияи миллӣ, масъалаҳои мероси фарҳангӣ ва эҷодиёти мардумӣ, санъату санъатшиносӣ, осорхонашиносӣ, публитсистикаву васоити ахбори омма ва ғайра шароити мусоид фароҳам оварда шудааст.

Таҳқиқотҳои бунёдии олимону кормандон ПИТФИ дар як сол як маротиба дар силсиламаҷмӯаи «Осор»-и ПИТФИ ба таъб мерасад.

Чилди аввали ин силсиламаҷмӯа соли 2014 чоп шуда буд. То ба имрӯз 7 чилди он нашр ва дастраси муҳаққиқону пажӯҳандагон гардидааст.

Чилди ҳафтуми «Осор» ҳамчун идомаи мантиқии чилдҳои қаблӣ натиҷаи ҷустуҷӯи пажӯҳишҳои илмӣ олимону муҳаққиқони ПИТФИ дар соли 2020 ба ҳисоб рафта, муҳимтарин дастовардҳои илмӣ олимону кормандони ин муассисаи илмӣ тадқиқотиро дар бар мегирад. Он аз сарсухан ва чор бахш иборат аст. Дар сарсухан мазмуну мундариҷаи ин чилди «Осор» ба таври мухтасар баррасӣ шудааст.

Бахшҳои «Осор» фарогири муҳимтарин масъалаҳои фарҳанги миллий, китобхонашиносӣ, санъати мусиқӣ ва матбуоти даврии маҳаллӣ буда, барои дар оянда анҷом додани таҳқиқоти нисбатан мукаммали илмӣ заминаи мусоид мегузоранд.

Бахши аввал, ки «Фарҳангшиносӣ» унвон дорад, ду пажӯҳишро дар бар мегирад. Пажӯҳиши аввал «Масъалаҳои рушди фарҳанги миллий дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон (1991-2001)» унвон дошта, аз тарафи номзоди илмӣ педагогӣ, профессор Рачабмад Амиров анҷом дода шудааст. Дар он самтҳои инкишофи фарҳанги миллий дар даҳ соли аввали даврони соҳибистиклолӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф таъкид мекунад, ки сарфи назар аз нооромиҳои сиёсӣ ва душвориҳои иқтисодии солҳои аввали истиқлолият Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи фарҳанг сиёсати дурустро пеша намуд. Дар ин солҳо фароҳам овардани заминаи ҳуқуқӣ ва илмӣ рушди фарҳанги ҷумҳурӣ аз ҷумлаи ташаббусҳои наҷибе доништа мешавад. Муаллиф самтҳои фаъолияти соҳаҳои фарҳангро дар давоми солҳои 1991-2001 дар ҳашт банд баён мекунад. Дастгирии ҳамчонибаи ислоҳоти сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аз ҷониби кормандони соҳаи фарҳанг, таҳким бахшидан ба барномаи илмиву фарҳангӣ ва фароҳам овардани шароити мусоиди қору фаъолият барои аҳли ҳунару эҷод, пайваста тақмил додани қонунгузорӣ ва тарзи идоракунии соҳаи фарҳангу иттилоот, таҳким бахшидани робитаҳои фарҳангӣ бо кишварҳои хориҷии дуру наздик, амалӣ намудани сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи фарҳанг ва баланд бардоштани сатҳи маънавияти ҷомеа, дар рӯҳияи риояи суннатҳои наҷиби ахлоқӣ тарбия намудани аҳди ҷомеа, мутобик намудани фаъолияти иқтисодии соҳаи фарҳанг ба талаботи иқтисоди бозорӣ, ислоҳоти муассисаҳои таълимӣ соҳа ва мувофиқи талаботи имрӯза тарбия намудани мутахассисон аз ҷумлаи самтҳои асосии фаъолияти соҳаҳои фарҳанг дар даҳ соли аввали истиқлолияти ҷумҳурӣ доништа шудаанд. Ба андешаи муаллиф, қабули концепсияи инкишофи фарҳанги кишвар ва қонунҳои мухталифи соҳа баёнғари сиёсати дурусти давлату ҳукумат дар пешрафти соҳаҳои фарҳанги миллий ба ҳисоб рафта, дар шинохту гиромидошти мероси фарҳанги ниёгон ва хифзу ба манфиати ҷомеа истифода бурдани мероси фарҳангӣ мусоидат намудаанд. Фаъолияти муассисаҳои фарҳангии ҷумҳуриро дар давоми даҳ соли аввали соҳибистиклолӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, муаллиф таъкид менамояд, ки дар ин муддат муассисаҳои фарҳангӣ на танҳо фаъолияти худро ба шароити нави иқтисоди бозорӣ мутобик намуданд, балки ба як қатор дастовардҳо ноил гардиданд. Ҳунарнамоии ансамбли «Лола» дар фестивали умумиҷаҳонии ҳунарҳои мардумӣ шаҳри Истамбули Туркия дар соли 1994, баргузориҳои Рӯзҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1998 ва баромади гурӯҳи калони санъаткорони

тоҷик дар шаҳри Санкт-Петербург дар моҳи майи соли 1999 аз ҷумлаи муҳимтарин воқеаҳои доништа мешаванд, ки дар онҳо аҳли фарҳангу санъати ҷумҳурии дастовардҳои хешро нишон дода тавонистанд. Эҳёи фестивал-озмуни ҷумҳуриявии телевизионии эҷодиёти халқ «Андалеб» дар рушди фарҳанги миллӣ ва кашфи соҳибистеъдодҳои муҳим доништа мешавад.

Дар ин пажӯҳиш ба фаъолияти муассисаҳои санъати тобеи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистонро таваҷҷуҳи махсус дода шудааст. Махсусан ӯ ба фаъолияти театрҳои касбии ҷумҳурии, репертуар, сафарҳои хунари ва иштироки онҳо дар озмуну фестивалҳои театри баҳои касбӣ медиҳад. Рӯй овардан ба драматургия ва муаррифии санъати театрии миллӣ дар хориҷи кишвар аз дастовардҳои муҳими соҳа доништа мешавад. Ба фаъолияти Филармонияи давлатии Тоҷикистон, муассисаҳои консерти ва дастаҳои касбии хунарии назди Вазорати фарҳанг аҳамияти махсус дода, доир ба фаъолияти муассисаҳои таъбу нашр хулосаҳои зарурӣ бароварда шудааст. Ба нақши матбуоти даврӣ дар тарғиби арзишҳои фарҳангӣ ва татбиқи сиёсати давлат ва ҳукумат, тарбияи маънавии аҳли ҷомеа баҳои баланд дода, таъкид карда мешавад, ки дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ матбуоти даврӣ ҳамдаму ҳамнафаси халқ буд ва барои расидан ба сулҳу ваҳдати миллӣ, тарғиби арзишҳои маънавий, таҳкими волоияти қонун ва пешгирӣ намудани амалҳои номатлуб, аз қабилӣ нашъамандиву нашъачаллобӣ ва ҷиноятҳои муташаккил саҳми арзанда гузоштааст.

Ба ҳамкориҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлолият таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардида, рушди чунин ҳамкориҳо аз баракати истиқлолият доништа шудааст. Таъмиру тармим ва ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ, ба феҳристи ёдгориҳои умумиҷаҳонии ЮНЕСКО шомил намудани бехтарин ёдгориҳои таърихӣ фарҳангии ҷумҳурии аз муҳимтарин масъалаҳои мебошанд, ки дар пажӯҳиш зикр гардидаанд. Ташкили намоиши маҳсули дастӣ расомону меъморон ва муаррифии он, тарбияи мутахассисони соҳаи фарҳангу хунари, тақмили фаъолияти эҷодӣ ва баланд бардоштани сатҳи маълумот ва дараҷаи тахассуси кормандони соҳа, кадрдонӣ намудани заҳмати кормандони соҳаи фарҳангу хунари аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқ қарор гирифтаанд.

Пажӯҳиши дуҷуми баҳши «Фарҳангшиносӣ» – «Фактори формировањияи ҷаловеческого капитала в инновационной системе» («Омилҳои ташаккули сармояи инсонӣ дар системаи инноватсионӣ») ба қалами ходими калони илмии ПИТФИ Шоира Бердиева мансуб аст. Дар он ба масъалаи ташаккули сармояи инсонӣ, ки марҳилаи тӯлониро дар бар мегирад, таваҷҷуҳ зоҳир гардидааст. Дар зери мафҳуми «*сармояи инсонӣ*» маҷмӯи дониш ва малакаву маҳратҳои дар назар дошта шудааст, ки барои қонеъ гардондани ниёзҳои гуногуни инсон ва дар маҷмӯъ ҷомеа истифода мешаванд. Методҳои асосӣ ва нисбатан маъмули таҳқиқи сармояи инсонӣ ва муносибатҳои баҳо додан ба фонди таҳсилот, инчунин методҳои иловагии арзёбии сармояи инсонӣ номбар ва сатҳи сармояи инсонӣ ба баланд бардоштани дараҷаи таҳсилот вобаста доништа мешавад, яъне ҳар қадар барои таҳсили инсон бештар вақт сарф шавад дараҷаи таҳсилоти ӯ баланд бошад, сармояи инсонии ӯ зиёд арзёбӣ мегардад. Муаллифи пажӯҳиш дар заминаи тадқиқи анҷомдодаи олимони русу хориҷии дур ба масъалаи истифодаи

оқилонаи сармояи инсонӣ ва нақши он дар пешрафти иқтисодиву иҷтимоии кишварҳои олам тавачҷуҳ зоҳир менамояд. Масалан, қобили қайд аст, ки айни замон дар заминаи назария ва амалияи сармояи инсонӣ барномаи рушди уствори кишварҳои пешрафтаи Аврупо ташаккулу мукамал гардонда мешавад. Ё ин ки дар асоси сармояи инсонӣ Шветсия иқтисоди худро таҷдид намуда, дар солҳои 2000-ум дар иқтисоди ҷаҳонӣ мавқеи пешсафро ишғол намуд, Финландия дар муддати кӯтоҳ аз кишваре, ки асоси иқтисодашро маҳсулоти хом ташкил меод, ба кишвари дорой иқтисоди инноватсионӣ табдил ёфта, аз ҷиҳати рақобатпазирии иқтисод мақоми аввалро соҳиб гардидааст. Солҳои охир дар Россия низ тавачҷуҳи олимони бисёр соҳаҳо ба мафҳуми сармояи инсонӣ зиёд мегардад ва аксари ширкатҳо аз тамоми навъҳои сармоя ба захираи сармояи инсонӣ мароқи бештар зоҳир менамоянд.

Дар пажӯҳиш масъалаи арзиши сармояи инсонӣ ва тарзи баҳо додан ба он низ баррасӣ гардидааст. Дар ин фасл сармояи инсонӣ омилҳои муҳимми рушди иқтисоди муосир, пешрафти ҷомеа ва баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагӣ, ҳиссаи муҳимми бойгариҳои миллии кишвару минтақаҳо, воҳидҳои маъмурӣ ва ташкилоту муассисаҳо доништа мешавад. Ташаккули сармояи инсонӣ, пеш аз ҳама, ба таълиму тарбия, саломатӣ, илму дониш, қобилият ва фазои соҳибкорӣ, ба таъмини иттилоотонии меҳнат, ташаккули элитаи таъсирбахш, амнияти шаҳрвандон ва озодии иқтисод, инчунин ба фарҳангу санъат ва дигар омилҳо вобаста мебошад, яъне дараҷаи баланди касбият, дониш, таъминот бо иттилоъ, саломатӣ, ба қонун арҷ гузоштан, салоҳиятноқӣ, таъсирбахшии элита ва ғайра сармояи инсонӣ мебошад.

Муаллифи пажӯҳиш ба навъҳои сармояи инсонӣ, асосҳои назариявии ташаккул ва истифодаи сармояи инсонӣ, махсусиятҳо, ҷараёни аз нав ташаккул ёфтани сармояи инсонӣ, сармояи миллии инсонӣ, сохту алоқаи байниҳамдигариҳои сармояи инсонӣ ба соҳаҳои ниҳодҳои иҷтимоӣ (фарҳанги иқтисод) низ тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Дар ҳулоса таъкид карда мешавад, ки сармояи инсонӣ маҳаки асосии таҳқиқ дар соҳаи иқтисод мебошад ва барои баланд бардоштани самаранокии иқтисод таъсир мерасонад, аммо фарҳанг дар умум ҳамеша ҳамчун ҷанбаи таъсир ба иқтисод боқӣ мемонад, аз ин рӯ зимни таҳияи барномаи рушди сармояи инсонӣ андешидани тадбирҳо барои баланд бардоштани маърифати фарҳангӣ ва дуруст расондани иттилоъ ба аҳоли муҳим ҳисобида мешавад. Танҳо дар ин сурат маърифати иқтисодии инсонҳоро густариш додан имконпазир аст.

Баҳши «Санъатшиносӣ» пажӯҳиши номзади илмҳои филология, ходими пешбари илмии ПИТФИ Меҳроб Ҷумъаев ва номзади илмҳои таърих Фирдавс Шарифзодро дар бар мегирад. Ин пажӯҳиш «Баррасии масоили санъати мусиқӣ дар осори Абӯбакр Зубайдӣ» унвон дошта, аз муқаддима, чор қисм ва ҳулоса иборат аст. Дар муқаддима роҷеъ ба санъати рӯҳафзои мусиқӣ ва таъсири он ба дарку эҳсосот ва кайфияти инсон сухан рафта, нақши муҳаққиқи шодравон, номзади илмҳои таърих Абӯбакр Зубайдӣ дар таҳқиқи масъалаҳои назарияву амалия ва таърихи мусиқии халқи тоҷик назаррас арзёбӣ мегардад. Дар қисми якуми пажӯҳиш роҷеъ ба саҳми шодравон Абӯбакр Зубайдӣ дар таҳқиқи пажӯҳиши масъалаҳои таърих ва назарияи мусиқӣ сухан меравад. Таъкид карда мешавад, ки ба қалами ин муҳаққиқ бештар аз

100 асару мақола доир ба масъалаҳои мухталифи таърих, назарияву амалия ва ташаккулу таҳаввули санъати мусиқии тоҷик тааллуқ дорад. Пажӯҳишҳои Абӯбакр Зубайдӣ дорои заминаи қавии илмию назариявӣ буда, барои дар оянда анҷом додани тадқиқотҳои густурдаи илмӣ ба муҳаққиқони соҳаҳои таъриху назария ва амалияи мусиқӣ ёрӣ мерасонанд. Аз ҷумла дар таҳқиқоти монографии «История профессиональной деятельности народных музыкантов Таджикистана в 30-е – 80-е годы XX века» («Таърихи фаъолияти касбии хунармандони халқии Тоҷикистон дар солҳои 30-юму 80-уми асри XX») дар асоси маълумотҳои сершумори бойгонӣ, асарҳои зиёди ҷопӣ, маводи матбуоти даврӣ, маълумотҳои библиографӣ, сухбату мулоқотҳо ва пурсишномаҳое, ки муҳаққиқ доир ба фаъолияти мутрибони мардумӣ анҷом додааст, фаъолияти нимасраи сарояндагони мардумӣ мавриди таҳлилу баррасии амиқ қарор гирифтааст. Муаллифони пажӯҳиш инчунин саҳми шодравон Абӯбакр Зубайдӣ дар таҳқиқи мусиқии замони истиқлол, махсусиятҳои «Шашмақом» ҳамчун мусиқии касбии классикӣ ва «Фалак» ҳамчун мусиқии мардумӣ назаррас арзёбӣ намудаанд. Дар тадқиқотҳои Абӯбакр Зубайдӣ ба фаъолияти мутрибону оҳангсозон, аз қабили Акашариф Ҷӯраев, Боймуҳаммад Ниёзов, Ҷӯрабек Муродов, Давлатманд Холов, Тухфа Фозилова, Зиёдулло Шаҳидӣ ва Дамир Дӯстмуҳаммадов тавачҷуҳи махсус зохир карда шудааст.

Дар қисми дуюми пажӯҳиш роҷеъ ба таҳқиқи нақши санъати мусиқӣ дар ашъори шоирони тоҷик сухан меравад. Таъкид карда мешавад, ки Абӯбакр Зубайдӣ дар силсилаи таҳқиқоти худ собит намудааст, ки адибони классик аз қабили Ҳофизӣ Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Ҷалолиддини Балхӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Бадриддини Ҳилолӣ, Сайиди Насафӣ, Туғрали Аҳрорӣ аз илми мусиқӣ боҳабар буданд, зеро ин адибон истилоҳоти соҳа ва соҳаҳои мусиқиро дар ашъори худ ниҳоят бамавқеъ қарор фармудаанд, ки ин худ далели мусиқидонии эшон ба ҳисоб меравад. Ба андешаи Абӯбакр Зубайдӣ як сабаби зуд ба оҳанг даромадан ва дар мусиқии касбӣ мардумии тоҷик зиёд истифода шудани ашъори ин шоирон аз илми мусиқӣ боҳабар будани эшон мебошад.

Қисми дигари пажӯҳиши «Баррасии масоили санъати мусиқӣ дар осори Абӯбакр Зубайдӣ» ба таҳқиқи равандҳои инноватсионӣ дар мусиқии тоҷик башида мешавад. Абӯбакр Зубайдӣ аввалин муҳаққиқе мебошад, ки масъалаи инноватсия ва мусиқии миллиро мавриди баррасии илмӣ қарор додааст. Дар асари ин муҳаққиқ – «Равандҳои инноватсионӣ дар мусиқии тоҷик» масъалаҳои таърихи мусиқӣ ва рушди технология, таърихи навгоии дар мусиқии тоҷик, мавқеи таҷҳизоти технологӣ дар пешрафти мусиқии тоҷик, техникаи компютерӣ ва пешрафти мусиқӣ, равандҳои инноватсионӣ ва сохтаҳои мавқеи равандҳои инноватсионӣ дар таълими мусиқӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Аҳамияти амалии пажӯҳиш дар он ифода меёбад, ки аз рӯйи он дар факултету шуъбаҳои мусиқӣ курсу семинарҳои махсус хондан мумкин аст.

Қисми дигари пажӯҳиш «Саҳми Абӯбакр Зубайдӣ дар таълими мусиқии милли» унвон дошта, дар он роҷеъ ба фаъолияти омӯзгории муҳаққиқ, нақши ӯ дар таълиму тарбияи шогирдон сухан меравад. Таъкид карда мешавад, ки шодравон Абӯбакр Зубайдӣ дар Донишқадаи

санъат ва фарҳанги Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода ба донишҷӯён аз ҷанми таърихи мусиқӣ, рубоб ва назарияву амалияи мусиқии миллӣ таълим меод ва дар давоми фаъолияти омӯзгории худ даҳҳо шогирдони соҳибистеъдоду бомаҳоратро тарбия намудааст, ки имрӯз дар дастаҳои ҳунари фаъолияти пурсамар доранд. Инчунин нақши Абӯбакр Зубайди дар таълифи китобҳои дарси ва дастуру барномаҳои таълими аз созиҳои мухталифи мусиқӣ ва таърихи мусиқии тоҷик назаррас арзибӣ гардидааст. Чунин дастуру барномаҳои таълими ҳам кори муаллимони соҳаи мусиқӣ ва ҳам кори омӯзандагони созиҳои миллиро осон менамоянд.

Дар баҳши «Китобхонашиносӣ»-и «Осор» пажӯҳиши номзоди илмиҳои таърих, муовини вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Курбонали Абдурахимзода бо унвони «История становления государственной библиографии в Таджикистане (источниковедческий анализ)» («Таърихи ташаккули библиографияи давлатӣ дар Тоҷикистон (таҳлили сарчашмашиносӣ)» ҷой дода шудааст. Таҳқиқоти мазкур дорои заминаи хуби илми мебошад. Ҳангоми таълифи он ба адабиёт фаровони илми ва анвои мухталифи сарчашмаҳо, ки аз тарафи олимону мутахассисони соҳа дар матбуоти даврии кишвар ва хориҷ аз он интишор гардидаанд, мурочиат шудааст. Он таҳқиқоти нисбатан мукаммали илми буда, барои муҳаққиқону унвонҷӯён ва кормандони соҳаи библиография ниҳоят муфид аст. Муаллифи пажӯҳиш маводи илмию амалиро, ки ба таърих вазъи кунунӣ ва фаъолияти Палатаи китобҳо (аз соли 2005 инҷониб Муассисаи давлатии «Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон») баҳшида шуда, аз солҳои 30-юми асри гузашта то ба имрӯз дар сарчашмаҳои мухталиф, аз ҷумла дар рӯзномаву ҳафтаномаҳо, маҷаллаҳои илми, илмиву оммави ва соҳавии ватанӣ хориҷ ба таъ расидаанд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Ба андешаи муҳаққиқ аввалин маводи ҷопӣ доир ба Палатаи китобҳои Тоҷикистон соли 1937 дар шумораи 3-юми маҷаллаи илми соҳавии «Советская библиография» бо номи «Книжная палата Таджикской ССР» ба таъ расидааст, ки дар он роҷеъ ба фаъолияти ин ниҳод ба таври мухтасар маълумот дарҷ гардида, проблемаҳои мавҷуда номбар ва роҳҳои ҳалли онҳо нишон дода мешавад. Зимни таҳлилу баррасии мавод, ки аз тарафи муҳаққиқони тоҷику рус ба таъ расидаанд, таърихи пайдоиш ва фаъолияти беш аз 80-солаи Муассисаи давлатии «Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон» мавриди баррасӣ қарор гирифта, афкори олимону муҳаққиқон дар ин самт натиҷагирӣ қарда мешаванд. Бисёр маълумоти омори, ки муҳаққиқ мавриди баррасӣ қарор медиҳад, на танҳо барои пажӯҳишгарони соҳаи библиография ва китобдориву китобхонашиносӣ, балки барои таърихшинонро пажӯҳишгарони матбуоти даврии низ аҳамияти муҳим доранд. Масалан, чунин маълумоти омори ҷолиби тавачҷӯ аст, ки то 1-уми июни соли 1945 дар ҷамъурии 63 рӯзнома бо забонҳои тоҷикиву ўзбекӣ ва русӣ, аз ҷумла 3 рӯзномаи ҷумҳуриявӣ, 10 рӯзномаи вилоятӣ ва 50 рӯзномаи ноҳиявӣ, инчунин 5 маҷаллаю бюлеттен ба таъ мерасидааст. Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар қаламрави ҷумҳурии қариб ҳазор номгӯи китобу брошюра ба таъ расидааст.

Ҳамчунин таъкид карда мешавад, ки баъди солҳои 60-уми асри XX доир ба фаъолияти Палатаи китобҳои ҶШС Тоҷикистон дар рисолаву мақолаҳои илмӣ маълумоти гуногун дарҷ гардидаанд. Саҳми олимони тоҷику рус дар таҳқиқи масоили библиографияи давлатӣ ва инъикос намудани он дар маҷаллаву маҷмӯаҳои илмӣ ватаниву хориҷӣ бузург арзёбӣ мегардад. Зимни таҳлилу баррасии маводи илмиву оммавии дар сарчашмаҳои мухталиф дарҷгардида, муаллифи пажӯҳиш ба чунин натиҷа мерасад, ки библиографияи давлатӣ тадричан рӯ ба инкишоф буда, дар ин самт бойгонии Хонаи китоби Тоҷикистон ҳамчун ганҷинаи беҳто ҳамеша дар маркази тавачҷуҳи муҳаққиқон ва мутахассисон қарор доштааст.

Дур бахши «Публистистикашиносӣ» ду пажӯҳиши илмӣ ҷой дода ашудааст. Пажӯҳиши аввали ин бахш «Вазъи имрӯзаи матбуоти даврии маҳулӣ ва дурнамои он (таҳлили хулосавӣ)» унвон дошта, аз тарафи доктори илмҳои филология, профессор Мурод Муродӣ ва номзоди илмҳои филология, дотсент Абдулмӯъмин Қутбиддинов анҷом дода шудааст. Дар ин таҳқиқи илмӣ аз фаъолияти панҷсолаи омӯзиши матбуоти маҳаллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи лоиҳаи илмӣ «Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба таври мухтасар натиҷагирӣ карда шудааст. Муаллифон зимни баррасии сарчашмаҳо, сафарҳои қорӣ, мушоҳидаҳои илмӣ, дар асоси омӯзиши маводи пурсишҳои сотсиологие, ки бо қорандон ва хонандагон матбуоти маҳаллӣ анҷом дода шудаанд ва дар натиҷаи таҳлили пажӯҳишҳои, ки дар давоми панҷ соли омӯзиши таърихи ташаккул, вазъи кунунӣ ва дурнамои матбуоти маҳаллии ватанӣ ба таъри расидаанд, дар бораи фаъолияти нашрияҳои маҳаллӣ хулосаҳои зарурӣ баровардаанд. Аз ҷумла вазъи кунунии нашрияҳои маҳаллӣ нигаронкунанда ва фаъолияти онҳо ба талаботи давраи замони номувофиқ арзёбӣ шудааст, мушкилот ва омилҳои, ки ба пешрафти фаъолияти матбуоти маҳаллӣ монеъ мешаванд, номбар гардидаанд. Ба андешаи муҳаққиқон, ҳарчанд дар баъзе шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ шароити имконоти нашрияҳои даврии маҳаллӣ чандон бад нест, аммо дар маҷмӯъ ин навъи матбуот имрӯз талаботи маънавии аудиторияи худро дуруст қонеъ қардонда наметавонад. Дар қисм бо нашрияҳои даврии маҳаллии минтақаҳои мухталифи ҷумҳурӣ вазъи матбуоти маҳаллии шаҳру навоҳии вилояти Суғд беҳтар доништа шудааст. Пешниҳод карда мешавад, ки нашрияҳои даврии маҳаллӣ дар баробари ҳимояи манфиатҳои муассис бояд манфиатҳои аудиторияи худро низ дар мадди назар дошта бошанд. Аз ҷумла дар баробари инъикоси фаъолияти Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо масъалаҳои иҷтимоии мардум ва мушкилоти деҳотро низ дар бар гиранд, камбудҳои қомеаро ошкор ва роҳҳои бартараф намудани онҳоро нишон диҳанд. Дар шароити имрӯза як андоза дигар намудани хусусият ва таъйиноти матбуоти даврий ба мақсад мувофиқ доништа шудааст. Барои таъмини рушди минбаъдаи матбуоти даврии маҳаллӣ омилҳои хоҷагию техникӣ ва касбӣ, ҳамчунин омилҳои рақобатпазир гардидани он номбар шудаанд. Вобаста ба хусусияти ҷуғрофӣ, таърихиву фарҳангӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва бо назардошти урфу одати мардуми ҳар шаҳру ноҳия ба роҳ монда шудани самти фаъолият ва доираи фарогирии мавзӯю мундариҷаи ин навъи матбуот муҳим доништа шудааст.

Пажӯҳиши дигари бахши «Публистистикашиносӣ» «Нигоҳе ба таърих, вазъи кунунӣ ва мазмуну мундариҷаи нашрияи “Садои Конибодом”» унвон дошта, ба қалами инҷониб тааллуқ дорад. Дар он роҷеъ ба заминаҳои пайдоиш, давраҳои ташаккул, вазъи имрӯза ва мазмуну мундариҷаи нашрияи даврии маҳаллии «Садои Конибодом» сухан меравад. Зимни баррасии заминаҳои пайдоиши нашрия таъкид карда мешавад, ки то замони таъсиси «Садои Конибодом» таҷрибаи ташкили нашрияҳои маҳаллӣ дар шаҳри Хучанд ва ноҳияи Спитамен амалӣ гардида, дар ин шаҳр барои баровардани нашрияи даврии маҳаллӣ нерӯи кофии зехнӣ эҷодӣ мавҷуд буд. Робитаи хуби иқтисодиву тиҷоратӣ доштани Конибодом бо калонтарин шаҳрҳои Осиёи Миёна, аз қаламрави шаҳр гузаштан роҳи оҳан, мавҷуд будани корхонаҳои саноатӣ, ташаккули синфи коргар, амал кардани мактабҳои типи нав, ба вучуд омадани равшанфикрони замона аз муҳимтарин омилҳои доништа шудаанд, ки ба пайдоиши «Садои Конибодом» замина гузоштаанд. Дар ин замина ба таърихи пайдоиш ва давраҳои ташаккул, вазъи кунунӣ ва ороиши нашрия низ таваҷҷуҳ зоҳир шудааст. Дар қиёс бо дигар нашрияҳои даврии маҳаллии шаҳриву ноҳиявӣ афзалият додан ба маводи ҳаҷман хурд аз хусусиятҳои нашрия мебошад, ки то андозае ба гуногунрангии жанриву мавзӯӣ имкон фароҳам овардааст. Бо ҳуруфоти мухталиф ҷоп кардани рубрикаву сарлавҳаҳо, тарзи ҳоси ҷойгир кардани мавод, сутунбандӣ, мувофиқати расмҳо бо маводи ҷопӣ, бо хатҳои нисбатан равшан ва яқлухту бурида ҷудо намудани мавод аз унсурҳои асосии ороиши нашрия ҳисобида шудааст. Нақши «Садои Конибодом» дар тарбияи адибону рӯзноманигорон ва зиёӣро равшанфикрон, дар муаррифии шахсони барӯманди шаҳру деҳоти Конибодом калон арзёбӣ мегардад. Таъкид карда мешавад, ки дар гузаштаи на чандон дур идораи нашрия ба мактаби воқеии тарбияи эҷодкорон табдил ёфта буд. Бисёр адибону рӯзноманигорон ва олимони шинохта, ки зодаи ин шаҳри бостонӣ мебошанд, нахустин маҳсули эҷоди хешро маҳз дар саҳифаҳои ҳамин нашрия ба таъри расондаанд. Зимни баррасии матолиби нашрия муҳимтарин рубрикаҳо яқоя бо хусусиятҳои жанриву мавзӯии маводашон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Ҳамкориҳои нашрия бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқи тартибот барои арҷ гузоштан ба волиятҳои қонун ва дар ин рӯҳия тарбияи намудани насли ҷавон муҳим доништа шудааст. Инъикоси масъалаҳои солимии аҳоли, баррасии проблемаҳои санитарии гигиенӣ, пешниҳоди маълумот дар бораи бемориҳои мухталиф ва роҳҳои таъбиқати пешгирии онҳо дар нашрия мавқеи хос дорад, ки ҷиҳати баланд бардоштани сатҳи огоҳии аҳоли дар бораи бемориҳои мавсимӣ, риояи талаботҳои гигиенаи шахсӣ ва доништани хусусиятҳои шифобахшии растаниву меваҳо нияҳоят муфид мебошад. Ба таври нокифоя инъикос нагардидани фаъолияти соҳаи кишоварзӣ ва дастоварду мушкilotи он аз камбудии имрӯзаи нашрия доништа шудааст.

Аз таҳлилу баррасии мазмуну мундариҷаи нашрияи «Садои Конибодом» муаллиф ба чунин натиҷа меояд, ки он аз ҷиҳати гуногунрангии мавзӯӣ, инъикоси проблемаҳои ҳаёти маҳал ва ороишу дизайн нисбат ба дигар нашрияҳои даврии маҳаллӣ фарқ карда, дар баланд бардоштани сатҳи маълумотнокии аҳоли саҳм мегузорад.

Дар маҷмӯъ ҷилди ҳафтуми маҷмӯавии «Осор»-и ПИТФИ идомаи мантиқии ҷилдҳои қаблӣ он ба ҳисоб рафта, муҳимтарин пажӯҳишҳои

дар соли 2020 анҷомдодаи ходимони илмии ин муассисаро дар бар мегирад. Зимни аз баррасии маводи ин асар ба таври мухтасар чунин натиҷагирӣ кардан мумкин аст:

1. Дар пажӯҳишҳо масоили умдаи соҳаҳои фарҳангу санъат, библиографияи миллӣ ва матбуоти маҳаллӣ таҳлилу баррасӣ гардидаанд, ки дорои заминаи устувори илмиву назариявӣ мебошанд.

2. Масъалаҳои мавриди пажӯҳиш нисбатан нав буда, бо диду назари тоза ва дар сатҳи хуби касбӣ анҷом дода шудаанд, барои анҷом додани пажӯҳишҳои минбаъдаи илмӣ ҳамчун сарчашмаи бозғатимод хизмат мекунад.

3. Чунин пажӯҳишҳои илмӣ на танҳо барои муҳаққиқони соҳаҳои мухталифи фарҳангу ВАО муҳим мебошанд, балки дар фаъолияти амалии кормандони соҳаи фарҳанг, муаррихону сарчашмашиносон ва коршиносон ба таври васеъ истифода шуда метавонанд.

4. Барои ҳалли проблемаҳои ҳаёти фарҳангӣ ва баланд бардоштани маънавиёти ҷомеа мусоидат мекунад. Таваҷҷуҳи масъулини соҳаро барои ҳалли проблемаҳои мавҷудай соҳаи ҷалб менамоянд.

5. Ҳар як пажӯҳиш дар алоҳидагӣ асари мукаммали илмию таҳқиқотиро ташкил медиҳад ва баёнгари ҷаҳонбинии илмии муаллиф мебошад, барои ташаккули мубодилаи афкори илмӣ дар соҳаи худ замина мегузорад.

6. Маводи дар пажӯҳишҳои илмӣ истифодашударо зимни таҳияи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, аз ҷумла дар омода намудани консепсияҳои рушди соҳаҳои мухталифи фарҳанги миллӣ, тайёр кардани маводи таълимӣ, таълимию методӣ ва китобҳои дарсии соҳавӣ истифода бурдан имконпазир аст.

МУАЛЛИФОН

Атгоев Шодрӯз – мудири шуъбаи ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ.

Мамадазимова Майрам – мудири кафедраи бойғонишиносии факултети китобдорӣ ва иттилоотшиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода.

Маҳмадшоев Маҳмадшо – номзади илми филология, дотсенти кафедраи адабиёти классикии Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров”.

Муродӣ Мурод – доктори илми филология, профессор, ходими пешбари илми шуъбаи ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ.

Надиров Сайзароб – докторанти кафедраи китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода.

Саидзода Савриддин – ходими илмии Маркази мероси фарҳанги тоҷикони ПИТФИ

Садулаев Сухбатулло – аспиранти ДДОТ ба номи С. Айнӣ.

Шосаидзода Сафар – номзади илми педагогика, дотсенти кафедраи педагогика ва психологияи Донишкадаи давлатии забонҳои ба номи С. Улуғзода.

Чалолов Бехрӯз – унвонҷӯи кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати ба номи Мирзо Турсунзода.

Чумъаев Мехроб – номзади илми филология, ходими пешбари илми ПИТФИ.

Чӯраев Мирозоалӣ – ҷонишини директори Коллеҷи техникуму омӯзгории ноҳияи Рӯдакӣ оид ба илм ва муносибатҳои байналмилалӣ.

АВТОРЫ

Атгоев Шодрӯз – зав. отделения СМИ и издательского дела НИИКИ.

Джалолов Бехрӯз – соискатель кафедры культурологии и музееведения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Джумаев Мехроб – кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Джураев Мирозоали – заместитель директора по науке и международным отношениям Технико-педагогического колледжа района Рудаки.

Маҳмадшоев Маҳмадшо – кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикской классической литературы Государственного образовательного учреждения «Худжандский государственный университет имени академика Бабаджана Гафурова».

Муроди Мурод – доктор филологических наук, профессор, ведущий научный сотрудник отделения СМИ и издательского дела НИИКИ.

Надиров Сайзароб – докторант кафедры библиотековедения и библиографоведения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде.

Саидзода Савриддин – научный сотрудник Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.

Садулаев Сухбатулло – аспирант ТГПУ имени С. Айни.
Шосайдзода Сафар – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии Государственного института языков имени С. Улугзаде.

AUTHORS

Attoev Shodruz – Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICL.

Sadullaev Suhbatullo – aspirant of the Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni

Saidzoda Savriddin – Senior researcher of the Centre for cultural heritage of Tajiks.

Shosaidzoda Safar – Candidate of pedagogical sciences, docent of Department of pedagogy and psychology of the State Institute of Languages named after S. Ulughzoda.

Jalolov Behruz – aspirant of the Department of Cultural Studies and Museum Studies of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda.

Jumaev Mehrob – Candidate of philological sciences, Leading scientific worker at the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICL.

Nadirov Saizarob – PhD student, Department of Library Science and Bibliography Tajik State Institute of Culture and Arts of Tajikistan named after Mirzo Tursunzoda.

Mamadzimova Mayram – Senior Lecturer of the Department of Library Science and Bibliography, Tajik State Institute of Culture and Arts of Tajikistan named after Mirzo Tursunzoda, Candidate of historical Sciences.

Mahmadshoev Mahmado – Candidate of Philological Sciences. Associate Professor at the Department of Tajik Classical Literature of the Khujand State University named after B. Ghafurov.

Murodi Murod, Doctor of philological sciences, Professor, leading scientific worker at the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICL.

МУНДАРИЧА

Фарҳангшиносӣ

Садулаев С. Рушди фарҳанги иқтисодӣ ва ҳаракати маорифпарварӣ дар таълимоти Мирзо Сироҷи Ҳаким.....5

Мероси фарҳангӣ

Мамадазимова М. Мероси ниёғони тоҷикон дар китобхонаҳои Банғола.....13

Саидзода С. Намунаи ёдгориҳои меъмории ибтидои асри XX21

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Шосаидзода С. Фарҳанги мутолиа ва нақши волидайн дар ташаккули он.....33

Надилов С. Марҳалаҳои рушди библиографияи тавсиявӣ дар Тоҷикистон (1960-1990).....43

Чалолов Б. Ташкили намоишҳои осорхонавӣ ва намудҳои он.....56

Санъатшиносӣ

Маҳмадшоев М. Ситоиши ҳунармандон ва аҳли санъат дар сарчашмаҳои адабӣ ва таърихии асри XVI.....66

ВАО ва таъбу нашр

Муродӣ М. Нақши публитсистика дар ташаккули афкори созанда....75

Ҷураев М. Нақши рӯзномаи «Овози тоҷик» дар инъикоси масъалаҳои тақсмоти ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна.....87

Аттоев Ш. Гояҳои нави замони истиқлолият ҳамчун омили таҳаввулпазирии публитсистикаи бадеӣ.....100

ТАҚРИЗ

Ҷумъаев М. Силсилапаҷӯҳиш.....110

Муаллифон.....119

СОДЕРЖАНИЕ

Культурология

Садулаев С. Развитие экономической культуры и просветительного движения в познании Мирзо Сироджи Хакима.....5

Культурное наследие

Мамадазимова М. Наследие предков таджиков в библиотеках Бенгалии.....13
Саидзода С. Образцы архитектурных памятников начало XX21

Социально-культурная деятельность

Шосаидзода С. Культура чтения и роль родителей в его формировании.....33
Надиров С. Этапы развития рекомендательной библиографии в Таджикистане (1960-1990 гг.).....43
Джалолов Б. Организация музейных выставок и их виды.....56

Искусствоведение

Махмадшоев М. Восхваление мастеров и представителей искусства в литературных и исторических источниках XVI века.....66

СМИ и издательское дело

Муроиди М. Роль публицистики в формировании созидательного мышления75
Джураев М. Роль газеты «Овози тоҷик» в освещении вопросов национально-территориальное размежевание в Средней Азии.....87
Аттоев Ш. Новые идеи периода независимости как фактор развития художественной публицистики.....100

Рецензия

Джумаев М. Серийное исследование110

Авторы.....119

CONTENTS

Cultural studies

Sadulaev S. Development of economic culture and educational movement in the works of Mirzo Siroji Hakim5

Cultural heritage

Mamadzimova M. The heritage of ancestors of Tajiks in Bengali libraries.....13

Saidzoda S. Models of the architectural monuments of the beginning of the 20th century (on the example of the public mosque Mujun).....21

Social and cultural activities

Shosaidzoda S. Reading culture and the role of parents in its formation33

Nadirov S. Stages of development of the recommendation bibliography in Tajikistan (1960-1990)43

Jalolov B. Organization of museum exhibitions and its types.....56

Art studies

Mahmadshoev M. Description of craftsmen and artists in literary and historical sources of the 16th century66

Mass Media and publishing issues

Murodi M. The role of journalism in the formation of creative thinking ...75

Juraev M. The role of newspaper "Ovozi Tojik" in reflection the issues of national-territorial delineation.....87

Attoev Sh. New ideas of the period of independence as a factor in the development of artistic journalism.....100

Review

Jumaev M. Serial research.....110

Authors119

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИХӢ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз таҷҳиси пешакӣ гузаронида мешаванд (таҷҳис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷалла доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф хабар медиҳанд. Норасоӣҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози таҷҳис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои таҷҳис ба аъзоёни ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) раван карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳимми мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоари илмӣ, муҳимияти омӯзиши масъала, арзиши таърихӣ ва фактологӣ мақола, дурустии иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудии норасоӣҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин ҳулосаи муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудӣҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмӣ барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудии норасоӣҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни ҷопӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудӣҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои ҷопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, ҷопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздихӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздихӣ мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд.

Тақризиҳо дар идораи маҷалла ба муддати 5 то сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дархости дахлдор нусхаҳои тақризхоро ба Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении сдается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, хунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати сохти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи маҷалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ ва англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 адад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Суроғаи мо: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошонаи 2), ПИТФИ, шӯъбаи ахбори омма. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифт Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;
- информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название

Наш адрес: Душанбе, проспект Н. Каробаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой и информации. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ
2021, № 1 (53)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2021, № 1 (53)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2021, № 1 (53)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Раҳимӣ Дилшод

Мухаррири масбул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муроди Мурод

Мухаррири техникӣ
Ҷумъабой Кузиев

Ба чоп 18.05.2021 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғазӣ офсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 04 /21

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг»
ба таъбири расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

